

महात्मा तुलसीदास

દીન્દના નારાયણદાર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૯૧૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મહાત્મા તુલસીદાસ

વિષય ૬-૩

શ્રી રામચંદ્રના પરમ મહાન ભક્ત

મહાત્મા તુલસીદાસ

સંપૂર્ણ-સુબોધક-નીતિથી ભરપૂર વાર્તા

લેખક:—

બ્રહ્મર્ષિ નારાયણ વિદ્યાનાથ શાસ્ત્રી (વાંસવાડાવાળા)ની

પાસેથી યોગ્ય બદલે આપી સર્વ હક્ક ખરીદ કરી

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર:—

બુકસેલર્સ કંચનલાલ શાન્તિલાલ બ્રધર્મ

સ્વામીનારાયણના મંદીર પાસે, મું નડીઆદ

સર્વ હક્ક પ્રકાશકને આધીન છે

કોમલ આઠ આના

આવૃત્તી ૫ * પ્રત ૧૫૦૦ * સન ૧૯૩૧

પ્રભુ પ્રાથના

રાગ કલ્યાણ

પ્રિયતમ પ્રભુ કરીએ વંદના (૨)

જય ઘોષ સહિત આનંદના - પ્રિયતમ૦

આપ પ્રભો અમ ચાલક પાલક (૨)

સાચું ધન અમ રંકના - પ્રિયતમ૦

ક્ષણ ક્ષણના છો આપજ સાલક (૨)

છો સાથી ભવ અંતના - પ્રિયતમ૦

શુભ જોનારા આપ ન જોશો (૨)

દોષો આ મતિ મંદના - પ્રિયતમ૦

સત્તા રૂપે વિશ્વ સકલમાં (૨)

વ્યાપક આપ નિરંજના - પ્રિયતમ૦

અમ સત્તા ધન અમને આપો (૨)

બાલક અમે શ્રીમંતના - પ્રિયતમ૦

નિજ સત્તા બલ અધિક પ્રકાશો (૨)

(જેથી) કરવું રહે આકંદના - પ્રિયતમ૦

નરહરી સત્તા સ્વરૂપે પ્રગટો (૨)

હૃદયે સાધક સંતના - પ્રિયતમ૦

(સત્સંગ મંડળ-નડીઆદ)

હમરેક ભટ્ટવાડી પોળ પાસે આવેલા ૨. બા. ત્રિવેદીના સરસ્વતી
પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં ભાઈલાલ સુનીલાલ જોશીએ પ્રકાશકને માટે છાપી.

મહાત્મા તુલસીદાસ

પ્રકરણ ૧

કલિયુગનું કારમું કૌતુક

(રાગ—શશીકાન્ત મારા લક્ષ્મી)

કૈલાસ મધ્યે એક દીન બેઠાં હતાં શીવ પાર્વતી,
ચંદ્રના ચળકાટથી રજની રૂપેરી બાસતી.
ગંગા અનેરાં નીરથી ગીરિ શ્રંગને દીપાવતી,
સુગંધથી ભરપુર વાયુની લહેરો આવતી.

એ વા આનંદમય કૈલાસમાં શંકરભગવાન પાર્વતીજીની
સાથે જ્ઞાન ગોષ્ઠિ કરી રહેલા છે તેવામાં અચાનક જર્જરીત
દેહધારી પુરૂષ એક નવ યૌવના મુઘ્ધા સાથે આકૃંદ કરતાં
આવી પહોંચ્યાં. તે વૃદ્ધ પુરૂષે રૂદન કરતાં વીનિત સ્વરે
કહ્યું—હે શંભુ પશુપતિ ! અમો હવે કયાં જઈએ. સૃષ્ટિમાં

વસવાનાં હંમારાં સર્વ શ્રેષ્ઠ સ્થાન નષ્ટ થઈ ગયાં. હે પ્રભુ જગતમાં હમોડુ એક પણ આશ્રય સ્થાન ન રહેવાયી આપની પાસે આશ્રય મેલવવાની આકાંક્ષાથી હે દયાળુ ! હમો આપને શરણે આવેલ છીએ.

શંભુ— (રાગ-ઉપર મુજબ)

શંભુ હસી તવ ખોલીયા કહો કોણુ ક્યાંથી આવીયાં,
પુનીત પગલાં આપનાં મમ ધામને દીપાવીયાં.
શા દુઃખથી દુર્બળ તમો કહો કેમ આવા થઈ ગયા,

વૃદ્ધ—

અમ વીનતી છે વિપત્તિ કાપો ધરી દીવમાં દયા.

એ વૃદ્ધ પ્રવાસીએ કહ્યું હે શંભુ ! આ યુવાન મારી માતા છે અને હું વૃદ્ધ હોવા છતાં તેનો પુત્ર છું. આ સાંભળી શીવ-પાર્વતી અને સર્વ ગણેા હાસ્ય કરવા લાગ્યાં, અને અરસપરસ કહેવા લાગ્યાં, આ શું કહે છે. શું આ વૃદ્ધને ચીતભ્રમ થયો છે; કે આપણી હાંસી કરે છે. આવું સાંભળી ગણેાના નાયક વીરભદ્રે કહ્યું—હે વૃદ્ધ ! સત્ય કહો ! આ હાંસી-મશ્કરી કરવાનું સ્થળ નથી. તમો આવી દુર્બળ સ્થિતિના કોણુ છો ? અને અત્રે આપનું આવાગમન શાથી થયું છે તેવું સાંભળી તે સુંદરીએ કહ્યું—

સુંદરી—હે વીરભદ્ર ! હું પ્રભુને પ્રિય એવી ભક્તિ છું. અને આ વૃદ્ધ મ્હારો પુત્ર ધર્મ છે. અને કળિયુગના પ્રભાવથી અમારી આવી દુર્દશા થઈ છે. કળિયુગના અવળા

ન્યાયથી માતા યુવાન અને પુત્ર વૃદ્ધ થયો છે. સત્ય, ત્રેતા અને દ્વાપરમાં હમારાં સન્માન બાળકથી વૃદ્ધ પર્યંત કરતા હતા. ગ્રહમાં કે જંગલમાં જહાં જોઈએ ત્યાં હમારાંજ આદરમાન હતાં. જ્યારથી સૃષ્ટિ ઉપર કળીયુગે પોતાનો અમલ જમાવી દીધો છે ત્યારથી હમારે માટે જગતનાં સર્વ દ્વાર બંધ થઈ ગયાં છે. હમો સર્વ સ્થળે ફર્યાં; પણ હે શંભુ ! એક પણ માણસના હૃદયમાં હમારો વાસ ન હોવાથી આપની પાસે યાચનાર્થે હમો આવેલા છીએ.

ધર્મ ભક્તિ— રાગ કવાલી

અમારો કો નથી આરો-સમય છે કષ્ટ દેનારો;
 અરજ આ ઉરમાં ધારો-હમોને આપ ઉગારો,
 શંભુ—ધરી ધીરજ રહે ભક્તિ-ધરમ તું સ્થિર થઈ રહેને;
 તમારે કષ્ટ છે શાનું-સવીસ્તર એ કહી દ્યોને,
 ભક્તિ-વદે વંદન કરી ભક્તિ, સુણો શીવ દુઃખ જે મારું;
 નથી કો મુજને ચાહતું, વધ્યું માયા તણું લ્હારું.
 વિપય લપટ ધણી જીવો, ધરે મુજ નામના પડદા
 કરે એ કૃત્ય બહુ કાળાં, તથાપિ લેશ ના ડરતા;
 ગયા સહુ વ્યસનમાં કુબી, નીતિ ને ધર્મ વીસારી,
 ચહા બીરકીટ અને સોડા. વળી બોટલ બલીહારી;
 ધર્મ—અરે ! હું શું કહું વરણી, ખરેખર ધર્મ લોપાતો,
 તમે શંભુ સહુ જાણો; કહું શું જગતની વાતો;

હે દીન દયાળુ મહાદેવ ! સૃષ્ટિમાંથી સરળતા, સમ-

ભાવ, સાદાઈ, સત્ય, પ્રહ્મચર્યવૃત્ત, શીયળ, સતીત્વ, વર્ણાશ્રમ. હાન દયા અને દીનતાનો લોપ થઈ ગયો છે. તેનું સ્થાન કપટ, દંભ, પાખંડ, હીંસા, ચોરી, જારી જુગારી અને અન્ય દુર્ગુણોએ પ્રાપ્ત કર્યું છે. ત્યાં હે પ્રભુ ! હમો કેવી રીતે વાસ કરી શકીએ. વળી સત્યયુગમાં દેવીઓ તરીકે પુંજતી સ્ત્રીઓ હાલમાં કળિયુગમાં કેવાં કાર્ય કરે છે તે શ્રવણ કરો.

ધર્મ— (રાગ—ઝેર ગયાં ને વેર ગયાં)

પતિ ગૃહનું કાજ કરે ને પત્નિ દરશન કરવા જાય,
 પૈસા કેરી બંગડી કાજે અવર પુરપને હસ્ત અપાય,
 ખારીક વસ્ત્રો એવાં પહેરે કાય બધી ખુલ્લી દેખાય.
 હરી કીર્તનથી નાસે પાછી નાટક માંહે પહેલી જાય,
 પતિ ખ્યારનો ત્યાગ કરીને પર નરથી કરતી મીલાપ;
 ગુણુ અનેરા ! આવા ગણુતાં થાય મને શંભુ સંતાપ.

માટે હે ઉમાપતિ, આપ કૃપા કરી સૃષ્ટીના જીવોના ઉદ્ધાર અર્થે કંઈ ઉપાય બતાવો. આવી રીતે ધર્મ અને ભક્તિ શંભુની પ્રાર્થના કરી રહ્યાં છે, તેટલામાં નીમ્ન લીળીત પ્રભુની સ્તુતી કરતા વાદમીક ઋષી આવતા દુરથી દ્રષ્ટીએ પડ્યા.

[રાગ—થયા છેરે પતિ તેજ ખ્યારી તનના]

વાદમીક ઋષી—

પ્રભુ છો રે સુખકારક સૌના. અગણીત બહુ નામી;
 અગણીત બહુ નામી, દયાળુ અગણીત બહુ નામી—પ્રભુ

પ્રેમ કટાક્ષે ભક્ત નિહાળી, દુર કરો પરિતાપ;
 ગુણ ગીતે, ભજ પ્રીતે, શુભ રીતે, એક ચિતે,
 જન મનરંજન અસુર નીકંદન ત્રીભુવનના સ્વામી—પ્રભુ
 પાલક બાલક સહુ નીજ જનના ટાળક ભયથી આપ,
 દુઃખ હરજો, સુખ કરજો, દિલ ધરજો, ન વીસરજો,
 અવીચળ અખંડિત ભક્તિ દેજો, હરી અંતરજમી—પ્રભુ

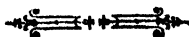
એવી રીતે ભક્તિમાં લીન થએલા વાદ્મીક ઋષી
 કૈલાસમાં આવી પહોંચતાં શીવજીએ સન્માન પુર્વક પોતાના
 સમીપ આસન ઉપર બેસાડી ત્યાં આવેલાં ભક્તિ અને ધર્મ
 ઉપર કળિયુગમાં ગુજરતા જીલમની હકીકત કહી સંભળાવી.
 સૃષ્ટિમાં ભક્તિ અને ધર્મનો પ્રચાર કરવા આજ્ઞા કરી.

વાદ્મીક—હે શંભુ! કળિયુગનો પાસ (પ્રભાવ) મનુષ્યની
 ઉન્નતીનો વીનાશ કરનાર હોવાથી માફ અંતઃકરણ પુનઃ
 મનુષ્ય રૂપે જન્મ ધારણ કરતાં ઘણું જ કલુષીત થાય છે.
 માટે આપ અન્ય કંઈ આજ્ઞા આપો.

લેખક—

ગગન ગીરા થઈ તેજ સમે ત્યાં ભક્ત ધર શું ભય ભારી
 જગમાં જઈને રામ જપાવો—ભક્તિનો ઉદ્ધાર કરી.

આવી રીતે આકાશવાણી શ્રવણ કરતાં વાદ્મીક
 ઋષીને અત્યાનંદ થયો તેઓ શંભુને પ્રણામ કરી મૃત્યુલોકમાં
 જન્મ ધારણ કરવા ચાલી નીકળ્યા.

પ્રકરણ ૨

તુલસીદાસનો જન્મ

૨૧ જાન્યુર તાબે ખાંદા ગામમાં આત્મારામ નામના મહાન વિદ્વાન બ્રાહ્મણ નીવાસ કરતા હતા. તેઓની મ્હોટી ઉમ્મરે સંવત ૧૫૮૯ માં એક સુપ્રભાતમાં તેઓની પત્નિએ એક દિવ્ય કુમારનો જન્મ આપ્યો. આત્મારામે અતિ હર્ષથી શુભ શુકન તરીકે ગામમાં ગોળ ધાણા વહેંચ્યા. ભીશુકોને દાન આપ્યું. અને જોષીને ખોલાવી બાળકના જન્માક્ષર કરાવ્યા. પણ અફસોસ ! આત્મારામના કમલાગ્યે જોષીએ ભયંકર ભુલ કરી.

રાગ-દાવાણી

ક્ષેપ વીધીએ લખીઓ એવો, બાળક કુળ પ્રકાશક છે,
જેશી સમજ્યો ભૂલથી એવું, બાળક કુળ વિનાશક છે,
ભાગ્ય તમારું છુંકું દીસે બાળક આ ઉત્પાતી છે.
કુળ સંપત્તિનો નાશક થાશે, માત-પિતાનો ધાતી છે.
માટે પુત્રનો ત્યાગ કરો તો કુશળ ક્ષેમ તમો રહેવાના.
બહુ તમારે ચઢી અમે તો, સત્ય દરીકત કહેવાના.
એમ કહીને ગયા ગંગાધર, આત્મારામ વીચારે છે,
જાતે જીવતર રહેશે મારું, તો સુખ આ સંસારે છે.

એમ વીચારી વીનવી વનિતા, નારી તે ના પાડે છે.
 નાથ થયા શું નિર્દય આવા, બાલકને સંતાડે છે.
 બહુ બળથી તવ ખુંચી લીધો, સુત સુભાગી કરમાંથી.
 કળકળતી એ કામની રહી ત્યાં ભાગી ગયા એ ઘરમાંથી.

મૃત્યુ કેને પ્રિય હોય ! મૃત્યુના ખોટા ભયથી
 બેધીની સાધારણ ભૂલથી આત્મારામ દેવે પોતાના પ્રીય
 બાળકને શત્રુ સમજી પ્રસુતીકાગૃહમાંથી પોતાની સ્ત્રી પાસેથી
 પુત્રને ખુંચાવી લઈ વીચાર કર્યા વીના પાગલ માનવીની
 માફક ચાલતા થયા. તેમનો વીચાર બાળકને ગંગા નદીમાં
 નાખી દેવાનો હોવાથી તેઓ ધીરે ધીરે ગંગા કિનારે
 જંગલમાં જઈ પહોંચ્યા. વિચારવમજમાં થોડી વાર ગુચવાયા.
 ગંગા નદીમાં નાખવાથી બાળહત્યાનો ડર લાગ્યો. ત્યારે શું
 કરવું, એવા ગહન વિચારમાં પડ્યા. તેવામાં દૈવી અમત્કાર
 જેવું થયું. લગીરથીના જળપ્રવાહમાંથી તેમને ધીમે ધીમે
 અવાજ સંભળાવા લાગ્યો.

હે વત્સ ! તું ચિંતાનો ત્યાગ કરી તારા પુત્રને ગંગા
 ઘાટના કીનારા પાસે ઉગેલા તુલસીના છોડ પાસે મુકી દે.
 પ્રભુ કૃપાથી તારો પુત્ર જગતમાં અમર કીર્તિ પ્રાપ્ત કરશે.

દૈવી વાણી સાંભળતાં આત્મારામ પોતાના સુકુમાર
 બાલકને તુલસીના છોડ પાસે સુવાડી પોતાના ઘર લાઈ
 વીદાય થયા.

અરુણોદય થવાની થોડી ઘટીકા બાકી રહેલી છે તેવા સમયે સંત મહાત્માઓ પ્રાતઃસ્નાન નીમીત્તે આવવા લાગ્યા.

વરાહ ક્ષેત્રથી પધારેલા સંત નૃસીંહદાસજી પોતાના શીષ્યગણ સહીત સ્નાન કરી પોતાના મુકામ તરફ પાછા જતાં તુલસીના છોડ પાસે આત્મારામે તજી દીધેલા બાળકને જોઈ ગહન વીચારમાં પડ્યા.

બાળકમાં દૈવી તેજ ઝળકી રહ્યું હતું, પ્રભુથી રક્ષા-એલું જગતના ઉદ્ધાર માટેજ જન્મેલું, કલ્લોલ કરતું સુકુમાર બાળક જોઈ નૃસીંહદાસજીના હૃદયમાં દયાનો સંચાર થયો.

સાધુના હૃદયમાં વીચાર ઉત્પન્ન થયો.

અરેરે ! કીસ રંડાને, એસા સુકુમાર પુત્રકા ત્યાગ કીયા હોગા. રામં રામ ! કેસા કલિયુગ હે. સો વીધવા ઓરતોકો વ્યભિચારમે ફસના અચ્છા લગતા હે. ફીર ઐસી દશા જબ આતી હે તબ ખ્યારે બચ્ચોં કો ફેંક દેતી હે.

શ્રી હરી ! તારી માયા પ્રગળ છે. આ બાળકને છોડી જવામાં દયા ધર્મનો લોપ થતો હોવાથી હું પાપનો ભાગીદાર બનું છું. બાળકને સાથે લેવાથી માયાના પાસમાં બંધન થાઉં છું. ત્યારે કેમ કરું. પ્રભુ ! પ્રભુ ! તુંજ માર્ગ બતાવ.

એવી રીતે પ્રભુ પ્રાર્થના કરતા મહાત્મા નૃસીંહદાસજી વીચારમાં એટલા બધા લીન થઈ ગયા કે સૃષ્ટિ વ્યવહારનું

સમગ્ર ભાન ભુલ્લી ગયા. અને પ્રભુ પ્રાર્થનામાં તટ્વીન-
તટ્ઠાકાર થઇ ગયા.

ધીરે ધીરે તેમની દ્રષ્ટીમાં જગતના નાશવંત
પદાર્થોનો લોપ થયો, અને તુલસીના છોડને બદલે ત્યાં શીવ
પાર્વતીનાં દર્શન થયાં શીવજીએ હસ્ત લાંબાવી તે બાળકને
લઇ જવાની આજ્ઞા કરી,

નૃસીંહદાસનું ધ્યાન ભંગ થયું. ધ્યાનમાં થએલી
શીવ આજ્ઞાને માન્ય કરી પ્રાપ્ત થએલા બાળકને ઉપાડી
લેઇ પતિત પાવની ભાગીરથીમાં સ્નાન કરાવી પોતાની સાથે
લેઇ ચાલ્યા.

બાળક તુલસીના છોડ પાસેથી જડેલો હોવાથી તેનું
તુલસીદાસ નામ પાડયું.

પ્રકરણ ૩

પરોપકાર

મહાત્મા નૃસીંહદાસજીએ બાળક તુલસીદાસને પોતાના આશ્રમમાં સાધુ-સંતોના આશ્રય નીચે ઉછેરવા માંડ્યો. તુલસીદાસને જન્મથીજ સંત-સાધુની સોળતથી ધાર્મિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવા લાગ્યું. તુલસીદાસને યોગ્ય સમયે યજ્ઞોપવીત (જનોઈ) સંસ્કાર કરી વિદ્યાભ્યાસ કરવા સાડ નિશાળમાં મુકી આવ્યા.

નિશાળમાં તેઓની લણવાની બુધ્ધિ, શાન્ત સ્વભાવ, મધુર ભાષણ, અને સર્વની સાથે માયાળુપણાના ઉત્તમ સ્વભાવને લીધે ગુરૂજીને સર્વથી વધુ પ્રિય થઈ ગયા.

એક દીવસ નીશાળમાં એક કવીતા તુલસીદાસના વાંચવામાં આવી.

-: કવીતા :-

દેખા નહી કહ્યુ સાર-જગતમેં દેખા નહી કહ્યુ સાર.

સખ મતલબ કે યાર-જગતમેં દેખા નહિ કહ્યુ સાર.

માત તાત ઔર બ્રાત ભગીની—

નહી હય અપની નાર—જગતમેં

વો હય મેરા વો હય તેરા

અયસા કહત ગમાર—જગતમેં

પ્રાણ નીકલે તન પીંજરસે

સગા કરત પુકાર—જગતમેં

હાય હાય કરનાર કહત હય

કહાં ગયે ભરથાર—જગતમેં

સંગ નહિ કાઢ આનેવાસે

એકીલા જના યમ દરબાર—જગતમેં

ઉપરોક્ત કવિતા વાંચતાંજ તુલસીદાસના હૃદયમાં શંકા ઉત્પન્ન થવાથી તેમણે ગુરૂજીને કહ્યું.

ગુરૂજી ! આ કવિતા શું સત્ય હશે ? મને તો અક્ષરે અક્ષર આમાં અસત્યનો ભાસ થાય છે. પોતાના પુત્રનો પ્રાણ જાય તો માત-પિતા પોતાનું જીવન જરૂર નાશ કરે; પતિનો પ્રાણ જાય તો કંઈ હીણભાવ્ય પ્રત્ની મૃત્યુની આધીનતા ન સ્વીકારે ? તુલસીદાસે નમ્રતાથી કહ્યું.

તુલસીદાસનો પ્રશ્ન સાંભળી બીજો વિદ્યાર્થી કે જેનું નામ શંકરપ્રસાદ હતું તેણે કહ્યું—

ગુરૂજી ! તુલસીદાસ કહે છે તે જ સત્ય છે. સંસાર સ્વાર્થી નથી; પરંતુ માયા અને હેતથી ભરપુર ભરેલો જ છે. હું આજની જ વાત કહું. મારા પેટમાં અચાનક દુઃખવાથી

હું ખેલાન બની ગયો. તે વખત મારી માતા અને મારી પત્નીનું કંઠપાંતં દુશ્મનને પણ દયા ઉપજાવે તેવું હતું. કદાપી થોડી ક્ષણમાં મારામાં ચેતનનો સંચાર ન થયો હોત તો હું માનું છું કે મારી માતા અને મારી સ્ત્રી જરૂર આત્મઘાત કરી પોતાનાં દેહનો નાશ કરત.

વત્સ ! એનુંજ નામ સંસારની માયા, પ્રપંચની બાળ, એ રૂઢન; સત્ય રૂઢન નહિ પરંતુ જગતને ઠગવાનો ઢોંગ હોય છે, ગુરૂજીએ શંકરપ્રસાદને કહ્યું.

ગુરૂજીના ભયથી તુલસીદાસ અને શંકરપ્રસાદ બન્ને મૌન થઇ ગયા. પરંતુ તેઓના હૃદયમાં ગુરૂજીના સિદ્ધાંતની કંઈ પણ અસર ન થતાં ગુરૂજી કહે છે તે ખોટું છે, તેમાં સત્યનો અંશ માત્ર નથી. એમ થવાથી બન્ને ચાલાક વિદ્યાર્થીઓની નીશાળના ચાલુ કામમાં કંઈ કંઈ અવનવી ભુલો થવા માંડી. ગુરૂજી સમજી ગયા. અને “સંસાર સ્વાર્થી છે” એ વાક્યની પ્રતિતી બતાવવા નિશ્ચય કર્યો.

નીશાળનો સમય પુરો થતાં તુલસીદાસ અને શંકરપ્રસાદ શીવાયના તમામ વિદ્યાર્થીઓને ઘેર જવાની રજા આપી

શંકરપ્રસાદને ગુરૂજીએ પોતાની પાસેથી વનસ્પતીનું એક બીજનું ચુર્ણ આપી તેને કહ્યું:—આ ચુર્ણની પડીકી ઘેર જઈને ખાઈ સુઈ જજે. અને મૃત્યુ સમય માણસ

જેવી રીતે દુઃખી થાય તેવો સઘળો દેખાવ કરી થોડી વારે મૃત્યુ પામવાનો ડોળ કરી રહેજે. હું જ્યારે આવું અને તને “ ઉડ બચ્ચા, બચકો હો જાના ” કહું ત્યારે ખેડો થજે અને ત્યાં સુધીમાં કેવો પ્રકાર બને છે તે સઘળો પ્રકાર ખાસ ધ્યાન દઈ સાંભળજે, એટલે તને આજની કવિતા “ સખ મતલબકે ચાર, જગતમેં દેખા નહિ કછુ સાર ” એ વાક્યનો સંપૂર્ણ અનુભવ થશે. એમ કહી શંકરપ્રસાદને તેના ઘર તરફ વીદાય કર્યો. શંકરપ્રસાદ ઘેર જઈ કોઈ ન જાણે તેમ થોડી વારે ગુરૂજીની આપેલી દવા ખાઈ ગયો. દવાના જોરથી શંકરપ્રસાદને ઉંઝટી અને ઝાડો સખત થયો. ઘરનાં સર્વ માણસો સમજ્યાં કે શંકરપ્રસાદને માતાનું (કાલેરા) થયું છે, તેથી હજારો રૂપીઆ ખરચવાની બાધા લીધી સેંકડો દેવસ્થાનોમાં દર્શન કરવાની, પ્રાદ્ધણો જમાડવાની વીગેરે જુદી જુદી બાધાઓ તેના કુટુંબના માણસોએ રાખવા માંડી. પણ તેનાથી કશોજ ફાયદો ન થતાં દરદીનું દરદ વધવાજ માંડયું ફાયદો થાય પણ ક્યાંથી ? (શું દેવ-દેવી લાંચીયાં હતાં) આ તો ઇરાદાપૂર્વક સગાંનું હેત જાણવા માટેનો મંદવાડ હતો. ગુરૂજીની શિખામણ મુજબ થોડી વાર બરાડા પાડી એકદમ અચેતન થઈ ગયો. શ્વાસ બ્રહ્માંડમાં ચડાવી દીધો. અને શબ તુલ્ય થઈ પડ્યો.

તેને મૃત્યુ પામેલો ધારી સર્વ સગાં વહાલાં

આર્તનાદથી રૂઢન કરવા લાગ્યાં.

તેની સ્ત્રી જેનું નામ ચપળા હતું, તે રૂઢન કરતાં કહેવા લાગી હે પ્રાણુનાથ ! તમારા પહેલાં મને મોત કેમ ન આવ્યું. તમારા વીના જગતમાં કેને આશરે માફ જીવન નભશે ! નાથ ! હું તમારા પાછળ સતી થઈ હુમણુંજ સ્વર્ગમાં આવું છું. વીગેરે વીગેરે શબ્દોથી મરનાર ભરથાર તરફનો પોતાનો ખ્યાર દર્શાવવા લાગી.

તેની માનું નામ શારદા હતું. શારદાએ છાતી માથાં કુટવા માંડ્યાં અને મોઢેથી રૂઢન કરવા લાગી.

“ મુને મુકાને ચાલ્યા ક્યાં જાળ; કુંવર મારા કાલા રે. ”

“ નડયો તુને ક્યાંથી પાપી કાળ; લાડકવાયા લાલા રે. ”

“ તજ ચાલ્યા મુકી ધરબાર; કુંવર મારા કાલા રે. ”

“ ભુલ્યા ભુલ્યા માતા કેરો ખ્યાર; લાડકવાયા લાલા રે. ”

“ કીયા ભવનું વાળ્યું તેં વેર; કુંવર મારા વાલા રે. ”

“ પાકુ દેહ મારો ખાઈ ઝેર; લાડકવાયા લાલા રે. ”

આવી રીતે અનેક પ્રકારથી તેનાં સગાંવહાલાં રૂઢન કરી રહ્યાં છે. શંકરપ્રસાદ અચેતન અવસ્થાનો (મૃત્યુનો) ઢોંગ કરી સાંભળી રહ્યો છે. તેના મનમાં નક્કીજ વિચારો થવા લાગ્યા—અહાહા, માનું હેત ! જરૂર તે થોડી વારમાં

ઝેર ખાઈ આપઘાત કરવાનીજ. અને ચપળા જરૂર સતી થવાની અને ગુરૂજનાં વાકયો તેમના મોંઢામા પાછાં પેસવાનાંજ.

આવા વીચારો શંકરપ્રસાદને થાય છે તેટલા સમયમાં તેની નનામી એટલે ઠાઠડી ખાંધી તૈયાર થઈ શખની છેઢી ધર્મ કીયા કરવામાં આવી. અને જેવું ઉંચકી ઠાઠડીમાં મેઢ્યું તેવુંજ એક કૌતક થયું.

મહોદ્દલામાં એક અખધુત યોગી પોતાના ચેલા સાથે બીક્ષા માગવા આવી પહોંચ્યા. ગુરૂ ચેલાનો પગની પાની સુધીની જટાથી દેહ દીપી રહ્યો હતો. હાથમાં કમંડલ, પગમાં પાવડીઓ, મુખમાં હરિસ્મરણનો જયઘોષ ચાલી રહ્યો હતો.

ગુરૂ—ચેલાનું હૃદય દયાથી દ્રવીત થયું. ચેલાની વિનંતી ઉપરથી ગુરૂ શંકરપ્રસાદના કહેવાતા શખ-મડદા પાસે ગયા. ગુરૂજીએ શંકરપ્રસાદની માતાને કહ્યું—

ખાઈ ! તમારો પુત્ર પ્રભુ કૃપાથી સાંભે થવાનો એક ઉપાય છે કહો તો અજમાવી જોઉં.

ગુરૂનાં વચનો સાંભળી સર્વે સગાંવહાલાં અત્યાનંદ પામી ગયાં અને ગુરૂજીને અનેક પ્રકારની ઉપમાઓ આપી વખાણ કરી શંકરપ્રસાદને સજીવન કરવાની પુનઃ પ્રાર્થના કરી.

ગુરૂજીએ શેર દુધ, સાકર, ઇલાયચી, કેશર વીગેરે

એક વાસણમાં મિશ્ર કરી કોઈ ન જાણે તેવી મુકિતથી પોતાની પાસે છુપાવી રાખેલી દવા દુધમાં નાંખી શંકર-પ્રસાદના શબ્દની પાછળ દુધને ફેરવવા માંડ્યું અને મંત્ર બોલવાનો ખોટો આડંબર ધારણ કર્યો. દવા દુધમાં જ્યમ જ્યમ મીશ્ર થતી ગઈ ત્યમ ત્યમ દુધનો રંગ કાળો કોલસા જેવો થતો ગયો.

ગુરૂજીએ તે દુધ સર્વ ભેગા થયેલાને ખતાવીને કહ્યું. જુઓ, આ માણસને ખવીસ અને બ્રહ્મ રાક્ષસનો વળગાડ હોવાથી તેનો જીવ બ્રહ્માંડમાં ચાલી ગયો છે. આ દુધ [તેના પાછળ ફેરવેલું] જે કોઈ માણસ પી જાય તેનું મૃત્યુ થાય અને શંકરપ્રસાદ સજીવન થાય.

ગુરૂનાં વચનો સાંભળી સર્વ સગાંવહાલાં એક ખીજનાં મોઢાં સામું જોવા લાગ્યાં, પ્રાણ કોને વહાલો ન હોય ? કોઈ પણ શંકરપ્રસાદને બદલે મરવા કબુલ થયું નહીં. ત્યારે ગુરૂએ તેનો દાદો રામદાસ જે લગભગ નેવું વરસથી વધુ ઉમરનો હતો. ભાગ્યેજ વરસ બે વરસ જીવે તેમ હતું; તેને ગુરૂજીએ આગ્રહપૂર્વક પ્યાલો પી જઈ શંકરપ્રસાદને બદલે મૃત્યુ પામવા કહ્યું.

દાદાએ જણાવ્યું. ગુરૂ મહારાજ ? આપ કહો છો તે સત્ય છે પરંતુ મારા મુવા પછી આ ઘરડી ડાશી (છોકરાની દાદી) ને છોકરાની વહુ પુરૂ ખાવા પણ આપે

નહિ. અને ડોસીને બુખથી રીખાઈ મરવું પડે; માટે મારાથી એ ખ્યાલો પીવાય નહિ. આપ બીજા કોઈને આપો.

દાદાનું વચન સાંભળી ગુરૂએ છોકરાની દાદીને ખ્યાલો પીવા કહ્યું.

તેના જવાબમાં દાદીએ જણાવ્યું કે-ડોસાની સેવા ચાકરી કરવા મારે તો જીવવાની ખાસ જરૂર છે માટે મારાથી એ ખ્યાલો પીવાય નહિ. આ રથળે વાંચકને જણાવવાની જરૂર છે કે દાદીની ઉંમર લગભગ પંચાસી વર્ષની હતી.

ત્યાર પછી છોકરાના બાપને ખ્યાલો પીવાનું કહેતાં તેણે કહ્યું કે:-હજી મારી ઉંમર ફક્ત પાંસઠ વરસનીજ થઈ છે. મહારૂ હજારો રૂપીઆનું લેણુ લોકોને ત્યાં પડી રહેલું છે. મહારા મૃત્યુ પછી કોઈ પણ લેણુદારો પોતાનું દેવું આપી જાય તેવા નથી અને તેથી મારા કુટુંબનાં માણસો દુઃખી થાય માટે એ ખ્યાલો મારાથી પીવાય નહિ.

શંકરપ્રસાદની મા શારદાને ખ્યાલો પીવા ગુરૂજીએ કહેતાં તેણે સાફ ના પાડી કારણમાં જણાવ્યું કે તેને ત્રણ નાનાં છોકરાં હોવાથી તેમની સંભાળ લેનાર બીજું કોઈ નથી માટે તે ખ્યાલો તેની સ્ત્રી ચપળાને ખ્યાલો આપો.

ગુરૂજીએ ચપળાને આપ્યો.

અપળા ક્ષણભર વીચાર કરીને બોલી. યોગી મહારાજ ? મહારા મૃત્યુ પછી મારા સ્વામી બીજી પત્ની લાવે, તે આ મહારાં લુગડાં, ઘરેણાં પહેરે અને મોજશોખ કરે, શોકયનું સુખ મહારાથી સ્વર્ગમાં પણ બેઠ શકાય નહિ તેથી મારે ભુત થઈ અહીં જરૂર પાછું આવવું પડે. મારા સ્વામીના મૃત્યુથી તો હું માત્ર વીધવા કહેવાઉં; એટલુંજ દુઃખ (!) પરંતુ આ ગાડી વાડીનો મોજશોખ-નોકર ચાકર હાજરનાં હાજર હીરા મોતીના દાગીના પહેરવાનો લાલ એ બધું તજી મૃત્યુ કોને ગમે ? મહારાજ ! હું એવી ભોળી કે મુર્ખ નથી, તે આ બધું મહારી શોકયને સારૂ મુકી સ્વર્ગમાં જઈ પ.....ણ એક વાત કહું ? આ.....પ સન્યાસી છે. આપને બાયડી છોકરાં નથી. પરોપકાર કરવો એ સન્યાસીનો ધર્મ છે. માટે આપ પી જાઓ અને પુન્ય પ્રાપ્ત કરો.

ગુરૂજીએ પુનઃ પણ એ ખ્યાલો પી જવા સર્વને આગ્રહ કર્યો. પરંતુ તેનું પરિણામ પ્રથમના જેવુંજ આવ્યું એટલે ગુરૂ મહારાજ તે દુધ પી ગયા અને શંકરપ્રસાદને કહ્યું-ઉડ, બચ્યા ! બેઠો થા.

શંકરપ્રસાદ ઉઠી ગુરૂના ચરણમાં નમી પડ્યો.

કેમ ! શંકરપ્રસાદ ! હવે તો તારી તથા તુલસીદાસની

ખાતરી થઇને ! કે સંસાર સ્વાર્થી છે અને મૃત્યુ પાછળનું
રૂઢન તે જગતને ઠગવાનો દંભ છે.

શંકરપ્રસાદે કહ્યું—હા, મહારાજ ! મહારી સંપૂર્ણ
ખાતરી થઈ ચુકી, સંસાર કેવળ સ્વાર્થી; સોમલ જેવો
સફેદ, અને બગલા જેવો પ્રપંચી છે. આપનાં વચન સંપૂર્ણ
સત્ય હોવા છતાં મેં હું પદ્મથી તેનો અસ્વિકાર કર્યો તેની
હે ગુરૂદેવ ! હું આપની પાસે ક્ષમા ચાચુ છું એમ કહી
તેણે પોતાના માતાપીતાને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

હે માતા, પિતા, આપના સ્વાર્થ પુર્ણ પ્રેમને જોઈ
આજે મારાં ચક્ષુનાં અંધારાં પડળ ખુલી ગયાં છે, આ મારા
ગુરૂદેવની કૃપાથી આજે મને સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે.
તેથી મારા ઉપર અને આખા જગત ઉપર પ્રેમ રાખનાર
શ્રી હરીનું સ્મરણ કરવા હું પવિત્ર હિમાલય પ્રદેશમાં
ચાલ્યો જાઉં છું એમ કહી કોઈના મુખમાંથી કંઈ ઉચ્ચાર
થાય ત્યાર પહેલાં શંકરપ્રસાદ જય સચ્ચીદાનંદ જય સચ્ચી-
દાનંદ કહેતો જંગલને માર્ગે ચાલી નીકળ્યો.

ગુરૂજી તુલસીદાસને લેઈ પોતાના મુકામ ઉપર ગયા.

નીશાદેવીનો ઘોર અંધકાર જગતમાં પ્રસરી જવાથી
મનુષ્યો અને કેટલાંક પ્રાણીઓ નિંદ્રાધીન થઈ ગયાં છે.
મહાત્મા નૃસીંહદાસજીના આશ્રમમાં એ સમયે રૂક્ત તુલસીદાસ

જાગૃત અવસ્થામાં માયાવી સંસારની વીચીત્રતાનો વીચાર કરી રહ્યા હતા.

તુલસીદાસને પુર્વ જન્મના સુકૃત્યથી નવીન વીચારની સ્પુરણા થઈ આવી.

મનુષ્યનો જન્મ પરોપકાર માટે જ છે. જે મનુષ્યો પરમાર્થ ન કરતાં સ્વાર્થમાંજ મચ્યાં રહે છે તેઓનું જીવન પશુ તુલ્ય છે. માટે આ માયાવી મીથ્યા સંસારની ભ્રમણામાં ભટકવા કરતાં શ્રીહરી પ્રીત્યર્થે પરોપકારમાં જીવન વ્યતિત કરવું એજ માનવ જીવનની સાપ્રલ્યતા છે. આવો વિચાર ઉદ્ભવતાં તુરત તેઓએ પોતાના ખીછાનાનો ત્યાગ કરી રાત્રીના જનશૂન્ય માર્ગમાં શ્રીહરીનું સ્મરણ કરતા શુદ્ધ આશ્રમનો ત્યાગ કરી ચાલી નીકળ્યા.

*

*

*

*

તુલસીદાસ પ્રરતા ફરતા બાંદાપુર ગામમાં આવી ધર્મશાળામાં પોતાનો મુકામ રાખે છે.

એક સમયે કેટલાક અપંગ સાધુઓ ધર્મશાળામાં આવી પહોંચ્યા. તે સમયે સુર્યાસ્ત થઈ ગયો હતો; અને સાધુઓએ આખો દીવસ કંઈ ખાધેલું ન હોવાથી તુલસીદાસની પાસે આવી ભીક્ષાની માગણી કરી.

તુલસીદાસનું પરોપકારી હૃદય સાધુઓની દીનતાભરી વાણી સાંભળી દ્રવીત થયું. તેમને ધર્મશાળામાં બેસાડી તેઓ

ખાંદાપુર શહેરમાં એક શ્રીમંત વણીકને ઘેર ભીક્ષા માગવા ગયા.

વણીકનું નામ શઠરાય હતું. નામ તેવું અંતઃકરણ પણ શઠ હતું.

શઠરાયને પાંચ-છ ખેતર હતાં તેમાંથી રાત્રે ઘઢમાસો પાકને તુકશાન કરી જતા હતા તે ખેતરો ત્રણ માસ સુધી રાત્રે તુલસીદાસે સાચવવા એમ શરત કરી શઠરાયે પરોપકાર વૃત્તિવાળા તુલસીદાસને છ માણસનું સીધું આપ્યું.

કરેલા કરાર મુજબ તુલસીદાસ શઠરાયનાં ખેતરો રાત્રે સાચવતા હતા અને દીવસે જંગલમાંથી કાષ્ટ કાપી લાવી તેને વેચી જે પૈસા ઉપજતા હતા તે દ્રવ્યને ગરીબ અપંગોને અન્ન વસ્ત્ર આપવામાં તુલસીદાસ વાપરી નાખતા હતા.

આવી રીતે ઘણા દીવસો સુધી તુલસીદાસે ગરીબોનું પોષણ કર્યું.

પ્રભુએ તુલસીદાસની કસોટી કરવા નીશ્ચય કર્યો. લાગલાગટ આઠ દીવસ સુધી ધોધબંધ વરસાદ પડવાથી સઘળી સૃષ્ટિ જળજળ થઈ રહી. કોઈને કંઈ આશ્રય મળવાનું સ્થાન રહ્યું નહિ. મેઘરાજા પૃથ્વીને પાતાળમાં ફેંકી દેશે કે જળપ્રલયથી તેનો સદંતર નાશ કરશે એમ જગતમાં હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો.

રાત્રીના લગભગ બે પ્રહર વ્યતીત થઈ ગયા હશે, તે વખતે આંદાપુરની ધર્મશાળામાં એક રક્તપીતીઓ વૃદ્ધ સાધુ આવ્યો. તુલસીદાસ તે વખતે પ્રભુ ભજનની ધુન મચાવી રહ્યા હતા. તેમની પાસે આવી તે વૃદ્ધ સાધુએ ખાવાનું માગ્યું.

સાધુએ કહ્યું:—ભક્તરાજ ! આ આઠ દીવસની અતી વૃષ્ટિથી હું અપંગ હોવાથી કંઈ ભીક્ષા મેળવી શક્યો નથી. ક્ષુધાથી મારો પ્રાણુ આલ્યો જશે. માટે દયા લાવી કંઈ ખાવાનું આપો.

તુલસીદાસે સાધુને પોતાની પાસેથી કેટલાંક રૂળો ખાવા આપ્યાં. એક રાક્ષસ જેવી રીતે અહાર કરે તેવી રીતે આ સાધુએ એકજ વખતમાં બધાં રૂળો સ્વાદા કરી જઈ અન્ય રૂળોની માગણી કરી. તુલસીદાસે વળી કેટલુંક અનાજ પોતાની પાસે હતું તે પકવવાની અર્થાત રાંધવાની તૈયારી કરી. પરંતુ આ ભુખાળવો સાધુ તમામ કાચુ અનાજ તુલસીદાસ પાસેથી ઝુટાવી લઈ ખાઈ ગયો અને વધુને વધુ ખાવાનું માગવા લાગ્યો.

તુલસીદાસની પાસે કંઈજ ખાવાનું રહેલું ન હોવાથી અને રાત્રીનો સમય હોવાથી પ્રભાત સુધી તે અપંગ સાધુને ઘેર ધરવા કહ્યું. પરંતુ આ સાધુએ તેના જવાબમાં જણાવ્યું

કે મારા પેટમાં થોડું ખાવાથી અતિ દાહ ઉત્પન્ન થઇ છે
માટે સત્વર ખાવાનું આપ નહિ તો હું તારો વિનાશ કરીશ.
એમ કહી પોતાની ચાસેની જેઠીકાથી બે ચાર પ્રહાર તુલ-
સીદાસને લગાવી દીધા. પરંતુ તુલસીદાસને કંઈ ગુસ્સો
ઉત્પન્ન ન થતાં તેઓ દીનતાથી ઉભા રહ્યા.

તુલસીદાસે કહ્યું:--હે દયાળુ ! સંત મહાત્મા, શાન્ત
થાઓ. મારી પાસે આપને આપવા જેવું કંઈજ હવે ન
હોવાથી પ્રભાત સુધી આપ ધૈર્ય ધરો. પ્રભાતમાં આપની
ઇચ્છા હું પુર્ણ કરીશ.

સાધુએ કહ્યું--અરે શઠ ! પાખંડી ! પ્રથમથી મને
તેં તેવું કેમ ન કહ્યું, તારી પાસે અનાજ, ફળ વીગેરે કંઈ
ખાદ્ય પદાર્થ ન હોય તો તારૂં માંસ તો છેજ. તે મને
કાપી આપ.

સાધુની વાણી શ્રવણ કરતાં જ તુલસીદાસનું હૃદય
આનંદથી નૃત્ય કરવા લાગ્યું તુલસીદાસે મનમાંજ કહ્યું અહો !
આજે મારો મનુષ્યનો જન્મ સફળ થયો.

આ નાશવંત દેહ સંતમહાત્માના ચરણમાં અર્પણ
થશે એથી ખીન્ન અધીક મહત્વનું કાર્ય શું હોઈ શકે વાડ ?
એમ વીચાર કરી તુરંતજ તેઓ પોતાની પાસેથી એક છરો
કાઢી પેટમાં ઘા કરવા તૈયાર થયા. તત્કાલે રોગી જેવા

દેખાતા સાધુએ છલંગ મારી તુલસીદાસનો હસ્ત પકડી લીધો અને સાધુના રૂપમાં છુપાએલા પ્રભુની તેજોમયમૂર્તિ પ્રગટ થઇ.

લગવાને કહ્યું-વત્સ ! મારી કસોટીમાં તું ફળીભૂત થયો છું. માગ માગ, માગું તે આપું.

તુલસીદાસ-હે પ્રભુ ! આપ પ્રસન્ન થયા હો તો હું આપની પાસે એટલુંજ માગું છું કે આપની અખંડીત ભક્તી ભવોભવ મુને પ્રાપ્ત થાવ.

લગવાન તથાસ્તુ કહી અંતરધ્યાન થઇ ગયા. એક દીવસ તુલસીદાસ ઠાકોરજીની સેવા સાડ પુષ્પવાટીકામાં ગંગા કીનારે થઇ કુલ લેવા જતા હતા તેટલામાં ગંગા નદીમાં એક કન્યાને ડુબતી જોઇ પોતાના જીવની દરકાર તજી તુરત નદીમાં ભુસ્કે મારી ઘણીજ મુસીબતથી તે કન્યાને બહાર ખેંચી લાવ્યા. કન્યા બેભાન અવસ્થામાં તુલસીદાસની કોટે વળગી પડી હતી તેટલામાં કન્યાનો પીતા જેનું નામ દીન-મણીરાય હતું તે પોતાની પુત્રીની ડુબવાની વાત સાંભળી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સંત તુલસીદાસે પોતાની પુત્રી બચાવી છે જાણી તેમને અત્યાનંદ થયો. તુલસીદાસની ઘણી ચીકીત્સા ભરી સારવારથી તે કન્યામાં ધીરેધીરે ચેતન આવવા લાગ્યું.

પ્રકરણ ૪

ભગવાનની માયા.

ધર્મશાળામાંથી પોતાના મુકામ ઉઠાવી દીનમણીરાયના અત્યાગ્રહથી તુલસીદાસ દીનમણીરાયને ત્યાં ઘણા દીવસ રહ્યા પછી તુલસીદાસને યાત્રા કરવાનો વીચાર થવાથી તેમણે દીનમણીરાયની પાસેથી સવીનયથી રજા માગી.

તુલસીદાસના પર્યટનના વીચારે સાંભળી દીનમણીરાયે તુલસીદાસને ધીરજ આપી પોતાની પાસે ખેસાડી પ્રભુની અપાર માયાનું ચરિત્ર સંભળાવ્યું.

દૃષ્ટાંત

અપને મન કહ્યું ઔર હે, શ્રીહરિકે મન ઔર.

ઓધવસે માધવ કહે, જુડી મનડી દોડ.

અયોધ્યાપુરીમાં વિષ્ણુ શર્મા પ્રાદ્વાણને દેવદત્ત નામે પુત્ર હતો. જ્યારે દેવદત્ત વિદ્યાલાયક ઉન્નતરનો થયો ત્યારે તેને પાઠશાળામાં વિદ્યાભ્યાસ માટે મુકી આવ્યા. એક દિવસે વિદ્યાગુરુએ સર્વ વિદ્યાર્થિઓને તેમના ધર્મ-કર્મ સંબંધી જ્ઞાન આપતાં કહ્યું કે-

જે દ્વીજ બાળકોને યજ્ઞો-પવિત્રતા (જનોષ્ઠતા) સંસ્કાર થઈ ગયેલા હોય તેઓએ પ્રાતઃકાળમાં સંધ્યા વંદન કરવું અને સૂર્યદેવને અર્ધદાન દઈને ગાયત્રી મંત્રનો જપ કરી શાળામાં વિદ્યાભ્યાસ માટે આવવું.

જેઓ દ્વીજ બાળકો હતા, તેઓ ગુરૂજીની આજ્ઞા મુજબ બીજે દિવસે સંધ્યા વંદન વિગેરે ધર્મક્રિયા કરી. પાઠશાળામાં ગયા. પરંતુ દેવદત્ત નીશાળ છુટવાનો સમય થઈ જવા છતાં આવ્યો નહીં.

અપોર દીવસ વીતી ગયો; પરંતુ દેવદત્ત ઘેર ન જવાથી તેના પિતાએ તેની શોધ કરી તો દેવદત્ત સર્થુ ગંગામાં (નદીમાં) હાથમાં જળ લઈ ઉભો હતો તેની પાસે જઈ તેના પિતાએ દેવદત્તને કહ્યું-હે પુત્ર! તું આજ ભણવા ન જતાં અહીં કેમ ઉભો રહ્યો છું. ચાલ હવે ઘેર ચાલ. ભોજનનો સમય થઈ ગયો છે.

દેવદત્ત-હે પિતાશ્રી! મારા વિદ્યાગુરૂએ કાલ રોજ આજ્ઞા કરી હતી કે દ્વીજ બાળકોએ સૂર્યદેવને અર્ધદાન દઈ જપ કરીને પછી ભણવા આવવું તેથી હું સ્નાન કરીને હસ્તમાં જળ લઈ સૂર્યદેવને અર્ધ આપવા ઉભો છું પણ હજી સુધી સૂર્યદેવ અર્ધદાન લઈ ગયા નથી તેથી તેમની માર્ગ પ્રતિક્ષા કરું છું.

વિષ્ણુશર્મા-હે પુત્ર! સૂર્યદેવ પ્રત્યક્ષ અર્ધદાન કદી

લેઈ જતા નથી. આપણી અનેક પેઢીઓથી ચાલ્યું આવે છે કે:-પાણીની પોશ (ખોખામાં લેવું તે) ભરી સૂર્યદેવ સામું ઉછાળવું. તું પણ મારી સાથે તેમ કરી શીઘ્ર ઘેર ચાલ. જમવાની રસોઈ ઠંડી થઈ જાય છે.

દેવદત્ત-ભલે ! રસોઈ ઠંડી થઈ જતી હોય તો તમે સત્વર ભોજન કરી લ્યો. હું તો જ્યારે સૂર્યનારાયણ આવીને અર્ધ મારા હાથમાંથી લઈ જશે ત્યારેજ ઘેર આવીશ.

આવો બાળહઠ જોઈ વિષ્ણુશર્મા વિદ્યાગુરૂ પાસે જઈ ઠપકો આપી કહેવા લાગ્યા કે તમોએ બાળકોને કેવો ખોટો ઉપદેશ આપ્યો છે જેથી દેવદત્ત આજે સરિતામાં જઈ સવારનો હાથમાં જઈ લઈ ઉભો રહ્યો છે. હું તેને તેડવા ગયો, તો પણ તે આવતો નથી. માટે તેને યોગ્ય રીતે સમજાવી ઘેર આવવાની કૃપા કરો.

વિદ્યાગુરૂ સરીતા ત્રટે પહોંચ્યા, અને દેવદત્તને કહ્યું. વત્સ ! તું અહીંઆ દીવાનાની પેઠે કેમ ઉભો રહ્યો છે ? ઘેર ચાલ. ભોજન કરીને પાઠશાળામાં લાણવા જલ્દી આવ.

દેવદત્ત-ગુરૂ ! ક્ષુધા તો મને પણ લાગી છે. પરંતુ હું સુધી સૂર્યદેવ અર્ધ લેવા આવ્યા નથી, આપે કહ્યું હતું કે સૂર્યને અર્ધ આપ્યા વીના લાણવા આવવું નહીં. તેથી હું લાણવા આવ્યો નથી. સૂર્યદેવ કૃપા કરી. જ્યારે

અર્ધ લેઇ જશે ત્યારે હું ભણવા આવીશ ત્યાં સુધી અહીં ઉભો રહીશ.

ગુરુ-ભલા માણસ, એમ સૂર્ય આવનાર નથી; ને તારી જીંદગી પુરી થઇ જશે તો પણ, એમ અર્ધ લેનાર નથી.

દેવદત્ત-ત્યારે આપે કાલે એમ કહ્યું હતું કે સૂર્યને અર્ધ આપીને આવવું, તે શું ખોટું હતું ?

ગુરુ-મેં તો એમ કહ્યું હતું કે પોશમાં પાણી લઇને સૂર્યના સામું ઉછાળી દેવું.

દેવદત્ત-અત્યારે આપ અસત્ય બોલો તો તે આપની મરજીની વાત છે; પરંતુ આપે તેવું તો કહ્યું ન હતું. માત્ર એમજ કહ્યું હતું કે અર્ધ આપીને આવવું.

ગુરુ-અર્ધનો અર્થજ એવો થાય કે સૂર્યની સામું પાણી ઉછાળવું.

દેવદત્ત-આપે મને પ્રથમ સમજાવ્યું તે શું ખોટું છે ?

ગુરુ-ના, ખોટું નથી, અર્ધ આપી દે ને ચાલ.

દેવદત્ત-ખોટું નથી, તો સૂર્ય વિના અર્ધ કેને આપું.

ગુરુ-હાથમાંનું જળ સૂર્યના સામું ફેંકી દે.

દેવદત્ત-તે જળ કેવી રીતે સૂર્યને પહોંચે ? તે તો સરીતામાં પાછું જ પડે.

ગુરુ-અનાદી કાળથી એમજ ચાલ્યું આવે છે, તુ શું કાંઈ નવું કરવાનો છે.

દેવદત્ત-આપણા પૂર્વજો જ્યારે યજ્ઞ કરતા હતા, ત્યારે યજ્ઞમાં ભાગ લેવા સર્વ દેવતાઓ પ્રત્યક્ષ પધારતા હતા એમ આપણાં પુરાણો કહે છે. શું એ વાત અસત્ય છે ? દેવતાઓ મંત્ર અને શ્રદ્ધાથી બંધાયેલા છે એવું આપણાં ઘણાં પુસ્તકોમાં વાંચેલું છે હું તેજ પ્રાચીન ઋષી મુનીઓનો વંશજ છું. તેથી સૂર્યનારાયણ જ્યાં સુધી મારા હસ્તમાંથી અર્ધ લેઇ જશે નહીં, ત્યાં સુધી અહીંથી ખસનાર નથી.

ગુરુ-ભલે ત્યારે તું થાકે ત્યારે આવજે.

એમ કહી શ્રદ્ધા વગરના ગુરુ ઘેર ગયા. દેવદત્તની મા, અને સંબંધીઓ, અને ગામના ઘણા માણસોએ તેની આ હઠ મુકાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, ઘણું સમજાવ્યો, પણ દેવદત્ત અડગ રહ્યો તેણે પોતાનો ટેક છોડ્યો નહીં.

ભાનુદેવ અસ્તાચળમાં છુપાઇ ગયા. નીશાદેવી પોતાનું સામ્રાજ્ય ફેલાવવાની તૈયારી કરી રહી. લગભગ એક પ્રહર રાત્રી વ્યતીત થઇ તો પણ દેવદત્ત સુર્યદેવને અર્ધ આપવા સરીતામાંજ જળની પેષ ભરી ઉભો રહ્યો હતો. તે સમયે ત્યાં ગાયોનો ચારનાર એક ગોવાળ આવ્યો. તેણે દેવદત્તને પુછ્યું અરે ભાઈ ! અંધારામાં તું પાણીમાં કેમ ઉભો છે. અહીં તો મગર વીગેરે જળચરની ખીક રહેલી છે. માટે સત્વર જળમાંથી બહાર નીકળી જ,

દેવદત્ત:—મારા ગુરુદેવની આજ્ઞા મુજબ હું સુર્યને

અર્ધ આપવા ઉભો રહ્યો છું, સૂર્ય આવીને અર્ધ લેઈ જશે ત્યારેજ હું અહીંથી જઈશ.

ગોવાળ:-સૂર્ય એવી રીતે કળીકાળમાં કોઈને પ્રત્યક્ષ થતાજ નથી માટે ખોટી હઠનો ત્યાગ કરી મનથીજ અર્ધ અર્પણ કર.

દેવદત્ત:-મનથી મીઠાઈ ખાધી છે એમ માની લઈએ તો તેથી ક્ષુધાની તૃપ્તિ થાય નહી. તેવીજ રીતે મનના વિચારોથી સૂર્યને અર્ધ પહોંચી જાય નહી.

ગોવાળ:-તંહારે દ્રવ્યની ઇચ્છા હોય તો તે મારી પાસે તૈયાર છે. જેટલું દ્રવ્ય જોઈએ તેટલું દ્રવ્ય લઈ ઘેર જઈ યથેચ્છ સુખમાં વીહાર કર. નકામું શરીરને કષ્ટ આપવાથી કંઈ સૂર્ય મળનાર નથી.

દેવદત્ત:-તું પૃથ્વીના રાજ્યની લાલચ આપે તો પણ તેથી હું ડગનાર નથી. સૂર્યદેવને અર્ધ આપ્યા શીવાય રહેનાર નથી. ભલે, મારો પ્રાણ જાય તેની મને દરકાર નથી.

ગોવાળે દેવદત્તને ઘણા પ્રકારની લાલચો આપી લલચાવ્યો, સમજાવ્યો; તો પણ દેવદત્ત ન ડગતાં અચળ ટેકથી ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. તેથી ગોવાળ પોતાના માર્ગે ચાલ્યો ગયો.

એવી રીતે ત્રણ રાત્રી જુદા જુદા ગોવાળ આવી

દેવદત્તને સમજાવી ગયા. તો પણ દેવદત્તનું મન ચલ્લાયમાન થયું નહિ.

દીનમણીરાયે તુલસીદાસને કહ્યું:—એ ત્રણ રાત્રીએ આવનાર ત્રણ ગોવાળ મનુષ્ય ન હતા. તેઓ પ્રજ્ઞા, વીજ્ઞુ, અને મહાદેવ હતા. તેમણે દેવદત્તને લલચાવી તેની કસોટી કરી. પરંતુ દેવદત્ત લોભી થયો નહિ. તેના એક નિશ્ચયના પ્રભાવથી ચોથા દીનસના અણ્ણોદય પુર્વે ત્રીગુણાત્મક દેવ સૂર્ય ભગવાન થોડી ગાયોને લઈને ગોવાળ બનીને ત્યાં આવ્યા અને દેવદત્તને પુર્વવત પુછ્યું. દેવદત્તે તેમને પ્રથમ માફક જવાબ દીધો.

ગોવાળ સ્વરૂપમાં છુપાયેલ સૂર્ય ભગવાને કહ્યું:— સૂર્યનારાયણ તારી પાસે અર્ધ લેવા આવે તો તું તેમને ઓળખી શકીશ ?

દેવદત્ત — મેં તેમને પ્રત્યક્ષ કદી પણ જોયા નથી. પરંતુ ધર્મગ્રંથોમાં લખેલા વર્ણન મુજબ હોય તો હું તેમને ઓળખી શકીશ.

સૂર્ય—ત્યારે સૂર્યદેવ કેવા હોય તેનું વર્ણન તો કહે દેવદત્ત— સૂર્ય ભગવાન, અનન્ત શક્તિવાળા તેજનો પહાડ, ચતુર્ભુજ, દીવ્ય મુર્તિ અને સપ્તમુખી અશ્વોના રથમાં ખીરાજેલા હોય છે.

સૂર્ય—એવાજ સૂર્યને જોવાની ત્હારી ઈચ્છા હોય

તો તું ક્ષણભર ત્હારાં ચક્ષુ બંધ કર.

દેવદત્ત— વાહ ભાઈ વાહ ! એમ કરાવી ત્હારે મને જળમાં ધકકો મારવો હશે ?

સુર્ય—ભાઈ ! તને મારો ભડસો ન હોય તો હું આઘો ઉભો રહું. પરંતુ તું જરાવાર નેત્ર બંધ કરીને પાછાં ઉઘાડી ને.

દેવદત્તે તેમ કરી નેયું તો તેણે જે કલ્પના કરી હતી તેવું તેજોમય સ્વરૂપ તેના સન્મુખજ ઉભેલું નેયું. તેથી દેવદત્ત અત્યાનંદમાં ગરકાવ થઈ ગયો. સુર્યદેવને પ્રણામ કરવા પણ વીસરી ગયો. ક્ષણ પછી ચીત ઠેકણે આવતાં ભગવાન ભાસ્કરને ત્રણ વખત અર્ધ આખ્યા. તેની પ્રસંસનીય ભક્તિ નેઈ સુર્યદેવ બોલ્યા:—

હે દ્રઢ મનવાળા ભકત તારી ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધાથી હું અતી પ્રસન્ન થયો છું. માટે તારી મન વાંચીત વસ્તુ અર્થાત તારી ખુશી હોય તે વરદાન માગ.

દેવદત્ત— હે પ્રભુ ! મનુષ્યને કલ્પતરૂની પ્રાપ્તિ થાય પછી અન્ય શી વસ્તુની અપેક્ષા હોય ! આપના દર્શનનું મહદ્ ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થવાથી કલ્પતરૂની પ્રાપ્તિથી પણ અધીક આનંદ થાય છે. તો આ જગતના નાશવંત પદાર્થોમાં હું મીથ્યા મોહ શાને ધરું. આપ ને પ્રસન્ન થયા હો તો મને બાળક જાણી નીત્ય પ્રાતઃકાળ પુર્વે મારી પાસેથી સ્વ

સ્વરૂપે આવી અર્ધ લેઈ જવા કૃપા કરવી એજ મારી પુનઃ પુનઃ અંતીમ પ્રાર્થના છે.

સૂર્ય— વત્સ ! તારી મનોકામના સપૂળ થશે. પરંતુ મારા મેળાપની હકીકત તારે અન્યને કહેવી નહી. બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિને આપણા મીલનની વાત કહીશ તેજ દીવસથી હું તારો અર્ધ લેઈશ નહી. એમ કહી સૂર્ય અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા.

ભગવાન ભાનુદેવ પાસેથી ઈચ્છીત વરદાન પ્રાપ્ત કરી દેવદત્ત ઘેર આવ્યા. તેના સર્વ સ્નેહીઓ હાંસી કરી પુછવા લાગ્યા—અલ્યા દેવલા !! સૂર્યદેવ કેટલા મોટા હતા. થાળી જેવડા કે કથરોટ જેટલા ! ડોસા જેવા કે બાળક જેવા ! તારી પાસેથી અર્ધ લઈ તને બદલામાં શું આપ્યું ? વસ્ત્રો કે દાગીના ! આમ અનેક પ્રકારથી તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યા. પરંતુ દેવદત્ત મૌનજ રહ્યો. સત્યલેદ સૂર્યદેવને આપેલા વચન મુજબ બતાવી શક્યો નહી.

કાળના વહન પ્રમાણે દેવદત્તની ઉમ્મર મોટી થવાથી તેણે અભ્યાસ છોડી દીધો.

લેખક—

(રાગ લાગણી)

લગ્ન કરાવ્યું માત પિતાએ સંસારી દેવદત્ત થયો;
ગીતા જ્ઞાનનું અધ્યયન કરતાં સાસ્ત્ર તણો શુભસાર લલો.

(ગીતામાં કૃષ્ણ કહે છે કે)

મમ માયા છે દુસ્તર ભારી પાર કદી કાઢ પામે નહીં;
 દેવદત્તને સંદેહ પ્રગટયો પુછું પ્રભુને કાલે સહી.
 પ્રાતઃકાળે અર્ધ આપતાં કહે સૂર્યને પાય પડી;
 અપાર માયા કૃષ્ણચંદ્રની મુને બતાવો આજ ધડી.
 દીનમણી કહે દેવદત્તને માયામાં કાંઈ સાર નથી;
 દેવદત્ત કહે જોવી મ્હારે જગત જેમાં રહું મથી.
 પ્રભુ પ્રેમથી લેખ બકતને ગયા વૃક્ષની છાયામાં;
 આસન વાળી ખેડો જેટલે જ્ઞાન રહું નહીં માયામાં.
 દુર દેશમાં સાગરવર્મા નામે રાજન રાજ કરે;
 તેને પેટ પ્રજા નથી કંઈ ધ્યાન હરીતું સદા ધરે.
 બવ્ય બગીચો હતો રાયનો દૈવયોગથી સુકાતો;
 ધણો સમય જતાંની સાથે ઉજડ સરખો દેખાતો.
 માળણ તેનાં કાષ્ટ લાવીને પોષણ પેટ તર્જી કરતી;
 લેવા કાષ્ટ દીને એક જતાં કૌતુક સરખું નીરખતી.
 ફળો બગીચો ફળ ફૂલોથી તે જોઈને ઉભી રહી;
 પુષ્પ તણી શોભા નીરખીને મનમાં બહુ એ હર્ષાંત થઈ.
 સત્ય હશે કે આ છે સ્વપ્નું અચરજ સરખુ લાગે છે;
 કેમ થયું હું ભૂલી છું કે આ શું અનુપમ ભાસે છે.
 અંદર જઈને જોવા લાગી મધુરાં ફળ બહુ મહેકે છે;
 વાત હતી ઉદ્યાન વિષે જે ત્યાં પણ કૌતુક દેખે છે.
 સૂકી ખંખ પડેલી જુની ધુળ તણા બહુ ઢગ હતા;
 તેમાં અમૃત જેવું જળ છે લળી રહી છે વૃક્ષ લતા.

પાણી પીવા ઉતરી તેમાં જળ હીલોળા મારે છે;
 પગ પગથીએ મુકયો જળમાં તેવું બાળક લાજે છે.
 ચક્રીત થઇ વિચારે માલંગુ નિર્દય રંડા કેવી આ;
 મૂકી ગઇ કે યક્ષ ગાન્ધવી કે મુકી ગઇ દેવી હા.
 અહા પ્રભુની લીલા કેવી સુંદર બાળ અનુપમ છે;
 છ મહીનાનું કયાંથી આવ્યું કાન્તિ કેવી ઉત્તમ છે.
 મારે કંઇ સંતાન નથી તે કૃપા કરી હરિએ આપ્યું;
 વંધ્યા મહેલું લાગે માર પુત્ર કરી મારો થાપું.
 અંતર એવું સમજી લીધો બાળક ઉલટ આણીને;
 નારાયણની એવી માયા દેવદત્ત ગયો માણીને.

હરીની અકળીત માયા બતાવાને દેવદત્તને આસન
 વળાવી ભાસ્કર ભગવાને દેવદત્તના શરીરમાંથી તેનું ચૈતન્ય
 ખેંચી લીધુ. અને ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ સાગરવર્માની પુષ્પ
 વાટીકાની વાવમાં દેવદત્તને છ માસનું નાનું બાળક બનાવી
 મુકી દીધું. વેરાન થઇ ગયેલો બાગ ક્ષણમાં સૂર્યદેવની
 કૃપાથીજ સુશોભીત થઇ ગયો હતો.

તે બાગમાંથી માળણ દેવાંશી બાળક લેઇને પોતાને
 ઘેર આવી. માળીએ પોતાની સ્ત્રીની પાસે બાળક જોઇને
 પુછ્યું:—હે સન્નારી ! આ બાળક કોનું છે ?

માળણ—હે સ્વામીનાથ ! જગત નિયંતાની કૃપાથી
 આજે આપણુ વાંઝીયા મહેલું નાશ પામ્યું છે. આ મુકુભાર
 પુત્ર આજે પ્રભુની હયાથી મને રાજની વાવમાંથી પ્રાપ્ત

થયો છે. ઘણી અધીક આશ્ચર્યની વાર્તા એ છે કે વેરાન થઈ ગયેલો બાગ લીલોછમ દીપી રહ્યો છે. અને નીર્જળ થઈ રહેલી વાવ મીઠા જળથી ભરાઈ ગઈ છે. તેમાં પાણી પીવા જતાં પગથીઆ ઉપર આ બાગકને કલ્લોલ કરતાં મેં જોયું. મને તેની દયા આવી. અને આપણને કંઈ સંતાન ન હોવાથી આપણા પુત્ર તરીકે તેને અહીં લઈ આવી.

માળી—તમે ઘણું ઉત્તમ કાર્ય કર્યું છે; પરંતુ બગીચો રાજાનો હોવાથી રાજાની આજ્ઞા લીધા સીવાય આ બાગક આપણાથી રખાય નહી. આ વાર્તા રાજાને બહેર કરવાથી પછી કોઈ પ્રકારની ભીતી રહે નહિ.

બાગકને લેઈને સ્ત્રી પુરૂષ (માળી—માલણ) બંને જણ દરબારમાં ગયાં. અને સાગરવર્માને (રાજાને) સઘળી સત્ય હકીકત નીવેદન કરી.

માળણની હકીકત સંપૂર્ણ સત્ય હોવા છતાં રાજા સઘળા મંત્રીઓ—અને અન્ય સલાસદો તેને કલ્પિત વાર્તા સમજવા લાગ્યા.

રાજાએ કહ્યું—આવો વીચીત્ર બનાવ જગતમાં કયાંય બન્યો હોય એમ જાણ્યું નથી. તેથી હું એમ માનું છું કે તમે દંપતી કોઈ જાતનો નીશો કરી ભાન ભુલી અતરે આવેલાં દીશો છો.

માળણ—હ કૃપાનાથ ! આપની સલામમાં આપના

સમક્ષ અસત્ય વદવાથી રાજ્યના અને ઈશ્વરના ગુન્હેગાર થવાય છે એ વાત હુમારી જાણુ બહાર નથી, હુમારી વાતની સાક્ષી બગીચો પોતેજ આપશે આપ ત્યાં પધારો અને ખીલેલુ પુષ્પોદ્યાન નજરે નીહાળી સત્ય હકીકતની ખાત્રી કરો.

રાજા પોતાના મંત્રીઓની સાથે તે બાગ સમીપ જઈ પહોંચ્યા, અને બગીચો તથા વાવ જોઈને પ્રભુની અદ્ભુત લીલાનાં ગુણગાન કરવા લાગ્યા.

રાજાએ મંત્રીઓ સાથે ખાનગી મસલત કરી માળીને કહ્યું કે માળી ! તને જે પુત્ર પ્રાપ્ત થયેલો છે તે પુત્ર તું મને અર્પણ કર. મારે પુત્ર નથી તેમજ મારી માલીકીના બગીચામાંથી તને જડેલો હોવાથી તેના ઉપર મ્હારેજ હુકમ ગણાય.

માળી-હૈ નૃપેશ ! હું પણ આપના સમાન અપુત્ર છું. આજે હરીની કૃપાથી પ્રાપ્ત થએલો બાળક આપની રાજસત્તાથી મારી પાસેથી છીનવી લેશે તો માફ કંઈ બળ ચાલે તેમ નથી. પરંતુ હું ખુશીથી આપને આપીશ નહીં.

રાજા-ભાઈ ! તું દીલગીર ન થા. પ્રબળ રાજાડી હું સુખ ભોગવવાની આકાંક્ષાવાળો નથી. તમે દંપતી વીચાર કરો. આ બાળક મારી પાસે રહેવાથી તે રાજ્યગાદીનો ભોક્તા થશે. તમારે ત્યાં તેને ક્ષમ કરવો પડશે. વળી

તમારા ઉપકારનો બદલો હું ભુલી જઈશ નહિ. આપને ધનથી હું નીહાલ કરી નાખીશ.

રાજના અત્યાચરથી તે પતિ પત્નિએ એકાંતમાં વીચાર કરતાં તેમને રાજની વાત સત્ય જણાઈ. બાળક વધુ સુખી થશે અને આપણું દરિદ્ર દુર થશે. વળી લક્ષ્મીના સંચયથી કાશીક્ષેત્રમાં નીવાસ કરી અવશેષ રહેલું આયુષ્ય પ્રભુ ભક્તિમાં પુર્ણ કરી આત્માનું કલ્યણ કરીશું. બાળકની જન્મળ વધવાથી ઉપાધીમાં લુપ્ત થવાથી પ્રભુ ભક્તિથી વિમુખ થવાશે. માટે બાળક રાજને અર્પણ કરવો યોગ્ય છે. આવો વીચાર કરી તે બાળક રાજને અર્પણ કરી દીધો.

રાજાએ તેના બદલામાં દંપતીથી ઉંચકી શકાય તેટલું સુવર્ણ દ્રવ્ય આપી તેમને ઘણાંજ આનંદીત કર્યાં.

બાળકના જન્મની ખુશાલીમાં ભીક્ષુકોને ભોજન આપ્યું. બ્રાહ્મણોને ઉત્તમ દાન આપ્યું અને બંદીજનોને બંદીવાસમાંથી મુક્ત કર્યાં.

બાળકનું નામાભિધાન હરિદત્ત વર્મા રાખ્યું. કાળક્રમે હરિદત્ત નામની વય વૃદ્ધિ પામતાં તેને ઉપવીત સંસ્કાર કરી રાજકાજને યોગ્ય શીક્ષણ આપવા માંડ્યું.

શિક્ષણ સંપુર્ણ થતાં રૂપમાં સુંદર અને સર્વ સદ્-ગુણોથી સંપુર્ણ એક રાજ્યકન્યાની સાથે લગ્ન કરાવ્યું.

સાગરવર્માની ઉંમર વૃદ્ધ થવાથી પોતાની પત્નિ

સહિત વાનપ્રસ્થ થવાના શુભ ઇરાદાથી હરીદત્તવર્માને રાજ્યાભિષેક કરી પોતે જંગલમાં જઈ રહ્યો.

એક દિવસ ચાર તીર્થવાસીઓ તે નગ્રની વિષે આવી પહોંચ્યા તેઓની પાસે વાટ ખર્ચી ખુટી જવાથી નગરમાં અનેક જનો પાસેથી વ્યાજે રૂપીઆની માગણી કરી. પરંતુ અબાણ્યા માણસના ભરૂસા ઉપર કોઈએ રૂપીઆ આપ્યા નહી. નીરાશ થઈ તેઓ છેવટે રાજા હરીદત્ત વર્મા પાસે રૂપીઆ લેવા ગયા. રાજાએ તીર્થવાસીઓનું દુઃખ જાણી તેમને દરેક તીર્થવાસીની મુછનો ફક્ત એકેક વાળ લેઈને ચારસો રૂપીઆ વગર વ્યાજે ધીર્યા. તીર્થવાસીઓ પ્રભુમ કરી આજ્ઞા ગયા. ત્યાર બાદ રાણીએ રાજાને કહ્યું:-

પ્રાણેશ ! આ વાળની કંઈજ કીંમત ન હોવા છતાં આપે ચારસો રૂપીઆ અબાણ્યા માણસને ધીર્યા તેનો અર્થ આ દાસીને સમજાવો.

હરીદત્ત:-વડાદી ! એ વાળ નથી. એ તો પુરૂષની મહાઈ છે. જો એ વાળ મુકનારા મર્દ હશે તો આપણા રૂપીઆ જરૂર પાછા આપી જશે. આ મુછનો વાળ મુકી જનારા માણસો સમજી હતા. અને તેઓ આપણી પાસે મહદનીજ આશાએ આવેલા હતા. વળી દુઃખીનું દુઃખ નીવારણ કરવું એજ આપણો ધર્મ છે એમ સમજીને મેં તેઓને રૂપીઆ આપેલા છે.

શાણીનું હૃદય પતિની ઉદારતાથી સંતોષ પામ્યું હરિની અપાર માયાના ચક્કરમાં પડેલા હરિદત્તને રોગ થયો. અને થોડાજ દીવસમાં તેનું મૃત્યુ થયું. રાજના મૃત્યુથી નગર ભરમાં શોક છવાઈ ગયો. રાજના શયને વિધિવત અગ્નિ સંકાર કરી બાળી દીધું.

દેવદત્ત જ્યાં ધ્યાન ધરી હરિની અપાર માયા જોવા બેઠેલો છે ત્યાં સુર્યદેવની કૃતિથી મોટો જમર ગુંબરવ કરતા આવી દેવદત્તના શરીર ઉપર એક સખત ડંખ દીધો તેજ ક્ષણે સુર્યદેવે હરિદત્ત રાજના આત્માને દેવદત્તના શરીરમાં મુકી દેવાથી દેવદત્ત ઝબકીને જાગૃત થયો તેનું ધ્યાન ભગ થતાં ચક્ષુ ખુલી ગયાં તો સુર્યદેવને પોતાની સન્મુખ ઉભેલા જોયા.

પોતાનું જળપાત્ર અને પોતાનાં ભીનાં વસ્ત્રો જોઈ અધિક આશ્ચર્યથી તેણે સુર્યદેવને કહ્યું—

હે પ્રભુ ! તમારી અકળીત માયાથી હું દેવદત્ત પ્રાદ્ધાણ મટી હરીદત્ત રાજ થયો. મેં આલીસ વર્ષ રાજ્ય કર્યું તો પણ આ મારાં વસ્ત્રો ભીનાં છે. એ આપની અપાર માયાનો પ્રતાપ છે. એમ કહી સુર્યદેવને પ્રણામ કરી તેમની આજ્ઞા લઈ પોતાને ઘેર ગયો.

નીત્ય નીયમ કરતાં ઘેર વહેલો જવાથી તેની માતાએ પુછ્યું—હે પુત્ર ! આજ આટલા ટુંક સમયમાં તું ઘેર કેમ પાછો આવ્યો છે.

હુરિની અકળીત માયા જોઈ આવેલો દેવદત્ત કંઈ જવાળ ન આપતાં પ્રભૂ લકિતમાં લીન થઈ ગયો.

વિદ્યાદેવીની કૃપાથી દેવદત્ત શાસ્ત્રમાં અધીક નીપુણ થવાથી તેને પંડીતનું પદ પ્રાપ્ત થયું.

X

X

X

મુછનો વાળ મુકી નાણું લઈ ગયેલા તીર્થવાસીઓ હરીદત્તવર્માને ત્યાં રૂપીઆ આપી વાળ પાછો લેવા ગયા તો તેમને માલુમ પડયું કે ઘણા વર્ષથી રાજા મૃત્યુ પામેલા છે. તેથી તેમણે રાણીને વીનંતી કરી પોતાના વાળ પાછા આપવા જણાવ્યું.

પતિ વીરહથી દુઃખીત થતી રાણીએ છડીદાર પાસે ધક્કા મરાવી તીર્થવાસીઓને ગામ બહાર કાઢી મુકાવ્યા તેથી તીર્થવાસીઓ દુઃખીત થઈ આગળ ચાલી નીકળ્યા.

*

*

*

*

દેવદત્તને પંડીતનું પદ પ્રાપ્ત થતાં રાજ્ય તરફથી તેને સારૂ વર્ષાસન બાંધી આપ્યું હતું. તેના બદલામાં રોજ સવારમાં રાજાને ધર્મગ્રંથ વાંચી સંલગાવવા રાજદરબારમાં જવું પડતું હતું. રાજ્ય તરફથી તેને છડી પાલખીની લેટ કરવામાં આવી હતી.

એક દીવસ સવારમાં દેવદત્ત રાજદરબારમાં પાલખીમાં બેસી જતો તેજ સમયે ચારેય તીર્થવાસી ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

તીર્થવાસીઓ દેવદત્તને જઈ કહેવા લાગ્યા—હે રાજા-ધીરાજ ! આપના ચારસો રૂપીયા લઈને હમારી મુછનો વાળ આપવા કૃપા કરો. આપ આપની રાણી અને રૈયતને રોતી કકળતી મુકી પ્રેમ આપી અહીંયાં નામ્ની આવ્યા છે. તે કૃત્ય ઘણું તીસ્કારને પાત્ર છે.

દેવદત્ત—આપ તીર્થવાસીઓ ! તમે કોણ છો ? અને મારી પાસે શું માગો છો ?

તીર્થવાસી—રાજેન્દ્ર ! આપ વિસ્મૃત થવાનો ઢોંગ છોડી દો. આપને હમારી મુછના વાળ આપી આપની પાસેથી ચારસો રૂપીયા લીધા હતા. તે રૂપીયા આપની રાણીને આપવા જતાં તમારી રાણીએ અમારૂં સખત અપમાન કરી નગરમાંથી કાઢી મુક્યા. અને હમારી કોઈપણ વાત સાંભળી નહિ, અનાયાસે અમે પર્યટન કરતા આ નગ્રમાં આવી પહોંચ્યા. તો આપનો ઇશ્વરેચ્છાથી ભેટો થયો. તો કૃપા કરી હવે ચાલો અને અમારા વાળ પાછા અપાવો.

દેવદત્તે સ્વગત વિચાર કર્યો—અરે હરિ ! તમારી માયાનું પ્રાણલ્ય અધીક છે. એકજ જન્મમાં બે માતા પીતાનો બાળક બન્યો. અદ્યાપિ પર્યંત એ શુભ રહસ્ય હજીસુધી કોઈ જાણી શક્યું નથી. આ તીર્થવાસીઓની ખટખટથી લોકનો પ્રકાશ થઈ જશે, તો મારે મૃત્યુનું મરણ સ્વીકારવું પડશે.

આવો દેવદત્ત વીચાર કરે છે ત્યાં તેને એક યુક્તિ સુઝી.
 દેવદત્ત—હે તીર્થવાસીઓ ! જો તમારે ઋણ મુક્ત થવુંજ હોય તો મારી પાસે એક પ્રતિજ્ઞા કરો કે હરીદત્ત અમને મળ્યા છે એ વાત કોઈને કહીએ તો હમારી યાત્રા નીબૂળ જાય.

તીર્થવાસીઓએ તેવી પ્રતિજ્ઞા કરી.

દેવદત્ત—હે તીર્થવાસીઓ ! મારા મહેલમાં જઈ મારી રાણીને કહો કે રાજા જે પલંગમાં સુતા હતા તેના પુર્વ ભાગના પાયા નીચે સુવર્ણની દાખડીમાં તે વાળ મુકેલા છે તે અમને આપો.

તીર્થવાસીઓએ પાછા જઈ હરિદત્તની રાણીને ઉપર મુજબ કહ્યું. રાણીએ જવાબ દીધો. આપને તે પલંગ બતાવું તેના પાયા નીચેથી આપઆપની મેળેજ ખોદી દ્યો.

તીર્થવાસીઓએ રાણીના બતાવેલા સ્થળે જઈ જમીન ખોદવા લાગ્યા. તત્ક્ષણ રાણીએ દ્વાર બંધ કરી અંદરથી સાંકળ વાસી દીધી. તીર્થવાસીઓ ગભરાટથી ભયભીત થઈ ખોદી ઉઠ્યા:-અરે બહેન ! અંધારું થયું દ્વાર ઉઘાડો.

રાણીએ જવાબ દીધો પલંગ નીચે દાખડી છે એમ તમેએ સાચી જાણ્યું તે સત્ય કહો ?

તીર્થવાસી-હોમને રાજાએ તેજ દીવસે કહ્યું હતું. કે દાખડી પલંગ નીચે દાટીશ.

રાણી-મને કોઈ દીવસ તે વાર્તા કહી નથી. માટે આપ કદપીત વાત ન કહેતા સત્ય કહેશો. તોજ આપની મૂકિત થશે.

તીર્થવાસી-અમોને આપે નગર બહાર કઢાવી મુક્યા પછી જે સ્થળે રાજાજીને અગ્નિદાહ કર્યો હતો. ત્યાં રાત્રી-દીવસ ઉપવાસ કરી બેસી રહ્યા. કાલ રાત્રે અમોને સ્વપ્નામાં રાજાજીએ આવી આ સ્થળ બતાવ્યું તેથી હમે તમારી પાસે પાછા આવ્યા.

રાણી-મારા કરતાં આપનાં ઉપર વિશેષ હેત હતું. તેથી તમોને સ્વપ્નામાં કહી ગયા હશે ? મને અથવા તેમના માત પીતાને કદી સ્વપ્નામાં આવી કહી ન જતાં આપને કહી ગયા. આવી કદપીત વાતો જવાદ્ધ સત્ય હકીકત નહિ જણાવે તો અંદર રીબાઈને મૃત્યુ પામશે. પરંતુ બહાર નીકળવા પામશે નહિ એ યાદ રાખજો રાણીએ ગુસ્સાથી કહ્યું.

તીર્થવાસીઓ રાણીના કોપથી ડરી જઈ અરસપરસમાં વિચાર કરવા લાગ્યા.

તીર્થવાસી ૧-સત્ય હકીકત જણાવી આપણો છુટકારો મેળવી લેવો એજ મને તો શ્રેષ્ઠ લાગે છે.

તીર્થવાસી ૨-પ્રતિજ્ઞાને ભંગ કરી મહા પાતકનાં ભોક્તા થવા કરતાં મૃત્યુનો સ્વીકાર કરવો એજ મને તો યોગ્ય જણાય છે.

તીર્થવાસી ૩-કોઈ પણ નિયમ, વૃત્ત, તપ, પ્રતિજ્ઞા એ સર્વ આત્માના ઉદ્ધાર માટે કરેલાં હોય છે, જે નિયમનું પાલન કરતાં આપણું મૃત્યુ થતું હોય તો તે નિયમનો ત્યાગ કરવો.

તીર્થવાસી ૪-જીવતા રહીશું તો યાત્રા પુનઃ કરીશું. મનુષ્યનો દેહ દુર્લભ છે માટે તેને કોડ ઉપાયે પણ જાળવવો જોઈએ સત્ય હકીકત કહેવાથી ઉદ્ધાર થશે અને રીખાતી રાણીને પતીનું મીલન થશે. આમ ઉભયને લાભ છે.

આવા વીચારને અંતે તેઓએ રાણીને કહ્યું કે-આપ હમારી સાથે પધારો તો દુરથી આપને હરીદત્ત દેખાડી દઈશું.

હરીદત્તને ખતાવવાનું વચન લઈ રાણીએ દ્વાર ખોલી નાંખ્યાં પરંતુ તેઓ નાસી જાય નહિ તેવો પ્રતિબંધ કર્યો.

રાણીની આજ્ઞાથી રાજ્ય સેવકો પાસેના ઉપવનમાંથી વૃક્ષ રાજા રાણીને તેડી લાવ્યા. તેમને પ્રણામ કરી રાણીએ તીર્થવાસીઓએ કહેલી હકીકત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી વૃક્ષ રાજાને આશ્ચર્ય થયું. તેમણે તીર્થવાસીઓને કહ્યું:-હે ભાઈઓ ! આમ અસત્ય વાર્તા કહી હમારી હાંસી શા માટે કરો છો ? જે દેહને હમારા હસ્તે અગ્નિદાહ કરવામાં આવેલો છે તેને આપ સજીવન જણાવો છો. એ આપનાં ચક્ષુમાં ભ્રમ તો નથીને ?

તીર્થવાસી-મહારાજ ! હમો આજે ધર્મ સંકટમાં

ફસાવાથી આપ જેને મૃત્યુ પામેલા માનો છે તેને સજીવન બતાવા આપને તેડી જઈશું. માત્ર આપને દુરથી બતાવીશું. પછી આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરજો.

વૃદ્ધ રાજાને તેમની વાત યોગ્ય લાગવાથી પોતાની સાથે કેટલાક વિશ્વાસુ માણસો લઈને તીર્થવાસીઓની સાથે દેવદત્તના નગ્ર ભણી આવ્યા થોડે દીવસે વૃદ્ધ રાજા દેવદત્તના ગામ આવી પહોંચ્યા.

દશ વાગ્યાના સુમારમાં ભર બજારમાં વૃદ્ધ રાજા પોતાના માણસો સાથે ઉભા રહેલા છે તેટલામાં હરીદત્ત પાલખીમાં બેસી રાજ્યભુવન ભણી જતો દૃષ્ટિગોચર થયો તેને બતાવતાં તીર્થવાસીઓએ કહ્યું:—

બુઓ, બુઓ, આ પાલખીમાં પધારે છે તે હરીદત્ત મહારાજા ખરા કે નહિ ?

પાલખીમાં બેઠેલા દેવદત્ત તરફ સર્વની દૃષ્ટિ જતાં તેઓએ હરીદત્ત મહારાજાની જય બોલાવી. પોતાના ગુપ્ત નામનો જયઘોષ સાંભળી હરીદત્તે બાજુમાં બેયું તો સાગરવર્મા અને અન્ય પ્રજાજનોને બોધે તેને આશ્ચર્ય થયું સાગરવર્માએ દોડી જઈ તેને આગળ વધવાનો માર્ગ બંધ કરી ઉભો રહ્યો.

ઘણા દીવસના વિયોગ અંતે પુત્ર પ્રાપ્તિ થતાં સાગર વર્માને હર્ષાશ્રુ આવ્યાં ક્ષણભર તે અવાક રહ્યો શુદ્ધિમાં

આવતાં તેણે કહ્યું—

અરે વહાલા હરીદત્ત ! હમારા વૃદ્ધાપાની શું તને
હયા ન આવી. તેં હમોને દગો કરી તું અહીં નાસી આવ્યો
છે. આ તારી રાણીનું રૂદન શત્રુને પણ દયા ઉપજાવે છે.
તારી રૈયત તારા વિયોગથી ઝુરી મરે છે. છતાં તું અહીં
મોજશોખમાં ગુલતાન બની હમોને ભુલી ગયો છે. ચાલ,
ભાઈ ચાલ આપણા રાજ્યમાં આવી સર્વને સુખ આપ.

હરિદત્ત કાંઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના ચિત્રવત ઉભો
રહી વીચાર કરવા લાગ્યો. જરૂર તીર્થવાસીઓએ પ્રતિજ્ઞાનો
ભંગ કર્યો હે પ્રભુ ! હે સૂર્યદેવ ! આ તમારી અકળીત
માયા પાસમાંથી મને મુક્ત કરો.

પાલખી રસ્તામાં રોકાઈ જવાથી ગામના લોક કૌતુક
બેવા ભેગા થયા. સત્ય વાત કોઈ બાણીતું ન હોવાથી અવ-
નવી કલ્પનાઓ થવા લાગી.

વિષ્ણુશર્માને કોઈ માણસે ખબર આપી કે—તમારા
પુત્ર દેવદત્તને કોઈ રાજા દેવીને લોગ ચડાવા સાડૂ બળા-
ત્કારથી પકડી બંધ છે.

આવી અનિષ્ટ વાત શ્રવણ કરતાં દેવદત્તનો પિતા
માતા તથા સ્ત્રી ત્રણે જણ અતિશય કલ્પાંત કરતાં તહાં
આવી પહોંચ્યાં વિષ્ણુશર્માએ આજીજી કરતાં પોતાના પુત્રને
છોડી દેવા કહ્યું—

સાગરવર્મા-હે વિપ્ર ! આ પુત્ર તો મહારો છે, તમારો તેના ઉપર કંઈ હુક નથી.

વિષ્ણુશર્મા-અરે ! ગળેપડુના સરહાર એમ કહી તહારે મારા પુત્રનો વધ કરવો છે; કેમ ? તહારો પુત્ર એ ક્યાંથી ? તને બોલવાનું પણ ભાન છે કે નહિ ?

સાગરવર્મા-મહારાજ ! મહારી વાત તો જરા ધ્યાન દઇને સાંભળો.

વિષ્ણુશર્મા-મહારે તમારી કાંઈ વાત સાંભળવી નથી. મહારા પુત્રને પ્રપંચથી-બળાત્કારથી તહારી લઇ જવાની ઇચ્છા કદી સફળ થશે નહિ.

સાગરવર્મા-બળાત્કાર અથવા પ્રપંચથી મહારે લઇ જવો નથી. પરંતુ ન્યાયથી એ પુત્ર મહારો છે એમ સિદ્ધ કરી આપીને લઇ જવો છે.

વિષ્ણુશર્મા-પુત્ર મહારો છે તેમાં વળી ન્યાય શો ?

સાગરવર્મા-ન્યાય એટલે પુરાવો. હું મહારા હુકનો પુરાવો રજુ કરૂ છું સિપાઈ ! માલણુને બોલાવી લાવ. રાજાએ પોતાના હુતને હુકમ કર્યો.

સિપાઈએ તતક્ષણ માલણુને ત્યાં આગળ રજુ કરી.

સાગરવર્મા-હે વિપ્ર ! આ માલણુને મહારા બગીચાની વાવમાંથી છ માસની ઉમ્મરનો બાળક પ્રાપ્ત થયો. તેને મેં સુવર્ણ દ્રવ્યથી સંતોષી બાળકને મારો ઉત્તરાધીકારી

કરાવ્યો. રાજકુંવરને યોગ્ય એવો વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો. પરણાવ્યો જુઓ આ ઉભી છે તે તેની ધર્મપત્નિ તેના સાક્ષી તરીકે આ મહારી રૈયત; તેમને પુછવાથી આપ સહજમાં જાણી શકશો કે તે પુત્ર ઉપર સંપુર્ણ હક્ક મહારોજ છે.

વિષ્ણુશર્મા-રાજેન્દ્ર ! તમને આ બાળક છ માસનો મળ્યો પરંતુ મહારી પત્નિને ગર્ભ રહ્યો. અને મેં સીમન્ત સંસ્કાર કર્યા. જ્ઞાતિને મિષ્ટાન્ન જમાડયાં ત્યાર પછી બાળકનો જન્મ થયો. તેના જન્મભક્ષર કરાવ્યા. બાણાવી લગ્ન કર્યું. પંડીતનું પદ પ્રાપ્ત થયું. એ બધું આ ગામના લોકોને પુછવાથી તમોને માલુમ પડશે. અને તેથી તમે જાણી શકશો કે તે બાળક ઉપર હક્ક મહારોજ છે.

નગરજનોએ વિષ્ણુશર્માની પક્ષ કરી રાજાને કહ્યું એ વિષ્ણુશર્માનોજ પુત્ર છે તમો અસત્ય વદી બળાત્કારથી દેવદત્તને લઇ જવા ધારો છો.

પ્રિય વાંચકો ! બન્ને પક્ષના પુરાવા સત્ય હોવા છતાં આનો નિકાલ શી રીતે થઇ શકે પ્રાદ્વાણ, રાજા, તથા રૈયતના બુદ્ધિશાળી લોકો પણ બહુ ગુંચવાયા. પરંતુ કોઇ તેનો ઇન્સાફ કરી શક્યો નહિ. દીવસ જેમ વ્યતીત થવા લાગ્યો, તેમ તમારો વૃદ્ધિ પામતો જવાથી મનુષ્યોની મેહની જામતી ગઇ. તે નગ્રના રાજાને પણ આ વિચીત્ર દૈતુકની ખબર થઇ. તેથી તે પોતાના પ્રધાન સાથે ત્યાં આવી

પહોંચ્યો. બંને પક્ષને ધણી સમજાવ્યા. પરંતુ પુત્ર એક અને બાપ બે ! તેમાંથી પોતાનો હુકમ કોણ છોડી દે.

રાજા ગહન વીચારમાં પડ્યો. બંનેની તકરાર સાચી હોય તેવું અનુમાન થાય છે. માટે પુત્ર કોને સોંપવો. દેવ દત્તને કેટલાક પ્રશ્ન પુછ્યા. પરંતુ તે નીરૂત્તર રહ્યો. એટલે તે નગરનો રાજા કંઈ પણ નીકાલ કર્યા સીવાય પોતાના મહાલય તરફ પાછો ચાલી ગયો.

રાજા ન્યાય કરવાને અશક્ત નીવડ્યા પછી થોડી વારે એક વૃદ્ધ પુરૂષ તહીં આવી પહોંચ્યો. જેનો દેહ જર્જરીત થઈ ગયેલો છે. નાકમાંથી લીંટ પડે છે. કાનથી સંભળાતું નથી. ત્વચા ફાટેલાં વસ્ત્રોની પેઠે લટકી પડેલી છે. પગ ચાલવાને અશક્ત હોવાથી લાકડીના ટેકાથી ધીમે ધીમે ચાલવાની ફરજ પડેલી છે. તેવા એક વૃદ્ધ પુરૂષને પાલખી સમીપ આવી પહોંચેલા જોઈ દેવદત્તના બંને પીતાએ તેમને પ્રશ્નામ કરી પોતાની હકીકત કહી સંભળાવીને પુછ્યું હે સંત પુરૂષ ! જે પ્રકારે અમારા બંનેનું હિત થાય તેવો ન્યાય કરી આપવા કાંઈ ઉપાય જાણો છો ?

વૃદ્ધ-આ સર્વ મનુષ્યો અત્રેથી જતા રહે. ફક્ત તમે સાત માણસ અત્રે રહો તો ન્યાય કરી આપું. દેવદત્તે વિચાર કર્યો હે શ્રી હરી ! તમારી અકળીત માયાનો પ્રભાવ ખરેખર અપાર છે. આ વૃદ્ધ મનુષ્ય શું ન્યાય કરશે.

અંતમાં મારે આપઘાત કરી આ દેહનું પતન કરવું પડશે આવો વીચાર કરી રહ્યો છે તેટલામાં વૃદ્ધની સુચના મુજબ સર્વ લોક વેરાઈ ગયા, પ્રકૃત દેવદત્ત અથવા હરીદત્તનાં બે માતા, બે પિતા, બે પત્નિ એમ છ મનુષ્ય રહ્યાં. તેમને વૃદ્ધ પુરૂષે થોડી ક્ષણને માટે દુર બેસવાનું કહ્યું.

દેવદત્ત—હે વૃદ્ધ પુરૂષ આપ કોણ છો ?

વૃદ્ધ—હું પુરાણ પુરૂષ છું (સર્વથી જુનો એટલે ઇશ્વર.)

દેવદત્ત—તમે આ ન્યાય કેવી રીતે કરશો. આપને સંકોચ વીના હું સત્ય હકીકત કહું છું કે આ બંને મહારાં માતા પિતા ખરેખરાં સાચાં હકદાર છે. તેમાંથી આપ મને કેને આપશો.

આ સાંભળી તે વૃદ્ધ પુરૂષે પોતાનું મુખ દેવદત્તના સામું પહોળું કર્યું. તેમાં દેવદત્ત જોવા લાગ્યો. તો પોતાના જોવા કરોડો દેવદત્ત તે મહાપુરૂષના મુખમાં ફરતા દીઠા તે જોઈ દેવદત્ત વિસ્મય થયો. અને શ્રી હરીને તેઓના સત્ય સ્વરૂપમાં ઓળખી શક્યો, પ્રભુની સ્તુતી કરી તેમને પ્રણામ કર્યા.

* પ્રભુએ દેવદત્તને પુછ્યું—કેમ, હજી વધારે માયા જોવી છે કે ? દેવદત્તે દીનવદનથી કહ્યું:—હે કરુણાળુ મને ખતાવી તેવી માયા ખીજા કોઈને ખતાવશે નહિ. મહાન

હુસ્તર કામ કરનારી તમારી માયાના પાસમાંથી હે પ્રભુ ! હવે મને બચાવો. હું આપનેજ શરણે આવેલો છું.

પ્રભુએ આજ્ઞા કરી-તમે સાત જણ મહારી સાથે ગામ બહાર ચાલો હું ત્યાં ન્યાય કરી આપીશ.

સાતે જણ વૃદ્ધની આજ્ઞા મુજબ ગામ બહાર ગયાં. ત્યાં વૃદ્ધે બન્ને પક્ષને પુછ્યું:-ખરેખર કંડો, આ કેનો પુત્ર છે ?

રાજાએ કહ્યું-મહારો-અને ગ્રાહણે પોતાનો જણાવ્યો.

વૃદ્ધ-એક પુત્રને જે માતા પિતા હોય નહિ પરંતુ જે સત્ય હશે તેજ ન્યાય થશે. તમે બન્ને પક્ષો દેવદત્તનો અકેક હાથ પકડો. એમ કહી દેવદત્તનો એક હાથ રાજા, રાણી અને હરિદત્તની સ્ત્રીને ઝડાવ્યો. બીજો હાથ વીજ્યુશર્મા, તેની પત્ની, અને દેવદત્તની સ્ત્રીને ઝડાવ્યો. પછી ઉભયને કહ્યું તમે બન્ને બળ કરી હાથ ખેંચી ચાલવા માંડો. જેનો પુત્ર હશે તેના ભણી તે જશે. પાછું વાળીને જશે નહિ. અને જશે તો ખાલી ફેરે પડશે.

પ્રભુની આજ્ઞા થતાંજ ઉભય પક્ષે પોતાના ભણી દેવદત્ત ઉર્ફે હરિદત્તને ખેંચવા માંડ્યો.

ઈશ્વરની અજબ લીલાથી એર ચમત્કાર થયો.

દેવદત્તના જે વિભાગ થયા. એક વિભાગ વિજ્યુશર્માના

(૫૫)

ભણી ચાલના લાગ્યો એવી રીતે હરીની અકળીત માયાથી એક પુત્રના બે પુત્ર થયા. રાજા અને બ્રાહ્મણ બન્ને એમ સમજવા લાગ્યા કે હમારો પુત્ર હતો તેથી હમેને મળ્યો છે. પરંતુ સત્ય ભેદ દેવદત્ત સીવાય કોઈ બાણી શક્યું નહિ. સૌ સૌના સ્થાનકે ગયા વૃષ્ઠ પુરુષ અંતરધ્યાન થયા.

દીનમણીરાયે તુલસીદાસને ઉપરોક્ત દૃષ્ટાંતની સમાપ્તિ કરતાં કહ્યું-હે વત્સ ! પ્રભુની માયા એવી અપાર હોવાથી પ્રભુને ફક્ત ભક્તિથીજ વશ કરી શકાય છે.

(રાગ—ગઝલ)

નથી જંગલ વિષે જડતો; નથી એ તીર્થમાં ફરતો;
 નથી મંદિરમાં મળતો; નથી એ પાણીમાં ભમતો,
 નથી મથુરાં મદીનામાં, બુલાવો બાંગ પોકારી;
 નથી કંઈ રાખ ચોખ્ખાથી, તીલક માળા જુઓ ધારી.
 નથી એ પાલીતાણામાં, નથી વસતો હિમાલયમાં;
 નથી શ્રીમંતના ઘરમાં, નથી એ રાજ મહાલયમાં.
 બતાવું ઠામ ઠેકાણે, વસે વિશ્વપતિ જેમાં;
 ઠરે નિષ્કામ જે ભક્તિ, હરી રહેતો હૃદય તેના.

પ્રકરણ ૫

પત્ની-પત્નિ.

દી નમણીરાયની પુત્રી પ્રભાદેવી (જેને તુલસીદાસે જળમાંથી ડુબતાં જાચાવી હતી) લગ્ન યોગ્ય ઉમ્મરની થવાથી તેના પિતાએ સદ્ગુણ સંપન્ન વરની શોધ કરવા માંડી પરંતુ પ્રભાદેવીને યોગ્ય વરની પ્રાપ્તિનાં ચિન્હ જણાયાં નહિ. કોઈ મહુરતીઓ નાનો હોય તો કોઈ કઢરૂપો દોઈ સદ્ગુણી હોય તો કુળહીણ હોય આવી રીતે અનેક ઉપાધીઓ નડતી હોવાથી પ્રભાદેવી મુખ્ય વયની થઈ જવા છતાં હજી સુધી તેને અવિવાહીત રહેવાની ફરજ પડી હતી.

પ્રભાદેવી જાણતાં અથવા અજાણતાં તુલસીદાસની કોટે વળગી પડી હતી. એટલે જેભાન અવસ્થામાં પણ પોતાનાં શરીરને તુલસીદાસનો સ્પર્શ થવાથી શુદ્ધ સતી ધર્મનુ શિક્ષણ લેનારી પ્રભાવતી તુલસીદાસને પોતાનો પત્ની માનતી હોવાથી તેણે પોતાની અંતર ઇચ્છા સખી મારફત દીનમણીરાયને જણાવી.

દીનમણીરાયે પ્રભાવતીની માગણી યોગ્ય લાગવાથી તેમણે તુલસીદાસની સાથે પ્રભાવતીનું લગ્ન કર્યું.

X

X

X

X

તુલસીદાસની વિદ્વતા અને સદ્ગુણનાં વખાણ સાંભળી બાંદાપુરના રાજ્યાધીકારી તરફથી તેમને રાજપુર ગામમાં વિદ્યાગુરૂની પદવી પ્રાપ્ત થવાથી તેઓ રાજપુરમાં પોતાની પત્નિ સહીત આવી રહ્યા.

પ્રભાવતીએ પોતાના સદ્ગુણો અને સૌન્દર્યથી તુલસીદાસનું હૃદય એટલું બધું વશ કર્યું હતું કે તુલસીદાસ જગતમાં પ્રભાવતી સિવાય કંઈજ વસ્તુ દેખી શકતા નહિ. અર્થાત્ તેમના હૃદયમાં પ્રભાવતીનો વાસ હોવાથી તેઓ વિદ્યાર્થીઓને યોગ્ય શીક્ષણ આપી શકતા નહી. સર્વ કામમાં તેઓને પ્રભાવતીની પ્રતિમા સિવાય કંઈજ દેખાતું નહિ.

આવી રીતે પ્રભાવતી ઉપર અનિવાર્ય પ્રેમ-મોહ હોવાથી વારંવાર પ્રભાવતીને તેના પીયરથી તેડવા આવવા છતાં કોઈ દિવસ તુલસીદાસ પોતાને પીયેર પ્રભાવતીને જવા દેતા નહિ.

એક દિવસ તુલસીદાસ વિદ્યાલયમાં ગયા હતા તેવો સુયોગ સાધી તુલસીદાસનો સાળો દેવપ્રસાદ પોતાની બહેનને તેડવા આવ્યો.

પતિવ્રત પાળનારી પ્રભાદેવી પોતાના વડીલબંધુ દેવપ્રસાદની સાથે પતિની આજ્ઞા સિવાય જવા સંમત થયા નહી.

તેથી દેવપ્રસાદે એક તુલ-બુઠાણું ઉભુ કીધું. પ્રભાદેવીને દેવપ્રસાદે સમજાવ્યું કે તેની માતૃશ્રી ઘણી બીમાર

હોવાથી અંત સમયમાં પ્રભાદેવીને મળવાની ઘણી આકાંક્ષા રાખે છે. તુલસીદાસ વિદ્યાલયમાંથી આવી પહોંચ્યો તો પછી તને આવવા દેશે નહિ માટે સત્વર માતૃશ્રીને મળવા માટે આવવું જ જોઈએ.

સાંજ પડતાં તુલસીદાસ પોતાના ઘેર આવ્યા તો દ્વાર બંધ દીઠાં. પાડોશીઓને પુછતાં માલુમ પડ્યું કે પ્રભાવતી તેઓના ભાઈ સાથે તેમના પીયર ગયેલાં છે.

બસ ! થઈ ચુક્યું. પાડોશીઓની પાસેથી પત્નીના સમાચાર સાંભળતાં જ માનુનીમાં મોહાન્ધ બનેલા તુલસીદાસે દ્વાર ખોલવાની તસ્દી પણ લીધી નહિ. ભોજન સમય થઈ જવા છતાં ભોજન પણ લીધું નહિ. ક્ષુધાતુર પેટે અંધારી ભયાનક રત્રિના સમયમાં તુલસીદાસ પોતાને સાસરે જવા નીકળી ચુક્યા. શૂરાનાં શૂર મુકાવનાર બહાદુરોને કંપાવનારાં, કૂર પશુઓથી વસેલા બીહામણાં જંગલોમાં સ્વસ્ત્રીના સૌન્દર્યમાં મુગ્ધ બનેલા તુલસીદાસ ભાન ભુલી નીડરતાથી ચાલ્યા જતા હતા.

(રાગ-કવાલી.)

પ્રેમ પંથમાં મસ્ત બનેલા વનીતા વીરહે ભાન ભુલ્યા;
સવળો મારગ મુકી ચાલ્યા ગંગા તટ પર જઈ ચઢ્યા.
વળતી વીમાસણમાં પડીયા ભાગીરથમાં પુર હતું;
પાર મુજને પ્રભુ ઉતારો, નથી નાવડું એક જળું.

વીચાર કરતાં વાર થાય છે, પાર જવાનું કેમ કરું;
 તેવે મુઝકું એક તણાતું આવ્યું કુલ્યું જળે લયું.
 જળ્યું નૌકા આવી છે આ તુલસી શીદને વાર કરે;
 સખને પકડી બેઠા ઉપર હરિ ધ્વજાને અનુસરે.
 ભાવી બળથી પાર ગયું એ તુલસી મન આનંદ થયો;
 પાછું ગામ જવાનું મહારે સમજી એવું બાંધી ગયો.

અહા ! શું કામદેવનો પ્રતાપ ! તુલસીદાસ સ્ત્રીના
 ચીંતનમાં તન્મય થઈ ગયેલા હોવાથી તેઓને શબ્દનું પણ
 જ્ઞાન રહ્યું નહીં. અને ઉરમાં જરા પણ વીચાર કર્યો નહિ.
 કે અંધારી રાતે નૌકા ક્યાંથી આવી. મહા મુશીબતથી ગંગા
 પાર ઉતરી તેઓ પોતાના સસરાના ઘર પાસે આવી પહોંચ્યા.
 પરંતુ દ્વાર બંધ હોવાથી તેઓ અંદર દાખલ થવાનો માર્ગ
 શોધવા લાગ્યા. મકાનની આબુખાબુ પ્રસ્તાં કરતાં તેઓને
 જ્યાં પ્રભાદેવી શયન કરતી હતી તે માળ ઉપરની બારી
 ખુલ્લી માલુમ પડી. તે બારી નીચે એક વૃક્ષ ઉગેલું હતું
 તે વૃક્ષ ઉપર ચડી તુલસીદાસ બારીમાં છલંગ મારી ચડવાનો
 વિચાર કરવા લાગ્યા પરંતુ તેઓના સદ્ભાગ્યથી બારીમાં
 રસી (દોરડી) લટકતી માલુમ પડી તુલસીદાસ તે દોરડાને
 ઝાલી તેની મદદથી બારીમાં દાખલ થયા. તો ત્યાં કર્મધીન
 પ્રભાદેવી એકલી નીંદ્રાધીન માલુમ પડી. તુલસીદાસ મંદ
 ગતિથી તેણીના પદ્મંગ પાસે જઈ પ્રભાદેવીના કપાળ ઉપર

પોતાનો હસ્ત મુક્યો પુરૂષના સ્પર્શથી પ્રભાદેવી ચમકી
જાગૃત થઈ, તો પોતાના સમીપ પોતાના પતિને ઉભેલા દીઠા.

પ્રભાદેવી-હે સ્વામીનાથ ! આપ અંધારી રાત્રીએ
મુશળધાર વૃષ્ટિમાં અચાનક કયમ આવી પહોંચ્યા ? ગંગા-
જીમાં ભરપુર જળ હોવા છતાં નૌકા વીના તમે કેવી રીતે
આ પાર આવી પહોંચ્યા ! વળી આ મકાનનાં દ્વાર કોણે
ખોલ્યાં ?

તુલસીદાસ-હે પ્રિયા ! તારા વિના મને ક્ષણભર
રહેવું દુસ્તર થઈ પડ્યું. તારા વીરહાગ્નીમાં આ તન વગર
અગ્નિએ બળવા લાગ્યું, તેને શીતળ કરવા માટે તારી પ્રત્યક્ષ
મુર્તિની જરૂર હોવાથી હું અત્રે અસહ્ય કષ્ટ વેઠી ચાલી
આવ્યો છું. પ્રભુની પુર્ણ કૃપાથી ગંગા ભરપુર હોવા છતાં
એક નૌકા તણાતી આવી તેની મદદથી હું તરી પાર ઉતરી
અહીં આવ્યો. અને તમોએ લટકાવી રાખેલું દોરડું ઝાલી
ખારીમાં થઈ સમીપ આવી પહોંચ્યો.

પ્રભાદેવી-નહિ, નહિ નાથ ! આપ ભુલો છો મેં
દોરડું લટકાવ્યું જ નથી.

તુલસીદાસ-પ્રિયા ! આમ અસત્ય વદવાથી શું ફાયદો
થાય તેમ છે ? ચાલો હું તે પ્રત્યક્ષ બતાવું. હજી પણ તે
દોરડું ખારીમાં લટકે છે.

તુલસીદાસની હકીકત સાંભળી પ્રભાદેવી દીપક લઈ

ખારી પાસે જઇ જોવા લાગી. જોતાંજ એક કારમી ચીસ પાડી દુર ખસી ગઇ. ખારીમાં દોરડું ન હતું પણ એક લયંકર ભુજંગ (સાપ) લટકી રહ્યો હતો. તુલસીદાસના ચક્ષુ ઉપર મોહનાં પડળ ફરી વળેલાં હોવાથી તેઓ સર્પને રસી સમજી ખારીમાં ચઢી શકયા હતા.

પ્રભાદેવીએ તે દૃશ્ય તુલસીદાસને બતાવ્યું.

તુલસીદાસ-ઠાણી ! જોયું. એ તમારા પ્રેમનો પ્રભાવ લયંકર સર્પ પણ મને રજજી દોરડી) સમાન જણાયો.

પ્રભાદેવી— (શું કહું કથની મારી રા...જ.)

મુજમાં અધીક શું જોયું ના.....થ;

મુજમાં અધીક શું જોયું.

મૃગજળમાં મન મોહું ના.....થ; —મુજમાં૦

ગંદા દેહનો મોહ નકામો કાળ જરૂર એ ખાશે;

મળ મુત્ર ને ખાણુ રૂધીરની ભોગવો શું ઉલ્લાસે ના...થ,

મુજમાં૦

ભાવ થકી ભગવંત ભજો એ અંત સમયનો સાથી;

નારી નરકની ખારી સમજો દુષ્ટ દવમાં દે બાળી ના...થ,

—મુજમાં૦

સાખી

મમતા ધરો મમ દેહમાં નહિ સાર એમાં કંઈ મળે;

સીતા પતિ ભજતાં બીતિ ભવસિન્ધુ માંહી સૌ ટળે.

પ્રીત પ્રભુથી કીધા વિના આ માનવ જીવન ખોયું ના...થ,
મુજમાં૦

હે સ્વામીન ! હાડકાં ઉપર ચામડાંથી મઢેલું; મળ મુત્રથી ભરેલું; આ માઝ જે નાશવંત શરીર છે તેના ઉપર આપ જેટલો પ્રેમ રાખો છો તેટલોજ પ્રેમ શ્રી રામચંદ્રજીના ચરણમાં રાખ્યો હોત તો આ ભવાળ્લિના ફેરામાંથી અર્થાત જન્મ-મરણનો ભય મટી જઈ આપને અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ થાત.

પ્રભાદેવીના શબ્દબાણથી તુલસીદાસની માયાનાં પડળ ખુલી ગયાં.

આ સંસાર એ પ્રભુની એક મોટી નાટકશાળા છે તેમાં અનેક રંગબેરંગી પડદાઓ અદ્રશ્ય રીતે પડે છે અને ઉઘડે છે. તુલસીદાસના હૃદયમાંથી મોહનો પડદો ખસી ગયો અને ત્યાં પ્રભુ ભક્તિએ સ્થાન લીધું.

હૃદયમાં ઉથલ પાથલ થઈ રહી, મન વિચાર સાગરમાં ડુબકાં મારવા લાગ્યું.

રાગ—(લાવણી)

સાર વિના સંસાર દીસે આ સગું ન જગમાં કોષ રહ્યું;
સ્વપ્ન યથાવત આજ થયું છે મુજ મનડું શું મોહી રહ્યું.

મમતાથી હું વળગી રહ્યો છું મુજને વળગ્યું કોઇ નથી;
 તે પણ છુટતું કેમ નથી આ વીમાસણ મન થાય અતી.
 તન છુટે પણ કામ ન છુટે તૃષ્ણાનો નહિ પાર જડે
 લોભ મોહમાં રહ્યો તણાઇ તેથી કાંઇ ન સુઝ પડે.
 કાન્તા કેર કઠણ વચન છે કાળજી ભેદી નાખે એ;
 નારાયણ તે તુલસી સાથી બીન કારણથી સાંખે એ.

અહા પ્રભુ ! તારી માયા અપાર છે. મને મોક્ષનો
 માર્ગ બતાવા સાડ સરસ્વતી રૂપે મારી સ્ત્રીની જીવ્હા ઉપર
 વસી મને તેજ સત્ય માર્ગનું દર્શન કરાવ્યું. મારી ધર્મ
 પત્નિ જ્યારે મારો ત્યાગ કરે છે ત્યારે હવે અહીં હું વૃથા
 શાને માટે ઉભો રહ્યો છું આવો વિચાર કરી તેમણે પોતાની
 સ્ત્રીને કહ્યું:—હે સતિ ! સાધવી તમેએ આજે મુને મોક્ષનો
 માર્ગ બતાવી મારા ગુરૂનું કાર્ય કર્યું છે. હે દેવી ! મારી
 આજની આ મુલાકાત છેવટનીજ છે. હે સત્તારી તમારૂં
 કલ્યાણ થાવ, એમ કહી તુલસીદાસ ત્યાંથી મૌન ધરી
 ચાલી નીકળ્યા.

પ્રકરણ ૬

પ્રેતની મુલાકાત

પ્રભાદેવીની પાસેથી ચાલી નીકળેલા તુલસીદાસ સરીતા ત્રટે આવી પહોંચ્યા. તે સમયે અરુણોદય વેળા થઈ ચુકી હતી. ત્યાં નૌકામાં બેસી સામે પાર જવાના ઇરાદાથી તુલસીદાસ પોતે બાંધેલી નૌકા લેવા ગયા. ત્યાં તેમણે શું જોયું. જેની અંદર સેંકડો જીવ ખદખદી રહેલા છે તેવું કોહી ગએલું એક શબ હતું.

શબને જોતાંજ રાત્રે કરેલી ભયંકર ભુલ તુલસીદાસ ક્ષણમાં સમજી ગયા તેથી તેમને પોતાની મેહાન્ધતા ઉપર અત્યંત તીરસ્કાર થયો.

હે પ્રભુ, હવે ક્યાં જાઉં! શું કરું! એમ તુલસીદાસ મનથી વીચારવા લાગ્યા. તેટલામાં ત્યાં એક સંત મહાત્મા નીમ્ન લીખીત ભજન કરતા આવી પહોંચ્યા.

(રાગ-કવાલી)

ભરોંસે શું રહ્યા ભુલી, પલકમાં પ્રાણ જવાના,
જુવો છો અન્યના એવા, નક્કી નિજ હાલ થવાના.
વળેલી મુઠીએ આવ્યા, નથી સાથે કશું લાવ્યા;
ધરા ધન ધામને મેલી, સ્મશાને સૌ સમાવાના-ભરોંસે.

સુખેથી શું હજી સુતા, ખરેખર ખાડમાં ખુતા;
 સમય વીત્યા પછી પ્યારા, કશળ ક્યાંથી કમાવાના-ભરોસે
 તમારું શું તમે લેખો, કરી ઝીણી નજર દેખો;
 ધરા ધન ધામને કામે, નથી નિશ્ચય ધરાવાના-ભરોસે
 ભમાઇ જુઝ કીધાથી, વિષયની વાટ લીધાથી;
 પરાણે પાપને યોગે, બવે બાવટ બરાવાના-ભરોસે
 ખખર પળની નથી પડતી, નથી ગુણ દોષની ગણતી;
 કઠીણ છે કાળની ડાઢો, ચડી ચોંપે ચવાવાના-ભરોસે
 સદા સત્સંગને સાધો, વિસારો વેધ ને વાંધો;
 ઉપાયો આદરો અંતે, મહા સુખને જમાવાના-ભરોસે
 સદા સીતાપતિ ચરણે, તમારા ચિત્તને જોડો;
 કૃપા શ્રીરામની ચાતાં, નથી દુઃખે દબાવાના-ભરોસે

સત્ય છે, સત્ય છે, મહાત્મા આપનું કથન સર્વાંસે
 સત્ય છે, પરંતુ રામ કયાં હશે ? અને તે શું કરવાથી પ્રાપ્ત
 થશે. તે મુને કૃપા કરી બતાવો, તુલસીદાસે દીનતાથી કહ્યું:-

મહાત્મા—

(દોહરો)

આસપાસ આકાશમાં અંતરમાં આભાસ,
 ધાસ આસની પાસ પણ વિશ્વપતિનો વાસ.

હે વત્સ ! ઇશ્વર કોટાન કોટી બ્રહ્માંડમાં પણ ન
 સમાય એવો વીશાળ-અદ્ભુત હોવા છતાં પોતાની માયાથી
 શુદ્રમાં શુદ્ર જતું અને શુક્ષ્મમાં શુક્ષ્મ અણુમાં સમાઇ જાય

છે અને તે જ્ઞાન ચક્ષુથી જોઈ શકાય છે. અને તેને પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ ભક્તિ રીવાય સરળ અન્ય છેજ નહિ.

(રાગ-ધનામી)

ભક્તિ વડે વશ થાય; રમાપતિ ભક્તિ વડે વશ થાય .
ભક્તિ પરમ સુખતું શુભ સાધન, સરળ દરે છે કાય-રમાં
બળીયાના બગરૂપ દયાધન, નિર્બળ થઈ બંધાય-રમાં
સંકટ સેવક પર આવે તો, ત્યાં ધરણીધર ધાય-રમાં
ભક્તાધીન દયાનીધિ જીધર, ભક્તિ વિના ન પમાય-રમાં
ભક્તિ વિના વૃત જપ તપ આદીક, અફલ અનેક ઉપાય-રમાં
અજ્ઞમીલ નારદ મુની શમરી, કયાં ગણીકા ગજરાય-રમાં
કેશવ હરિની ભક્તિતણા ગુણ, એક મુખે ન ગવાય-રમાં

ભક્તિમાં આવા અનેક ગુણ સમાએલા હોવાથી તું
કોઈ પવિત્ર ક્ષેત્રમાં જઈ રામચંદ્રની ભક્તિ વડે ઉપાસના
કર. તેથી તારા આત્માનું દુઃખાણ થશે એ મારે અતીમ
આશીર્વાદ છે; એમ કહી તે મહાત્મા સરીતામાં સ્નાન
કરવાને ગયા.

મહાત્મા પાસેથી સદ્બોધને પામી તુલસીદાસ પર્યટન
કરતા મોક્ષપુરી (કાશી નગર) માં આવી ગંગાતટે મંથિ-
કર્ણિકાના ઘાટ પાસે પર્ણકુટી બાંધી રહેવા લાગ્યા.

તુલસીદાસ જ્યારે શૌચ કર્મ કરવા (મળ-મુત્રનો
ત્યાગ) જતા હતા ત્યારે ત્યાં ગુદા ધોતાં વધેલું અશુદ્ધ જળ

પાસેના બેરડીના વૃક્ષના મુળમાં રેડતા હતા. તેમ કરતાં કેટલાક દીવસ વીત્યા બાદ એક દીવસ શૌચનું અશુદ્ધ પાણી રાખવું વીસરી ગયા. બેરડીના વૃક્ષ સમીપ આવી પહોંચતાં ઝાડના મુળમાં પાણી રેડવાનું યાદ આવ્યું પરંતુ પાસે પાણી ન હોવાથી અફસોસ કરતા ઉભા રહ્યા. તેંટલામાં તે વૃક્ષ કમ્પવા લાગ્યું. અને તેની જખોલમાંથી એક માટો ભયાનક પ્રેત ઉત્પન્ન થયો. તુલસીદાસ તેને જોઈને ગભરાવા લાગ્યા. પ્રેત તેમનો ભય દુર કરતાં હાસ્ય વદને કહેવા લાગ્યો—તમોએ મને જળદાન દઈ ધણેજ સંતોષ કર્યો છે તેથી હું તમારા ઉપર અતિ પ્રસન્ન થયો છું. માટે માગ માગ તું જે માગે તે આપવાને હું તૈયાર છું.

તુલસીદાસ—મેં તમોને ક્યારે જળ પાચું છે તે મને યાદ નથી.

પ્રેત—તમો શૌચ કર્મથી વધેલું જે જળ વૃક્ષના મુળમાં મારાં રહેઠાણમાં રેડતા હતા તે જળ મને પીવાને માટે મળતું હતું.

તુલસીદાસ—એવું અશુદ્ધ જળ પીનાર હાડપીંજરના જેવા દેહારવાળો તું કેાણ છે તે પ્રથમ જણાવ.

ભુતની આત્મ કથા

હું આ સૃષ્ટીમાં વીચરતાં સર્વ ભુતોનો નાયક છું.

મને આવી અધમ યોની પ્રાપ્ત થતા પહેલાં નર્મદાતટ ઉપર આવેલા ચાંણોદ નામે ગામમાં સર્વ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ જાતીમાં મારો જન્મ થયો હતો. મારા પિતા શ્રીમંત ન હતા. પરંતુ હું તેમનો એકનો એક બાળક હોવાથી મારા સર્વ લાડકોડ પુર્ણ કરતા હતા. તેથી હું અતિ ઉદ્ધત બન્યો. નઠારા મિત્રોની સોબતથી સર્વ દુર્ગુણનું સેવન કરવા લાગ્યો. મારા પિતાના મૃત્યુ પછી યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી જ્ઞાતિ બંધુઓમાં અરસપરસ ઝઘડા કરાવી હું જ્ઞાતિનો શેઠ-પટેલ થઇ બેઠો. ઉદમની સાથે મારે જન્મથી વૈર હોવાથી લક્ષ્મી દેવીનો મારા ઉપર અકૃપા રહેતી હોવાથી દારિદ્રનું સામ્રાજ્ય મારા ઘરમાં ચાલતું હતું. પસા મેળવવા માટે અનેક પ્રકારના હુ કાળાં ધોળાં કરવા લાગ્યો. જ્ઞાતિના નિર્દોષ જનો ઉપર ખોટા આળ મુકી તેમને જ્ઞાતિથી દુર કરવાની ધમકી આપી લાંચ ખાવા લાગ્યો. જ્ઞાતિના ફંડમાંથી હીસાબમાં ગોટાળા કરી પૈસા ઉડાવા લાગ્યો. યાત્રા અર્થે આવતા મુસાફરોને મારે ત્યાં ઉતારો આપી તેમનું સીધું-અરે રાંધેલું ધાન્ય પણ ચોરવા લાગ્યો. તેથી મારી અપકીર્તિ સર્વ સ્થળે પ્રસિદ્ધ પામી ચુકી.

મારી જ્ઞાતિમાં તે સમયમાં એક ગરીબ વિધવા ડાશીને ત્યાં રૂપ અને ગુણનો લંડાર એક દેવકન્યા સમી એક સુંદર દીકરી હતી. મારા પુત્ર સાથે તેની દીકરીનું લગ્ન કરવા તેને ઘણી સમજાવી, ધમકાવી, તો પણ તંણે સાફ ના

પાડી. એટલે તે નિર્દોષ વૃદ્ધા પાસે તેના સસરાના સસરાનું
 ખારમું બાકી છે એમ આરોપ મુકી તેની પાસે જ્ઞાતિભોજ-
 નની માગણી પંચ પાસે કરાવી, પરંતુ તે ગરીબ હોવાથી
 તેણે નાતની માગણીનો અનાદર કર્યો. આપ જાણતાજ હશે
 કે નાતમાં જે બાળુ પક્ષ સબળ હોય તેજ બાળુ ન્યાયનો
 જય થાય છે. તે ગરીબ ડોશીનો પક્ષ ન હોવાથી મારી
 શીખવણીથી જ્ઞાતિએ તેનો બહિષ્કાર કર્યો. પરંતુ તેટલાથી
 મારા વેરની તૃપ્તિ થઈ નહિ. એક દીવસ મધરાતે કેટલાક
 બદમાશોને સાથે લઈ ડોશીના ઘરમાં તેનાં દ્વાર તોડી નાખી
 દાખલ થયો. તેનું નિર્દોષ કુસુમ (છોડી) નિદ્રાદેવીના
 અંકમાં ઝુલતું હતું. તેને બળથી ખુંચાવી લેઈ હું ચાલતો
 થયો. આગળથી કરેલી ગોઠવણ મુજબ એકાંત જગ્યામાં લેઈ
 જઈ તે છોડીનું મારા દીકરા સાથે બળજેરીથી લગ્ન કરાવી
 નાખવા તૈયારી કરી. પ્રભુથી આવો ભયંકર જીવન જોઈ
 શકાયો નહી. શીકારે નીકળેલો અમારો રાજા ભુલો પડવાથી
 અચાનક ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે દ્વણમાં અમારો મામલો
 સમજી ગયો. અને હમોને ભય બતાવા માટે બંદુકના
 અવાજો કર્યા. હું ત્યાંથી નાસી મારી માનીતી ગુણીકાના
 ઘરમાં સંતાઈ ગયો. વેશ્યાઓનો ખ્યાર પુરૂષો તરફ કૃત્રિમ
 હોય છે. તેમનો સાચો ખ્યાર પૈસા તરફ હોય છે તે હું
 મુર્ખતાથી સમજી શક્યો નહિ. મને દાઢના ઘેનમાં બેભાન

ખનાવી તે નીચ રંડાએ તેના ચારની શીખવણીથી માફ
ખુન કર્યું. તેવી રીતે અકાળે મૃત્યુ થવાથી અને મેં મારી
આખી જીંદગી પાપમાં ગુજારેલી હોવાથી હું આ ભુત
દેહને પ્રાપ્ત થયો. અમેને ભુત દેહધારીને જળાશયમાંનું
પાણી વરૂણદેવના હુતો પીવા દેતા નથી. તેથી તમેએ
અશુદ્ધ જળ પાઈને મારી જે ઉત્તમ સેવા બજાવી છે તેના
બદલામાં તમારી ઈચ્છીત વસ્તુ આપવાને તૈયાર છું.

તુલસીદાસ—હે પ્રેત ! તું જે કંગાલ જીંદગી ગુજારનાર
મોટી વાતો વાતો કરનાર—મને શું આપી શકનાર છે.

પ્રેત—મારા અપાર સામર્થ્યની તને બબર ન હોવાથી
જ તું આમ બોલે છે. તારો હુકમ થતાં તુરત તને મહા
અકવર્તી રાજા બનાવવાની અદ્ભુત તાકાત હું ધરાવું છું
તારી આજ્ઞા થતાં હીરા—માણેકનો ગંજ તારા ચરણમાં ધરી
દેવા તૈયાર છું. અર્થાત્ આ દુનિયામાં રહેલી કોઈ પણ
ચીજ મેળવી આપવાની હું કબુલ્લાત આપું છું

તુલસીદાસ— (રાગ. ગઝલ—કંવાલી)

નથી દરકાર દૌરતની—ન માગુ રાખ્યની ગાદી;
ન માગું મહેલ હું મોટા—ગુજર જીંદગી સાદી.
કરું શું હાર હીરાના—ન ચાહું કામીની કાંચન;
તજ જાળી મેં જાતની—તજ માયાતણું બંધન.

તમારા પાસ હું માગું-થયા હો આપ જે પરસન,
જગતસીધું તરી જવા-ચહુ ચીત રામનાં દર્શન.

હે પ્રેત જે તું પ્રસન્ન થયો હોય, મને કંઈ પણ
આપવાની તારી ઇચ્છા હોય તો હું એટલું જ માગું છું કે
મને શ્રી રામચંદ્રજીનાં દર્શન કરાવો.

પ્રેત-હે બુધ્ધિહીન માનવ ! જે હું રામચંદ્રજીનાં
દર્શન કરાવાની તાકાત ધરાવતો હોત-તો આ અધમ યોનીમાં
શાને માટે ભટકત. માટે તું ગાડી-વાડી કે લાડી, તારી
ઇચ્છાનુસાર સુખનું સાધન માગી મારા વચનથી મને મુક્ત કર.

તુલસીદાસ:-હે પ્રેત ! તેં દુનીયામાં રહેત્રી કોઈ
વસ્તુ મેળવી આપવાનું મને પ્રથમ વચન આપેલું છે. હવે
હું તારો ન્યાય કરવાનું કામ તને સોંપુ છું તું જ કહે. શું
આ દુનીયામાં રામ નથી. રામ આખી સૃષ્ટિમાં અને દશે-
દ્વીશામાં વ્યાપ્ત છે. એટલે સર્વ વસ્તુ રામમય હોવાથી
દુનીયાની વસ્તુથી રામ અલગ નથીજ. માટે તારૂં વચન સાલ્ય
હોય તો મારી રામદર્શનની અભિલાષા પુર્ણ કર.

પ્રેત-રામનાં દર્શન કરાવવાની મારામાં શક્તિ કે
લાયકાત નથી. પરંતુ રામનાં દર્શન કરવાનો તમોને એક
ઉપાય બતાવું છું. કર્ણધંટાના ઘાટ ઉપર સમીસાંજના જ્યાં
રામાયણની કથા વંચાય છે ત્યાં સહુથી પહેલાં જે મનુષ્ય

આવે છે અને સહુની પાછળ જે મનુષ્ય જાય છે તે મનુષ્યની કાયા રોગથી બહુ દુર્બળ અને કોઢથી બહુ પીડીત હોય છે તે અન્ય કોઈજ નહિ; પરંતુ શ્રી રામચંદ્રજીના મહાન ભક્ત હનુમંત પોતેજ હોય છે. માનવસમાજથી પોતાનું બરૂ સ્વરૂપ છુપાવવાનો તેઓ વેશ પરિવર્તન કરીને શ્રી રામનાં ગુણગાન સાંભળવાને નિત્ય આવે છે. તેમને પ્રસન્ન કરવાથી તમોને રામચંદ્રના દર્શન જરૂર કરાવશે.

પ્રેતના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી તુલસીદાસજી કર્ણધંટાના ઘાટ ઉપર જ્યાં રામ-કથા વંચાતી હતી ત્યાં સહુથી પહેલાં જઈ એકાન્તમાં આસન વાળી બેઠા. તે પછી હનુમંત વૃષ્ઠ દર્દીના રૂપમાં આવતાં તેમને તુલસીદાસજીએ ધ્યાનમાં રાખ્યા. એક પછી એક શ્રોતાઓ આવતા ગયા. નિત્ય નીચમ પ્રમાણે કથાની સમાપ્તિ થતાં શ્રોતાઓ પોતાના સ્થળે ચાલ્યા ગયા. માત્ર હનુમંત અને તુલસીદાસ બે જણ ત્યાં બેસી રહ્યા. હનુમંતનો નીચમ સર્વની પાછળ જવાનો હોવાથી તુલસીદાસ ન જાય ત્યાં સુધી તેઓથી જઈ શકાય તેમ ન હતું. તુલસીદાસજીએ પણ હનુમંત ન ઉઠે ત્યાં સુધી બેસી રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એવી રીતે ઉભયના વીચારો પ્રથમ ન ઉઠવાના હોવાથી બંને એક ખીજના મોં સામું બેઠ રહ્યા હતા. અંતે ઘણો સમય વ્યતિત થવાથી બંને ઉઠી ચાલવા લાગ્યા. તેમની પાછળ તુલસીદાસ

ચાલવા લાગ્યા. એવી રીતે મણીકર્ણીકાના ઘાટ સુધી પહોંચ્યા પછી હનુમંતે પાછળ જોયું તો તુલસીદાસને આવતા દીઠા. તેથી તેઓ ત્યાં ઉભા રહી વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ સાધુ આગળ જતો રહે. એટલે હું અદ્રશ્ય થઈ જાઉં. પરંતુ તુલસીદાસે તેમની સમીપ આવી મસ્તક નમાવી હાથ વડે હનુમંતના ચરણને સ્પર્શ કર્યો. એટલે હનુમાન તુરત દુર જતા રહ્યા; અને કહેવા લાગ્યા—

અરે સાધુરામ તેરેકો કયું મેરી દયા નહિ આતી હય ? મેરા પાવ તો દેખ ! કષ્ટસે કયસા પીડીત હો રહ્યા હય. રૂધીર ઔર પાકસે દુર્ગંધ ઉડ રહી હય. ઉસકો તેને છોદીયા અરે રામ ! મય દુખસે મર રહ્યા હું. ગરીબ દુખીકો સતારેસે તેરેકો કયા કાયદા હાંસીલ હોને વાલા હય ?

તુલસીદાસ:—

રાવણુ રીપુ સેવક તમે—જાવા દઉ તમને નહી,
ખળવંત છો હનુમંતજી—કરજો કરણા કર ગ્રહી.

હે હનુમંતજી આપ અસત્ય વાત જવા દો. હું આપના સત્ય સ્વરૂપને પીછાની શક્યો છું. મારા ઉપર દયા કરી આપના સ્વરૂપનું દર્શન કરાવો.

હનુમંત—આપ પાગલકી તરહ કયા બોલ રહે હો. તુમ કીસકો હનુમાન કેહતે હો. મય મુફલીસ ઔર ખીમાર

આદમી હું. ઉસકો આપ કયું ન દેખ સકતે હો.

તુલસીદાસ-હે દયાળુ પવનસુત, હે અંબની નંદન, આપ મારો ત્યાગ કરી ચાલ્યા જશે. તો હું આ શરીરનું ગંગામાં પતન કરીશ. તેથી આપને પ્રદ્મહત્યાનું પાતક લાગશે. મારે રાત્ય, વૈભવ કે સ્વર્ગનું સુખ જોઈતું નથી. માત્ર રામચંદ્રના દર્શનની મારી અલિલાષા પૂર્ણ કરો.

એમ કહી તુલસીદાસજીએ હનુમંતનો પગ પકડી લીધો. હનુમાનજીએ વિસ્મયતાથી પુછ્યું-તું મારા સત્ય સ્વરૂપને કેવી રીતે પીછાની શક્યો.

તુલસીદાસે પ્રેતની સાથે થએલી વાતચીત કહી સંભળાવી. તેથી હનુમંત પ્રસન્ન થયા. અને પોતાના સત્ય સ્વરૂપનાં દર્શન આપી તેમને ચિત્રકુટજવાની આજ્ઞા કરી. એક માસમાં રામચંદ્રજીનાં દર્શન કરાવવાનું વચન આપી પોતે અંતરધ્યાન થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૭

૪૪ સિદ્ધિ

તુલસીદાસ પવિત્ર ચીત્રકુટ પર્વત ઉપર જઈને હનુમંતની આજ્ઞા પ્રમાણે રહેવા લાગ્યા. વનફળનો સાત્વિક આહાર કરી અહોનિશ ઉઘ્ર તપ આદરી બેઠા. તેમના તપના પ્રભાવથી જંગલમાં વસતાં ભયાનક હ્રીંસક પ્રાણીઓ હ્રીંસા કરવી બુલી જઈ તુલસીદાસની પાસે આવી નમ્ર ભાવથી બેસી રહેતાં—(જુઓ ટાઈટલ પેજ નંબર ૧ ઉપરનું ચીત્ર) એક દીવસે પ્રાતઃકાળમાં તુલસીદાસ સરીતામાં સ્નાન કરી પોતાની પાર્શ્વકુટીમાં આવતા હતા. તે વખતે બે સુંદર રાજકુમારો હાથમાં ધનુષ્યબાણ લઈ મૃગની પાછળ ચાલ્યા જતા તુલસીદાસના બેવામાં આવ્યા. તેથી તેમને શીકારી સમજી તુલસીદાસે પોતાનાં નેત્ર બંધ કરી દીધાં. રાજકુમારો ચાલ્યા ગયા. અને તુલસીદાસ રામચંદ્રનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. તેટલામાં ત્યાં હનુમંત પ્રગટ થઈ તુલસીદાસને કહેવા લાગ્યા. કેમ તુલસીદાસજી ! રામચંદ્રજીનાં દર્શન થયાં કે ?

તુલસીદાસ—આપની કૃપા વિના દર્શન ક્યાંથી થાય ?

હનુમાન—થોડીવાર પહોલાં જે બે રાજકુમારો જેવા જણાતા બાગકો અહીંથી ગયા તેમાં વડીલ હતા તે શ્રી

રામચંદ્ર અને નાના હતા તે તેમના લઘુ બંધુ લક્ષ્મણજી હતા.

ઉપરોક્ત વચન સાંભળતાં તુલસીદાસને અનહદ પસ્તાવો થવા લાગ્યો. હનુમંત તેમને પુનઃ દર્શન કરાવાનું આશ્વાસન આપી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. તે પછી કેટલાએક દીવસો વ્યતીત થયા બાદ શરદ પુર્ણિમાની દિવ્ય રાત્રીની અલૌકિક શોભામાં ચીત્રકુટની વાટીકામાં તુલસીદાસ ફરતા હતા. ત્યાં થોડે દુર તેમને એક કૌતુક દેખાવા લાગ્યું. જાણે રામચંદ્રને રાજ્યાભિષેક થઇ રહ્યો છે. લક્ષ્મણ આદિ બંધુઓ સીંહાસન સમીપ ઉભા રહ્યા છે. જનકી સહિત રામચંદ્ર સીંહાસન શોભાવી રહ્યા છે. હનુમંત તેમના હુકમની રાહ જોઇ ઉભા રહેલા છે, ગુરૂ વશિષ્ઠ અને અન્ય ઋષિઓ આશીષ વચનો ઉચ્ચારે છે, વગેરે કદી ન જોએલું એવું દેવતાઇ દૃશ્ય તુલસીદાસની દૃષ્ટીએ પડ્યું. તુલસીદાસને રામ રાજ્યાભિષેકના દર્શનનો લાભ હનુમંતની કૃપાથીજ મળેલો હતો. પરંતુ તુલસીદાસ તેને રામલીલાનો ખેલ સમજી સમીપમાં ન જતાં ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. માર્ગમાં તેમને એક ખેડુત મળ્યો. તેણે તુલસીદાસને કહ્યું કે તમારે રામલીલાનો ખેલ જોવો હોય તો પુષ્પવાટીકા સમીપ જાવ. ત્યાં કેટલાક માણસો ઘણા સારા ખેલ કરે છે.

ખેડુતે કહ્યું—આવા વિકટ સ્થળમાં તો કોઈ ખેલ કરવા આવતું નથી. તમો મારી હાંસી કરો છો. તુલસીદાસ

તેને રામલીલાનો ખેલ જોવા પ્રથમના સ્થળે જ્યાં રામ રાજ્યાભિષેક થતો હતો ત્યાં લઇ ગયા. પરંતુ તે સ્થળે કોઇ પણ જાતનો દેખાવ ન હતો. બધું અદૃશ્ય થઇ ગયું હતું. ખેડુત તેથી તુલસીદાસને પોતાની હાંસી કરવા માટે ઠપકો આપી આવ્યો ગયો.

તુલસીદાસને વીચાર કરતાં સત્યવાતનું જ્ઞાન થયું કે એ મનુષ્ય લીલા ન હતી પરંતુ હનુમંતની કૃપાથી રામચંદ્રજીનાં દર્શન થયાં હતાં. અરેરે ! જે વખત મળેલો દર્શનનો અમુલ્ય લાભ મારી અજ્ઞાનતાથી મેં ગુમાવ્યો. હવે પુનઃ દર્શન થવાનો સંભવ નથી. તો આ નકામી જીંદગીમાં જીવન ગાળવા કરતાં આપઘાત કરી દેહનો નાશ કરવો એજ ઉત્તમ છે. એમ વીચાર કરી તુલસીદાસ એક વૃક્ષની ટોચ ઉપર ચડી હૃદયમાં રામનું સ્મરણ કરતા નીચે કુદી પડ્યા. હનુમંત ગુપ્ત રીતે તેમની પરીક્ષા કરતા હતા. તેમણે તુલસીદાસને આપઘાત કરતા જોઇ પોતાની શક્તિથી અંતરીક્ષમાં એક કુલનો હીડોળો ઉત્પન્ન કરી તેમાં તુલસીદાસને ઝીલી લીધા અને પ્રગટ થઇ તેમને કેટલીક શીખામણ આપી અને તેમની રામ દર્શન ઉપર શુદ્ધ પ્રીતિ જોઇ રામને મેળવી આપવાનું વચન આપી અન્તર્યામન થઇ ગયા.

થોડા દિવસ વીતી ગયા પછી જે ઋષીકુમારો તુલસીદાસ પાસે આવ્યા. તે સમયે તુલસીદાસ દેવની સેવા

કરવા સાડ ચંદન ઘસતા હતા. તેમાંથી બે ઋષીકુમારોએ થોડું ચંદન માગી લીધું અને કહ્યું કે હમો નીત્ય ચંદન લેવા આવીશું. અમારી સાડ થોડુ ચંદન રહેવા દેજો. તુલસીદાસે તેમને રૂષીકુમાર સમજી અતિ આનંદથી રોજ ચંદન આપવા હા કહી તેથી સવારમાં તે રૂષીકુમારો રોજ ચંદન લેવા આવતા હતા. તુલસીદાસ ચંદનનો લેદ સમજી શક્યા નહિ. એક દીવસ તુલસીદાસ ચંદન ઘસતા હતા. તેટલામાં તે બન્ને રૂષીકુમારો આવી પહોંચ્યા. તેમની સાથે તેમનો એક નવીન સેવક હતો. તુલસીદાસની પાસે રૂષીકુમારોએ તે દીવસે ચંદન ઘસવાની માગણી કરવાથી તુલસીદાસે તેમને ચંદન ઘસવા આજ્યું. રૂષીકુમાર સાથે આવેલ નવીન સેવક તે હનુમંતજી પોતે હતા. તેમણે બાણ્યું કે હજી સુધી તુલસીદાસ રૂષીકુમારોને રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણ તરીકે ઓળખી શક્યા નથી તેથી તુલસીદાસને ચેતાવા માટે હનુમંતજીએ કહ્યું કે—

ચીત્રકુટકે ઘાટ પે—ભ.ધ સંતનહી બીડ
તુલસીદાસ ચંદન ઘસે—તીલક કરે રઘુવીર.

ઉપરનો દુહો સાંભળતાં તુલસીદાસ તતક્ષણે રામચંદ્રને ઓળખી ગયા તેમના ચરણોમાં મસ્તક નમાવી પ્રણામ કર્યા. અને પ્રાર્થના કરતા કહ્યું કે—હે પ્રભુ ! મને તમારે શરણે રાખો હું તમારે શરણ છું. હે પ્રભુ હું માયામા મોહીત થયેલો.

આપને ઓળખી શક્યો નહિ. માટે હવે ક્યા કરો મારો ત્યાગ ન કરો. અને મને આપનો ચરણ રજ સેવક સ્થાપો.

રામચંદ્ર:—હે તુલસીદાસ ! હું તમારી નીષ્કામ ભક્તિથી અતિ પ્રસન્ન થયો છું અને તમારી ઇચ્છાનુસાર તમને મનવાંચિછત વરદાન આપવા તૈયાર છું.

તુલસીદાસ—(રાગ. ગઝલ-કવાલી)

હરી હું હેતથી માગુ-પ્રભુજી આપ આપોને;
 ન હીરાથી હવે રાચુ-કરી સેવક સ્થાપોને.
 ન માગું ઇંદ્રનું આસન-પ્રભુજી એ ન આપોને;
 રહુ તમ ધ્યાનમાં ગુલતાન-પ્રભુજી એજ આપોને.
 ધરા ધન ધામ ને દારા-ન ચાહુ ચીત્ત હું માયા;
 વસો હરનીશ અંતરમાં-પ્રભુજી પ્રાણથી પ્યારા
 કરી કણ્ણા કૃપાસિન્ધુ-મુને વર ભક્તિનું દેજો;
 નિવારી દોષ સહુ મારા-પ્રભુ તમ શર્ણમાં લેજો.

હે પ્રભુ ! બ્રહ્મલોક ઇંદ્રલોક અને આપની માયાથી ઉત્પન્ન થયેલાં કેટલી બ્રહ્માંડો આપનીજ માયાથી પુનરાવર્તનને પામવાવાળાં છે. પરંતુ જે કદી પુનરાવર્તન પામતી નથી અને જેનેકાળ પણ ઇજ્ઞ કરવા સમર્થ નથી એવી આપની અખડીત ભક્તિ મુને પ્રાપ્ત થાય, એજ મારી અંતીમ પ્રાર્થના છે.

શ્રી રામચંદ્રજી તેમની (તુલસીદાસની) પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થઈ તથાસ્તુ એમ કહી અદ્રશ્ય થઈ ગયા.

પ્રકરણ ૮

સાધુ કે શયતાન

મહાત્મા ચિત્રકુટ પર્વત ઉપરથી નીકળી અયોધ્યામાં આવ્યા. ત્યાં રહી તેમણે હનુમંતની પ્રેરણાથી રામાયણ રચવાનો પ્રારંભ કર્યો. પરંતુ વૈષ્ણવો સાથે કાંઈ ખટપટ થવાથી તેઓ પાછા કાશીમાં આવી અસ્સીઘાટ ઉપર લોલાના કુંડ પાસે પર્ણકુટી બાંધી રહેવા લાગ્યા અને રામ ભક્તિનો ઉપદેશ કરવા લાગ્યા.

મહાત્માની પર્ણકુટી સામે સાધુનો એક મોટો અખાડો હતો. તેના મહંતનું નામ કાલીકાપ્રસાદ હતું. કાલીકાપ્રસાદ અને તેના ચેલા તથા ભક્તોન કર્તવ્યો ભાંગ ગાંભની ચલમે કૂકવામાં-લોળા જનોને ભભાવી માલપુવા ઉડાવવામાં અને રામકીઓ પાસે સેવા કરાવવામાંજ સમાઈ જતાં તુલસીદાસના સદુપદેશથી અખાડાના વ્યસનીઓમાંથી ઘણા માણસો ભાંગ-ગાંભે તજી દઈ રામકથા શ્રવણ કરવા સાડુ આવવા લાગ્યા. તેથી અખાડાના મહંતની આવકમાં મોટો ઘોડો પ્રહોંચ્યો. એટલે કાલીકાપ્રસાદ તુલસીદાસને હેરાન કરી ત્યાંથી નસાડી મુકવાનો વીચાર કરવા લાગ્યો.

તેટલામાં એક બનાવ બન્યો.

દુર દેશથી કોઈ ગૃહસ્થ-શ્રીમંતની વીધવા યુવતી કાશીમાં યાત્રા કરવા સાડ આવી પહોંચી. તે નીરંતર સાધુ-ઓના સમાગમમાં પોતાના આત્માનું કલ્યાણ થશે એમ માનતી હોવાથી તે બાઈએ કાલીકાપ્રસાદના અખાડામાં પોતાનો મુકામ રાખ્યો. કાલીકાપ્રસાદના ઠાકોરજીને (પ્રતિમાને) તે યુવતીએ સો રૂપીઆ ભેટ ધર્યાં.

થોડીક રાત્રી જતાં તેણે અખાડામાં કોઈ માણસો લડતા હોય તેમ સાંભળ્યું. તે બાઈએ પોતાના ઉતારામાંથી છુપાઈને જોયું તો અખાડાના સાધુઓ યુદ્ધ કરવા સાડ ચીપીઆ અને મોટી ડાંગો લઈ તૈયાર થયા હતા. જાણે કે કોઈ મોટા રાજાનું રાજ્ય જીતવાની તૈયારી કરી હોય તેવા દેખાતા હતા. તકરારનું કારણ શું હતું તે પ્રથમ આ બાઈ સમજી શકી નહિ. થોડી વારે કાલીકાપ્રસાદને બોલતાં સાંભળ્યા કે અમે ગંજેરીદાસ ! વોહી રૂપીયા તો મેરા ઠાકુરજીકો ભેટ દીયા હે. ઉસમેં તેરેકુ ભાગ કબી નહી મીલેંગે.

ગંજેરીદાસ:—ઉસ સીંહાસન પર મેરા ઠાકુરજી બી બચઠ રહ્યા થા. તો મેરેકુ ભાગ મીલના ચાહીએ.

કાલીકાપ્રસાદ:—તેરે ઠાકુરજી પાસસે હમને કબી બચઠનેકા કીરાયા [ભાડું] નહિ લીયાથા. કુગટ બચઠનેકુ

દીયાથા. ફીર લાગ કામકુ માંગતા હય.

એ સાંભળી ગંજેરીદાસનો ચેલો રામકીદાસ* બોલ્યો
મેરે સસુર ! મુહુ સમાલકે બોલ. ગંજેરીદાસે તમકુ પાવશેર
ગાંબ આર આધા શેર લાંગ આશુસે દીયા. ફીર તુમને
હમેરા ઠાકુરજીકે સીંહાસન પર રખ દીયા. વો કયા તુમારા
બાવાકા માલ થા.

રામકીદાસની ગાળો સાંભળી કાળીકાપ્રસાદનો મીઝજ
ગયો. તેણે ગંજેરીદાસના ઠાકુરને સીંહાસન ઉપરથી લઈ
બહારના રસ્તામાં ફેંકી દીધા. એટલે ગંજેરીદાસે કાળીકાપ્રસાદના
ઠાકોરજીને સીંહાસન ઉપરથી ઉઘડી લઈ જોરથી પછાડયા.
ઠાકોરજીની પ્રતિમા પથરની હોવાથી જમીન પર પછડાવાથી
તેના બે ટુકડા થઈ ગયા. પોતાના ઠાકોરજીને ખંડીત થયેલા
જોઈ કાલીકાપ્રસાદે ગંજેરીદાસના માથામાં ચીપીઓ માર્યો.
એટલે મારામારી શરૂ થઈ. એક બીજાનાં માથાં પુટવાથી
લોહીની ધારાઓ વહેવા લાગી. એટલામાં રાતના રોન ફરવા
નીકળેલા ગાગ રક્ષકોx આવી પહોંચ્યા. અને તેમને બખેડો
કરવાના ગુનાહ માટે પકડી પોલીસ થાણામાં લઈ ગયા. ત્યાં
બંને મહંતોને પસ્તાવો થવાથી જમાદારને રૂશવત આપી
ફરી તેવો ગુન્હો ન કરવાનું વચન આપી છુટા થઈ અખાડામાં
આવી પહોંચ્યા.

ગંગેરીદાસ અને કાલીકાપ્રસાદે તે વખતથી ઠરાવ કર્યો કે જે બાઈ અખાડામાં આવી છે તે બાઈ જે લેટ ધરે તેમાં કાલીકાપ્રસાદને બે ભાગ મળે અને એક ભાગ ગંગેરીદાસ લે. એ બાઈને સમજાવી-ફાસલાવી ઓછામાં ઓછા ત્રણ હજાર રૂપિયા લેવા. તેમ કરવામાં બાઈ ઉપર કોઈપણ જાતનો જુલમ ગુજારવામાં જરા પણ દયા બતાવવી નહિ.

આવો શયતાનને પણ શરમાવે તેવો ઠરાવ કરી તે બંને ધર્મગુરુઓ નીંદ્રાધીન થયા.

પાપાત્માઓના પાપી વીચારો તે યુવતી છુપાઈ રહી સાંભળતી હતી. તેના પગ લયથી ધ્રુજવા લાગ્યા. અને અખાડામાં આવવા માટે તે પસ્તાવા લાગી. પરંતુ તેણે કળથી કામ કરવાનો વિચાર કર્યો.

પ્રાતઃકાળે ગંગાસ્નાન કરવા ગંગા ત્રટે જતાં તેણે ગામના વૃદ્ધ માણસોને યુક્તિથી પુછી લીધું કે અખાડાના સામે આવેલી તુલસીદાસની પર્ણિકુટીમાં પવિત્રતાએ સંપુર્ણ વાસ કરેલો હોવાથી ત્યાં આશ્રય મેળવી રહેવામાં ચતુર્કિંચીત લય નથી. તેથી તેણે અખાડામાં આવી પ્રથમ ગુપ્ત રીતે કાળીકાપ્રસાદને બોલાવી કહ્યું:—મહારાજ ! મારી પાસે લગભગ ચાળીસ હજારની મીઠકત છે. હું આપના રૂપ અને ગુણ ઉપર ફીદા થયેલી હોવાથી તે મીઠકત અને આ દેહ

આપને અર્પણ કરવા આહું છું. આપ તે મીલકત કૃપા કરી સ્વીકારી મને આભારી કરશો. કંચન અને કામીનીના મોહમાં તણાયલા હર્ષધેલા કાઠીકાપ્રસાદે તે વાત માન્ય કરી એટલે તે યુવતીએ હસી તે દુરાત્માને કહ્યું—મહારાજ અતરે રહી સુખોપભોગ કરતા આપણને જોવાથી જગતમાં હાંસી થતા સંભવ છે. વળી મારા પીતાને તે વાત માહુમ પડવાથી મને બગજેરીથી પોતાને ગામ લઇ જશે. માટે આપણે અહીંથી ઉઠાણા ભરી દુર દેશ જઇ અમન ચમનમાં દીવસ ગુજારીશું. આ વાતમાં કાળીકાપ્રસાદે પોતાની સમ્મતી દર્શાવી એટલે તે યુવતીએ પુનઃ તેને કહ્યું—

આપ ગંગાના પશ્ચિમ ઘાટ ઉપર જઈ ઉભા રહો. હું મારો તમામ સામાન લઇને ત્યાં સત્તર આવું છું.

માયામાં મોહીત થયેલા દુરાત્માને આ મીથ્યા વાત સત્ય લાગવાથી તે યુવતિના કહેવા પ્રમાણે ગંગાના પશ્ચિમ ઘાટ ઉપર જઈ ઉભો રહ્યો.

કાઠીકાપ્રસાદના જવા પછી તે બુદ્ધિશાળી યુવતિએ ગંજેરીપ્રસાદને પણ ઉપર મુજબ કહીને લલચાવી; ગંગાના પૂર્વ ઘાટ ઉપર જઈ યુવતિની વાટ જોવા લાગ્યો.

બન્ને દુરાત્માઓના જવા પછી તે પવિત્ર યુવતિએ તુલ્લમીદાસની પાસે જઈ પોતાની તમામ વિક્ર વાર્તા કહી સંભળાવી. થોડા દીવસ આશ્રમમાં આશ્રમ આપવા વીનતી કરી.

મહાત્માનું અંતઃકરણ બાઈની કરૂણ કથનીના દુઃખથી દ્રવીત થયું. સ્ત્રીના સંસર્ગમાં ન આવવાની ઈચ્છાવાળા તુલસીદાસે તે બાઈને પરોપકાર વૃત્તિથી આશ્રય આપવા કબુલ કરવાથી તે યુવતિ પોતાનો તમામ સામાન લઈ તુલસીદાસની પર્ણકુટીમાં આવી.

કાલીકાપ્રસાદ ને ગંજેરીદાસ હૃદયમાં હવાઈ કિલ્લાઓ બાંધતા ચર પાંચ કલાક સુધી ગંગાતટ ઉપર ઉભા રહ્યા પરંતુ તે યુવતિ ન આવી પહોંચવાથી અખાડામાં પાછા ફર્યા. ત્યાં તેમને માલુમ પડ્યું કે બાઈ તુલસીદાસના આશ્રમમાં ગઈ છે. તેથી તે બંને નામધારી મહંતોએ રાત્રે તુલસીદાસનું ખુન કરી તે બાઈની મીઠકત ચોરી લેવા સંકલ્પ કર્યો.

મધ્યરાત્રી વીતી જવા પછી તે બંને મહંતોએ પોતાના વેશનું પરિવર્તન કર્યું. ઓળખી ન જવાય તેટલા સાડા માથે-મોઢે બુકાની બાંધી લીધી અને તિક્ષણ ધારવાળા મોટા છરાઓ લઈ તુલસીદાસનું ખુન કરવા પર્ણકુટીની સમીપ આવી પહોંચ્યા.

અદભુત કૌતુક

ખુન કરવા આવેલા મહંતોએ પર્ણકુટીની પાછળ જઈ દીવાલ તોડી અંદર પેસવાનો ઇરાદો કરી પર્ણકુટીની

પાછળ ગયા. ત્યાં તેમણે એક નવીન કૌતક જોયું. તુલસી-
દાસનું રક્ષણ કરવા સ્નાઈ પર્ણકુટીની પાછળ બે દિવ્ય બાળકો
હાથમાં ધનુષ્ય-બાણ લેઈ ચોકી કરતા હતા તેથી તે બંને
મહંતો દ્વાર લણી આવ્યા. ત્યાં પણ પ્રથમ જોએલા તે
દિવ્ય બાળકો હાજરજ હતા. ત્રીજી બાબુ ગયા ત્યાં પણ
તેજ બાળક દીઠા. એવી રીતે પર્ણકુટીની પાછળ જ્યાં જ્યાં
એ મહંતો જતા હતા. ત્યાં ત્યાં તે દિવ્ય બાળકો હાજરના
હાજરજણાતા હતા. તેથી ગભરાઈ જઈને તે પાપાત્માઓ પોતાના
અખાડા લણી પાછા પૂર્યા. અને જોવા લાગ્યા તો અખાડાના
રસ્તામાં પણ દિવ્ય બાળકો ઉભા હતા. તેથી વધુ ગભરાયા
અને ગંગાના કીનારા લણી હોડવા લાગ્યા. તો ગંગાના ત્રટ
લણીથી પ્રથમ જોએલા બાળકો ધનુષ્ય-બાણ સજ્જ કરી
સામા હોડતા આવતા હોય તેમ જણાવા લાગ્યા. તેથી ભય
પામી તે મહંતો જમીન પર બેસી ગયા. અને આંખ
મીચી દીધી તો પણ તે બાળકો પોતાની આબુબાબુ
ફરતા દેખાવા લાગ્યા.

પ્રાતઃસ્નાન નીમીત્તે તુલસીદાસ ગંગાત્રટ ઉપર જતાં
પર્ણકુટીથી થોડે દુર આંખો મીચીને બેસી રહેલા તે બંને
મહંતોને દીઠા. તુલસીદાસે તેમની સમીપ જઈ તેમ કરવાનું
કારણ પુછતાં બંને મહંતો ભયથી બચવા માટે તુલસીદાસના
ચર્ણમાં નમન કરી પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી. અને

પુછ્યું—હે મહાત્મા ! આપને ત્યાં ધનુષ્ય-બાણ ધારણ કરી રાત્રીએ પર્ણકુટીનું રક્ષણ કરનાર બંને બાળકો કોણ હતા જેઓ હુમારા તમામ માર્ગ રોકી ઉભા રહેલા હતા.

તુલસીદાસ મહંતોના પ્રશ્નથી સમજી ગયા કે તેઓ રામ-લક્ષ્મણ હતા. અને કાળીકાપ્રસાદને કહ્યું કે જે આખા જગતનું ભરણપોષણ અને રક્ષણ કરે છે; જેની સત્તાથી જગત ઉત્પન્ન થાય છે અને વીરામ પામે છે એવા એ દયાળુ પ્રભુ શ્રી રામચંદ્ર હતા. તેથી કાળીકાપ્રસાદને ભક્તિ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાથી તુલસીદાસને વીનંતી કરી તેમનો શીષ્ય થયો.

ગંજેરીદાસને કાળીકાપ્રસાદ ઉપર ઘણો ગુસ્સો વ્યાપી ગયો. તેને સત્ય વાતનું જ્ઞાન ન થવાથી તે તુલસીદાસને બાદુગર સમજવા લાગ્યો. અને તેમના ઉપર વેર લેવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી ત્યાંથી અખાડામાં ચાલી ગયો.

પ્રકરણ ૯

પત્થરના પોઠીઆનો પ્રતાપ

કા શીનગરમાં રામશંકર નામનો એક ગરીબ વિપ્ર રહેતો હતો. તેણે એક દીવસ અનાજ બહાર શેરીમાં સુકવ્યું હતું. ત્યાં કેટલીક ગાયો આવી પહોંચી. ગાયો અનાજ ખાઈ જશે એવા લયથી રામશંકરે લાકડી વડે ગાયો હાંકવા માંડી. તે ગાયોના ટોળામાં એક દુર્બળ ગાય હતી તે બીજી માતેલી ગાયનો ધકકો લાગવાથી જમીન ઉપર પડી જઈ તુરત મરણ પામી.

આથી તેની નાતના અદેખા લોકોએ તેના ઉપર ગૌહત્યાનો આરોપ મુકી જ્ઞાતિ બહાર મુક્યો.

રામશંકર ગરીબ—પક્ષ વગરનો હોવાથી તેનો કોઈએ પક્ષ ન કર્યો તેટલે તે જંગલમાં જઈ રહેવા લાગ્યો. જંગલમાં એક પ્રાચીન કાળનું શીવાલય હતું. તે હંમેશાં અપુન્ય રહેતું. તેની પુજા રામશંકર કરવા લાગ્યો. ઘણા લાંબા વખતે શીવજી પ્રગટ થયા અને ઇચ્છીત વરદાન માગવાનું કહ્યું.

રામશંકર—હે દેવાધીદેવ ! મહાદેવ આપ પ્રસન્ન થયા હો તો મારી ઉપર આવેલો ગૌહત્યા દોષનો આરોપ નીવારણ કરી મારી જ્ઞાતિમાં મને દાખલ કરાવો.

શીવ-હે રામશંકર ! તું કાશી નગરમાં પાછો જા. ત્યાં સંત મહાત્મા તુલસીદાસ તારા પાપનું નીવારણ કરી તારી જ્ઞાતિમાં તને દાખલ કરાવશે. એમ કહી શંકર અંતરધ્યાન થઇ ગયા. મહાદેવ પાસેથી મળેલા વરદાન મુજબ રામાઠંકર રામ નામનો જાપ જપતો તુલસીદાસની પર્ણકુટીમાં ગયો.

રામ ઉપર અત્યંત પ્રીતિ રાખનારા તુલસીદાસ રામનું નામ સાંભળી પર્ણકુટીમાંથી બહાર આવી સહુર્ષે રામશંકરને ભેટી પડ્યા. અને પર્ણકુટીમાં તેડી જઇ તેમનું સ્વાગત કરી ત્યાં આવવાનું કારણ પુછ્યું. રામશંકરે ગૌહત્યા દોષનું નીવારણ કરવા પ્રાર્થના કરી અથથી ઇતિ સુધી પોતાની હકીકત કહી સંભળાવી. તે સાંભળી તુલસીદાસે કહ્યું—

હે વિપ્ર ! તમારું પાપ ક્યારનું નાશ પામ્યું છે. પવિત્ર હૃદયથી એકજ વખત જે માણસ સીતાપતિનું સ્મરણ કરે છે તેઓનાં અગણીત પાપો નાશ પામે છે; તમે ઘણા સમયથી રામની ઉપાસના કરતા હોવાથી આપનાં પાપ નાશ પામી ચુક્યાં છે એ નીસંદેહ છે. માટે સર્વપ્રકારની ચીંતા ત્યજી ઈર્ષ આપ મારા આશ્રમમાં સુખેથી રહો. તેથી રામ-શંકર ત્યાં રહેવા લાગ્યા. રામશંકરની જ્ઞાતિના અદેખા લોકોથી રામશંકરને તુલસીદાસે આશ્રય આપ્યો તે ઇર્ષાથી સહન થયું નહિ. તેથી નાતના તમામ આગેવાનો ભોગા થઈ તુલસીદાસની સાથે તકરાર કરવા આવ્યા. તેમને તુલસીદાસે

જણાવ્યું હે પુણ્ય વિપ્રો ! રામશંકર રામ નામના પ્રતાપથી નિષ્પાપ થઈ પવિત્ર થયો છે. માટે મેં તેને આશ્રય આપેલો છે. તેમાં તમારે કોઈ જાતનો કલેશ કરવાની જરૂર નથી, પરંતુ મારી આપને વિનતી છે કે તમારે રામશંકરને નાતમાં દાખલ કરવો. જ્ઞાતિના પટેલોએ દુર જઈ વીચાર કરી રામશંકરને અને તુલસીદાસને કનડવાની ચુકિત શોધી કહાલી. તેઓએ આવી તુલસીદાસને કહ્યું:-રામશંકર પવિત્ર થયો હોય તો હુમેને પ્રતિતિ થાય તેવું કોઈ પ્રમાણુ બતાવો.

તુલસીદાસ-તમે કહો તે પ્રમાણુ બતાવવા તૈયાર છું.

નાતના પટેલ:-કાશીવિશ્વનાથ મહાદેવનો પત્થરનો પોઠીઓ રામશંકરના હાથમાંથી લેઈને રામશંકરના રાંધેલા લાડવા ખાય તો હુમે તેને પવિત્ર ગણી તેને હુમારી નાતમાં દાખલ કરીએ. નહિ તો તમારે અને રામશંકરે કાશી નગરનો ત્યાગ કરી ચેાડ્યા જવું.

તુલસીદાસે આ શરત કબુલ કરી, નાતના માણસના દેખતાં રામશંકરની પાસે લાડવા બનાવી તુલસીદાસ રામશંકર તથા નાતના માણસો વિશ્વનાથ મહાદેવના મંદીરમાં ગયા. ત્યાં તેમણે લાડવા પોઠીઆથી દુર મૂકી મહાદેવની પ્રાર્થના કરવા માંડી.

તુલસીદાસ-

(રાગ-સવૈયા)

જોગી જટાધર, નાથ સદાશિવ, શંકરને હું યાદ કરું;

ભત્રનિધિ તારક દુઃખ વિદાગક, નાથ સ્વયંભુ ધ્યાન ધરં.
 ભસ્મ કર્યો રતીનાથ પ્રભુ, તુજ મુર્તિ દીગંખર યાદ કરં;
 ઉદધિ મંથન ઝેર હળાહળ, પ્રેમથી આપે પાન કયું
 હિમગીરી તનયા ઉમયાને, વરવા વેદ્યું શંભુ દુઃખ ખરં;
 ગંગા જટા મહિ આપ ધરો, તમને શિવ રોજ પ્રણામ કરં.
 ધરી ચંદ્ર કલંકિત શિર પરે, વળા જંગમ વાસે ચિત્ત ઠયું;
 ત્રિલોચનધર દેવ દયામય, તું ચરણે હું પ્રણામ કરં.*

હે દયાળુ શંભુ ! હે વિશ્વનાથ મહાદેવ ! આપ રામ
 ભકિતનું મહાત્મ્ય ઘણી સારી રીતે જાણો છો, આ રામશંકર
 પ્રાક્ષણના હાથથી થએલી ગૌહત્યાના પાપનું નીવારણ રામ
 નામના મહાત્મથી નાશ પામ્યું છે એ વાત સત્ય હોય તો
 હું આપને પ્રાર્થના કરી કહું છું કે આપ આ પત્થરના
 પોઠીઆને આજ્ઞા કરો કે તે રામશંકરના હાથથી બનેલા
 લાડવા પોતાના આસન ઉપરથી ઉઠી પ્રાશન કરી જાય.

તુલસીદાસની વીનંતી સમાપ્ત થતાં તત્કષણે મહા-
 દેવના નંદીમાં ચૈતન્યનો સચાર થયો. પોઠીયો પોતાના આસન
 ઉપરથી ઉઠી રામશંકરના લાડવા ખાઈ ગયો. અને પોતાના
 અસલ આસન ઉપર જઈ સ્થિર થઈ ગયો. જ્ઞાતિના
 આગેવાનોએ કબુલાત આપ્યા મુજબ રામશંકરને પોતાની
 નાતમાં ઠાપલ કર્યો.

*આ કાવ્ય કાવ્યાર્વિન્દ નામના પુસ્તકમાંથી છાપેલું છે.

પ્રકરણ ૧૦

સતિનો સ્વર્ગવાસ

તુલસીદાસ પોતાની પતિન પ્રભાદેવીનો ત્યાગ કરી ચાલી નીકળ્યા. ત્યાર પછી થોડા દિવસ સુધી પ્રભાદેવી પોતાના પીયરમાં રહી. તુલસીદાસ પોતાનો ત્યાગ કરી ચાલી ગયા છે તે વાત અઘાપી પર્યંત પ્રભાદેવીથી અજાણ હતી. તેથી તેણી પોતાને સાસરે ગઈ. ત્યાં પાડોશીને પુછતાં માલુમ પડ્યું કે તુલસીદાસ ઘણા દિવસથી બહારગામ ગએલા છે તે હજુ સુધી આવેલા નથી, તેથી પ્રભાદેવી પોતાની ભૂલ સમજી શકી. અને પોતાના પતિને શોધવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી તીર્થક્ષેત્રોમાં ફરવા લાગી.

ઘણા દિવસ પછી તુલસીદાસના યશોગાન તેણે સાધુઓની પાસેથી સાંભળ્યાં. અને ઘણી મુશીબત વેઠી તે કાશી નગરમાં જઈ તુલસીદાસની પર્ણકુટીમાં ગઈ.

આ વખતે સંઘ્યા સમય થયેલો હોવાથી તુલસીદાસ ભકતજનોને કથા સંભળાવતા હતા.

કથા પ્રસંગ

તુલસીદાસ-

(રાગ-ગઝલ)

શ્રીરામ કહેનેકી મઝા, હસકી ઝંખાંપે આ ગયા,
જીવનમુક્ત હો ગયા, ચારો પદારથ પા ગયા-ટેક૦

હુંડી મઝા પ્રહલાદને, ઉસ નામકે પ્રતાપસે;
 નરસીંહ કે દર્શન દીયા, ત્રીલોકમાં જશ છા ગયા-શ્રીરામ૦
 ઐસી બીજન સવરી, કીમ પ્રેમસે સુમરન કીયા;
 પરમાત્મા ધર આયકે, ઉસ હાથસે ફલ ખા લીયા-શ્રીરામ૦
 વાદમીકી બડા અધમ, ઉસ નામકા સુમરન કીયા;
 સત કોટી રામાયન કરકે, પ્રભુ પદારથ પા ગયા-શ્રીરામ૦
 સખસે બડા દરજા કીયા, ભકતોંકા ઇસ કલીકાલમેં;
 નરમીંહકી હુંડી દ્વારીકામેં, શામરા સીકરા દીયા-શ્રીરામ૦
 છા રહી કીરત ખીમલ, રતુરાજસી સંસારમેં;
 અષ્ટ કે માનીંદ તુલસી, પ્રેમરસ અર્પા દીયા-શ્રીરામ૦

હે ભકતજનો ! ક્ષણમાત્ર કરેલો સત્સંગ જગતના
 કેવા લયાનક ઉપદ્રવોનો વિનાશ કરે છે. તે વિષે એક
 આખ્યાન કહું છું તે શ્રવણ કરો.

ઘણા કાળ પૂર્વે ભૃગુપુરમાં રતનશાહ નામનો એક
 વહાણવટી રહેતો હતો. તે દુર દેશથી ઝવેરાત ખરીદ કરી
 પોતાને ઘેર આવ્યો. તે દીવસે એકાદશીનું પર્વ હોવાથી
 તે નર્મદામાં સ્નાન કરી પાસેના શિવાલયનાં દર્શન કરવા
 ગયો. ત્યાં હરિકથાનું અધ્યયન થતું હતું. રતનશાહ ત્યાં જઈ
 ઉભો રહ્યો. ગામના ગૃહસ્થ તરીકે તેમની પીછાન સારી
 હતી. તેથી કથા કરનાર સંતે પૂછ્યું:-રતનશાહ શેઠ કયારે
 આવ્યા. ખેસો, તેઓ બેઠા એટલે તેમના મિત્રે પૂછ્યું:-શેઠ
 બેઠા એટલામાં કાંઈ અગત્યનું કામ આવવાથી તેમનો નોકર

ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને જોઈને શેઠ ઉભા થયા, એટલે પાસે
બેસનારે પુછ્યું:-કેમ શેઠ ઉઠ્યા ? શેઠે તેમને જવાબ આપ્યા
સીવાય ચાલવા માંડ્યું તે જોઈ કોઈએ કહ્યું:-શેઠ ચાલ્યા.

રતનશાહ ચેર ગયા.

રાત પડતાં જ્યારે નીંદ્રાધીન થયા ત્યારે સ્હવારમાં જોએલા
કથા પ્રસંગની ઝંખના નીંદ્રામાં થવા લાગી. શેઠ આવ્યા-બેઠા
-ઉઠ્યા-અને ચાલ્યા, આ ચાર વાક્યો નીંદ્રામાં બોલવા લાગ્યા.

તેજ સમયે રતનશાહના ઘરમાં તેઓ જ્યાં સુતા
હતા ત્યાં ચાર ચોરો આવી પહોંચ્યા.

રતનશાહ નીંદ્રામાં બોલ્યા-આવ્યા.

ચોરો સમજ્યા કે રતનશાહ જાગે છે તેથી બેસી ગયા.

રતનશાહ પ્રરી બોલ્યા-બેઠા.

ચોરોએ જાણ્યું રતનશાહ આપણને જાણી ગયા છે
એમ સમજી નાસવાના વીચારે ઉભા થયા.

રતનશાહ નીંદ્રામાં ત્રીજીવાર બોલ્યા-ઉઠ્યા.

ચોરોએ ધીમે ધીમે ચાલવા માંડ્યું.

રતનશાહ ચોથો શબ્દ બોલ્યા-ચાલ્યા.

ચોરો આથી ભયના માર્યા દોટ મુકી નાસી ગયા.

આવી રીતે હે ભક્તજનો ! રતનશાહ એક ક્ષણ
માત્ર હરીકથા સમીપ ઉભો રહ્યો હતો તેની ઝંખનાથી
તેનું સર્વસ્વ ધન બચી ગયું. તો જે મનુષ્યો નીરંતર હરી

કથા શ્રવણ કરે, અને સંત સમાગમમાં પ્રીતિ રાખે તેના લાભનું વર્ણન કરવા કેાણુ સમર્થ થઈ શકે.

આટલું કહી તુલસીદાસે કથાની સમાપ્તિ કરી સહુ લકતજનો પોતપોતાના સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

પ્રભાદેવી કથા ચાલતી હોવાથી થોડે દુર બેસી રહી હતી તેણે જનસમુહ ચાલ્યા જવા પછી તુલસીદાસની પાસે જઈ પ્રણામ કર્યા.

પ્રભાદેવીએ કહ્યું—હે સ્વામીનાથ ! મારા અપરાધ ક્ષમા કરી મને શર્ણમાં લઈ તમારી સેવાનો લાભ આપો.

તુલસીદાસ પોતાની સ્ત્રીને ન ઓળખવાથી વીચાર કરવા લાગ્યા કે આ વળી નવીન કૌતક કયાંથી આવ્યું. તેથી તેમણે કાંઈ જવાબ ન આપવાથી પ્રભાદેવીએ પુનઃ કહ્યું—હે સ્વામીનાથ ! હું આપની સ્ત્રી પ્રભાદેવી છું—મેં આપને કદુ વચન કહી આપનો મહાન અપરાધ કર્યો છે તે વીસરી જઈ મને આપના ચરણમાં સ્થાન આપો.

તુલસીદાસ—હે સાધ્વી ! તમોએ મારા ગુરૂનું કાર્ય કરી મને ઉત્તમ મેક્ષનો માર્ગ બતાવેલો હોવાથી હું તમારો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડોજ છે. પરંતુ હું તમોને અત્રે સ્થાન આપી શકીશ નહીં. અહીં તમોને રાખવાથી જગતમાં નીંદાને પાત્ર થવાથી મારી અપકીર્તિ થાય, માટે આશ્રમનો ત્યાગ કરી તમો તમારા પીયર જઈ

ત્યાં હરીચીત્વન કરી તમારા આત્માનું કચ્ચાણુ કરે.

પ્રભાદેવી-આનો પ્રભુ તેનો પતિજ છે. એમ આપણું શાસ્ત્રો કહે છે. પુરાણો તેની શાખ પુરે છે વૃંદા, અનુસયા અને નર્મદા વીગેરે સતીઓ તેનાં દૃષ્ટાંતો છે. માટે મને આપની સેવાનો લાલ અપી મારા જન્મનું સાર્થક કરે. આપ મારા અત્રી બનો; હું આપની અનુસયા બની આપની સાથે પ્રભુનું ચિતવન કરીશ, આપ જગતનો ભય બતાવો છો; પરંતુ કંચનને કાટ લાગેલો કદી જોયો કે સાંભળ્યો નથી આપ શુદ્ધ કંચન સમા હોવાથી આપને અપકીર્તિ રૂપી કાટ લાગવાનો સંભવ નથી.

આવી ઘણી રીતે પ્રભાદેવીએ વીનવણી કરવાથી તુલસીદાસે તેને પોતાની સાથે પ્રભુ ભક્તિ કરવા રાખી.

તુલસીદાસની સામે આવેલા ગંજેરી અખાડાના સાધુઓએ પોતાના મહંતની વતી વેર લેવાની પ્રતીજ્ઞા કરી હતી. તેમને આ વાતની (પ્રભાદેવીની) જાણ થતાં તુલસીદાસની આખા ગામમાં વાતો કરવા લાગ્યા. અને સર્વને સમજાવવા લાગ્યા કે તુલસીદાસ સાધુ હોવાનો ઢાંગ કરી ગુપ્ત પછે સ્ત્રીઓનું સેવન કરે છે. પ્રથમ તો તેઓની વાત ઉપર કોઇએ લક્ષ આપ્યું નહિ. પરંતુ વાત આખા ગામમાં ચર્ચાવાથી ગામના ગૃહસ્થ માણસોએ ગુપ્ત રીતે તપાસ કરવાનું નક્કી કર્યું.

આ સમયમાં પ્રભાદેવી મુસાફરીના શ્રમથી પીડીત થઈ માંદી પડી હતી. તેનો મંદવાડ ધીરે ધીરે વધતો ગયો અને તેનો કાળ સમીપ આવી પહોંચ્યો. અર્થાત પ્રભાદેવી મૃત્યુ પામી. તુલસીદાસે તેના શબને અગ્નિસંસ્કાર કરવા સાડ તેના શબ ઉપર વસ્ત્ર ઢાંક્યું.

આજ સમયે ગામના ગૃહસ્થ લોકોને ખોલાવી અખાડાના પાખંડી સાધુઓ આવી પહોંચ્યા.

પાખંડી સાધુઓ-(તુલસીદાસને) તુમને કીસકી ઔરતકો ઇંધર છુપા રાખી હે? અલી હમકુ બતાદે. ઇસ કપડેકો હટા લે.

તુલસીદાસના મનમાં ભયનું ચિહ્ન પણ હતું નહિ. સત્યને કદી આંચ આવતી નથી એમ સમજી તુલસીદાસે શબ ઉપરનું વસ્ત્ર ખેંચી લીધું, પણ વસ્ત્ર નીચે શબ કે હાડકાં કાંઈ ન હતું કેવળ સુવાસીક પુષ્પોનો ઢગલો હતો. અને પુષ્પોની વચ્ચે સીતા-રામની પ્રતિમા હતી આથી પરિક્ષા કરવા આવનાર સર્વ મનુષ્યોનાં મુખકમળ કરમાઈ ગયા. રામભક્તિના પ્રભાવથી પ્રભાવતીના આત્માને લઈ જવા માટે ભગવાનના પાર્ષદો વિમાન લઈ આવી પહોંચ્યા પુષ્પના ઢગલામાંથી પ્રકાશમય તેજનો એક ગોળો નીકળ્યો. અને તે વિમાનમાં બેસી પ્રભુ ધામમાં પહોંચી ગયો. આવા અમતકારથી હાંભીક સાધુઓએ તુલસીદાસની માફી માગી તેમને શરણે આવ્યા.

પ્રકરણ ૧૧

સુખો અને જાદુગર

એક સમયે એક તાંત્રીક (મલ્લીન) વિદ્યાને જાણનાર મલ્લીન માણસ કાશી નગરમાં પોતાની સ્ત્રી સહિત આવીને રહ્યો. કેટલાક દીવસ વીત્યા પછી તેની સ્ત્રીને લઇને એક દુષ્ટ બ્રાહ્મણ નાસી ગયો. આ વાતની ખબર તેને તાંત્રીકને પ્રભાતમાં જાગૃત થતાંજ માલુમ પડી તુરત તેણે પોતાની સાધેત્રી ચક્ષુણીને બોલાવી અયોધ્યાના સુખાને મંત્ર બજાવી તેના પલંગ સાથેજ જકડી મંગાવ્યો.* સુખો આ અમલકારથી લયલીત થઇ તાંત્રીક જેમ કહે તેમ કબુલ થતાં તાંત્રીકે સર્વ બ્રાહ્મણોની જનોઇઓ તોડી નાંખી છાતીએ ડામ દેવા હુકમ કર્યો. સુખાએ તે શરત પ્રમાણે પોતાનો છુટકારો મેળવી પોતાના સીપાઇઓ પાસે બ્રાહ્મણોને પકડી કેદ પુરવા લાગ્યો. તુલસીદાસજીને તેમના હિતેચ્છુઓએ

* આ વાર્તા ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તે સમયે અયોધ્યાના તાબાનું કાશીનગર હશે. (મકાશક)

નાસી જવા આગ્રહપુર્વક ધણું સમજાવવા લાગ્યા. તેટલામાં સુખે તથા તાંત્રીક સીપાઇએ સાથે ત્યાં આવતા દેખાયા તુલસીદાસે હૃદયમાં હનુમંતનું ધ્યાન ધરી પ્રાદક્ષિણાનું સંકટ નીવારણ કરવા પ્રાર્થના કરી; તુરત તાંત્રીક અને સુખાના પગ જમીન સાથે ચોંટી ગયા. અને કાળપુર ધારણ કરી એક ભયંકર માણસ હાથમાં મોટો ચાપુક લઈ દુષ્ટોને માર મારતો ચાલ્યો આવતો નજરે પડ્યો. સીપાઇએને માર પડતા તેઓ ભયંકર આર્તનાદથી ચીસો પાડવા લાગ્યા. તે જોઈ સુખાએ તુલસીદાસની માફી માગી સર્વ પ્રાદક્ષિણે કેદમાંથી છોડી મુકવા કબુલાત આપી તેથી કાળપુર અદશ્ય થઈ ગયા. અને સુખાએ કબુલાત મુજબ સર્વ પ્રાદક્ષિણે કેદમાંથી છોડી મુક્યા. તાંત્રીકને આ કૃત્યથી તુલસીદાસ ઉપર ઘણો ગુસ્સો ઉત્પન્ન થયો. અને પોતાની સાધેત્રી યક્ષ-ણીને તુલસીદાસનો નાશ કરવા હુકમ કર્યો. યક્ષણી તુલસી-દાસના પ્રભાવથી તેમની સમીપ જતાં વગર અગ્નિએ બળવા લાગી તેથી તાંત્રીક ઉપર ગુસ્સે થઈ પાછી આવી તાંત્રીકનો નાશ કરી પોતાના અસલ સ્થાનકે ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૨

તુલસીદાસ કેદખાનામાં

કી શીનગરમાં એક લલ્લુ ભટ્ટ નામનો મહા નાસ્તીક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. કાળ બગથી તેનું મૃત્યુ થતાં તેના શબને અગ્નિદાહ કરવા લઈ જતા હતા. તેની સાથે તેની પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિના શબની સાથે સતી થવા જતી હતી. રસ્તામાં તુલસીદાસની પર્ણકુટીકામાં આવતાં શબને થોડે દુર રાખી તે તુલસીદાસનાં દર્શન કરવા ગઈ. આ સમયે તુલસીદાસ રામ સેવા કરતા હતા. ત્યાં જઈ સતીએ પ્રણામ કર્યા તુલસીદાસે તે પતિવ્રતાને અલંકાર સૌભાગ્યવતી એવો આશીર્વાદ આપ્યો. એટલે તે બાઈ મંદમંદ હસવા લાગી. તુલસીદાસે તેનું કારણ પૂછતાં બાઈએ જણાવ્યું કે-હું મહાત્મા તમારો આશીર્વાદ મીથ્યા છે. કારણ કે મારા પતિ મૃત્યુ પામેલા હોવાથી હું તેમની સાથે સતી થવા જઈ છું. એટલે મને એવો આશીર્વાદ આપો કે હું મારા પતિ સાથે પ્રભુના ચરણમાં વાસ કરું.

તુલસીદાસ:-હે પુત્રી ! મારું વચન પ્રભુની કૃપાથી કદી મીથ્યા થશે નહિ. તારા પતિના શબને અહીંયાં લઈ આવો.

તુલસીદાસની આજ્ઞા સાંભળી તે બાઈ પોતાના પતિનું

શબ તહીં લઈ આવી. તુલસીદાસે થોડું ચરણામૃત શબના મુખમાં મુકી કહ્યું:—બચ્યા રામગમ કહો.

એવું કહેતાની સાથેજ તે શબમાં ચેતનનો સંચાર થયો. અને રામરામ કહેતો તુલસીદાસના ચરણમાં નમી પડ્યો.

ત્યાર પછી તે દંપતિ તુલસીદાસનાં શિષ્ય બની રામચંદ્રની ભક્તિ કરવા લાગ્યાં.

આ બ્રાહ્મણને સજીવન કરવાથી તુલસીદાસની કીર્તિ દિલ્હી સુધી પસરી ગઈ. દિલ્હીના બાદશાહને પણ આ ચમત્કારની વાત માલમ પડી. તેથી તેણે પોતાના સેવકો મોકલી તુલસીદાસને મહાન સન્માન પુર્વક કાશીથી દિલ્હી બોલાવી મંગાવ્યા. અને તેમને સભામાં ઘણા સત્કારપૂર્વક પોતાની સમીપ બેસાડીને કહ્યું:—મેં સાંભળ્યું છે કે તમે ઘણી કરામત (બહુ) બ.જો છો તેથી મને કંઈ કરામત બતાવો.

તુલસીદાસ:—હું કંઈ કરામત બાજુતો નથી. ફક્ત પ્રભુનું નામ રમરણ બાજુ છું.

બાદશાહ:—ઘડ્યુંજ સારું ! તો મને તમારો પ્રભુ કયાં છે; કેવો છે તે બતાવો.

તુલસીદાસ:—હે બાદશાહ ! જેને હમે પ્રભુ પરમેશ્વર કહીએ છીએ—તેનેજ તમે ખુદા કહો છો. ખુદા કયાં નથી; એ તમે મને પહેલાં કહો. પછી ખુદા કયાં છે તે હું તમોને બતાવું.

(૧૦૨)

(શ્રેયેર)

હય ખુદા તુજ પાસ, હુંડે તું જંગલમેં,
ઢંઢેરા બધા શહેરમાં, લડકા બગલમેં.

પ્રભુ સર્વ સ્થળે વાસ કરીને રહેલો છે. તેને મેળ-
વવાને-જાણવાને, દૈવત કામ આવતી નથી. રાજ્યની સત્તાથી
તે જોઇ શકાતો નથી. માત્ર તેની બંદગી-બકિત કરવાથી
તે સહેજમાં મેળવી શકાય છે.

બાદશાહ-તમારા કહેવાથી હું હમણાંજ બંદગી કરું
છું. એમ કહી બાદશાહે આકાશ સામું હાથ જોડી બંદગી-
પ્રાર્થના કરવા માંડી.

બાદશાહ-યા ખુદા ! પાક પરવરદીગાર ! મેં તુજે
યાદ કરતા હું કે તેરા દીદાર મુઝે અલી કે અલી બતાવે.

તુલસીદાસ-બાદશાહ ! તમેએ રાજ્યમદમાં કોઇ
દીવસ ખગ પવિત્ર અંતઃકરણથી ખુદાને યાદ કર્યો નથી.
ખુદાને યાદ કરવાની રીત જાણતા પણ નથી. માટે રાજ્યહું-
પદનો ત્યાગ કરી ઓલીયાની પાસે જઇ પ્રભુભકિતનો માર્ગ
શીખો. સત્ય માર્ગ જાણ્યા વીના ખડું સત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી
-તે વિષે આપને હું એક દૃષ્ટાંત કહું છું તે શ્રવણ કરો.

દૃષ્ટાંત

એક વખત જંગલમાં એક સંન્યાસી મહાત્મા રહેતા
... સંન્યાસીને પાસેના ગામમાંથી કોઇ ભક્ત બી-ગોળ

લોટ વીગેરે રસોઈનો સામાન આપી ગયો. તેટલામાં એક અજ્ઞાન ખેડુત જેણે કદી પણ ધી જોયું ન હતું તેવો ગરીબ માણસ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. મહાત્માની પાસે ધી જોઈ તે તાત્પર્ય થયો. તેથી મહાત્માએ તેને થોડુંક ધી ખાવા આપ્યું. તે ધી ઘણું સ્વાદિષ્ટ લાગવાથી તેણે મહાત્માને ધી ક્યાં થાય એમ પુછ્યું. મહાત્માએ કહ્યું—ધી લેંસમાંથી થાય; આટલું સાંભળતાંજ તે ખેડુત વધુ પુછ્યા બણ્યા સીવાય બીજે દીવસે એક સારી લેંસ ખરીદી લાવી તેને બધી ખાતુથી ચાટવા લાગ્યો. પરંતુ તે ધીનો સ્વાદ મેળવી શક્યો નહિ. એટલે પાછો મહાત્માની પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો કે મેં તમારા કહેવાથી ખસો રૂપીયાની લેંસ આણી તેને ચાટી જોઈ પરંતુ તેમાં ધીનો સ્વાદ નથી. તેથી મારા રૂપીયા વ્યર્થ ગયા.

મહાત્મા—ધી લેંસના આંચળમાં.....આટલું કહેતાંજ સંપૂર્ણ વાત સાંભળ્યા વીના ખેડુત ત્યાંથી નાઠો, ઘેર જઈ લેંસના આંચળમાં જોઈ લોઢાનો સોગો માર્યો. એટલે આંચળમાંથી ધડધડાટ લોહી નીકળવા લાગ્યું. તેને એ અજ્ઞાન માણસ ધી સમજી ચાટવા લાગ્યો, પણ તેમાં ધીનો સ્વાદ ક્યાંથી હોય ? એટલે બળી મહાત્મા પાસે ગયો. મહાત્માએ તેને ધીરજથી ધી કયમ બને તે સારી રીતે સમજાવ્યું. મહાત્માની પાસેથી ધી બનાવવાની તરી

જાણી તે મુજબ તેણે ધી ઉત્પન્ન કર્યું. અને તેના સ્વાદથી ખુશી થયો. તેવીજ રીતે આપ હરીભક્તિથી અજાણ છો. એટલે કેાઈ સદ્ગુરૂને શરણે જઈ આપ ઈશ્વરનું સ્તવન કરો.

બાદશાહ-અચસી ખાતો મત કહો. હમકું કુચ કરામત દીખાઓ. યા ખુદા બતાઓ નહિ તો તુમકું જેલમેં લેજ દુંગા.

આ સાંભળી તુલસીદાસે મૌન ધારણ કર્યું. એટલે બાદશાહે ગુસ્સે થઈ તેમને જેલમાં મોકલી દીધા, અને સીપઈએને હુકમ કર્યો કે-તુલસીદાસ જ્યાં સુધી કરામત બતાવવા કબુલ થાય નહિ ત્યાં સુધી તેમને ખુબ ત્રાસ આપવો.

જેલના જેલર ખાંસાહેબને હિંદુ નામ પ્રત્યે ઘણું વેર હતું. એટલે બાદશાહની આજ્ઞાથી તે ઘણો ખુશી થયો. અને તુલસીદાસને ઘણું કષ્ટ આપવા લાગ્યો.

એક દીવસ તુલસીદાસથી ન દળી શકાય તેટલું અનાજ દળવા આપ્યું. તુલસીદાસે તે અનાજને ઘંટી પાસે મૂકી પ્રભુ પ્રાર્થના કરવા માંડી.

તુલસીદાસ—

ભજન (રાગ-દેશ)

તમારે હાથે હરી નીલાવળે રે;

દયાળ દયા, અદ્ભુત દર્શાવળે રે.

એસાઉં મોરારી, લેજો અન્તર્યામી ઉગારી;

હવે ગયા છું હારી-માપ બચાવળે રે-મારી.

કર્મ કઠણુ માઠા પ્રહ બેઠા, હાથ પડ્યા છે હમણાં હેઠા;

પરમેશ્વર ક્યાં પેઠા-પણુ પરખાવળે રે૦-મારી૦
અહિતને હિતમાં અણુસમળુ, કૃત્યાકૃત્ય વિષે શું સમળુ;

બળું તળું શું-માધવ માર્ગ બતાવળે રે૦-મારી૦
કેશવ હરિ હેતે સંભારું, પ્રભુ ચરણુ તમ ચિત્તમાં ધારું;

મંગળ કરવા સાર-હનુમંત આવળે રે૦-મારી૦

તુલસીદાસની પ્રાર્થના પુર્ણ થતાંજ દીલ્હી નગરમાં
વાંદરાના ટોળેટોળાં આવી પહોંચ્યાં અને રાજ્ય સેવકોને
રંજાડવા લાગ્યા. બાદશાહી મહેલમાં પણ મોટી વાંદરસેના
ઢાળલ થઈ દાસ-દાસીઓ અને બેગમોને ત્રાહ ત્રાહ પોકા-
રાવા લાગી. બાદશાહને આ આપતિનું મુળ વીચારતાં
તુલસીદાસનું કેદખાનું સાંભર્યું. તત્કાલે બાદશાહ જેલમાં
પહોંચી ગયા. અને તુલસીદાસને બંધન મુક્ત કરી તેઓની
મદદ માગી. આવેલી વિપત્તિ દુર કરવા પ્રાર્થના કરી.
તુલસીદાસના હૃદયમાં કોઈ પણ જાતનો દ્વેશ ન હોવાથી
તેમણે બાદશાહની વીનવણી માન્ય કરી હૃદયમાં રામચંદ્રનું
ધ્યાન ધરી વાંદરસેનાને સંકેલવા પ્રાર્થના કરતા. વાંદર સેના
ધીરે ધીરે અદૃશ્ય થતાં દીલ્હીમાં પ્રથમની માફક શાન્તિનો
ફેલાવો થયો.

આ ચમત્કારથી તુલસીદાસની કીર્તિમાં ઘણો વધારો થયો.

પ્રકરણ ૧૩

રામ કથાનું મહાત્મ્ય

મહાત્મા દિલ્હીથી ફરતા ફરતા વંદ્રાવન જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં રામચંદ્રનાં દર્શન કરવા સારૂ રામચંદ્રના મંદીરની ઘણી શોધ કરી. પરંતુ ત્યાં એક પણ રામ મંદિર નહિ હોવાથી મહાત્મા નીરાશ થઈ બીજે સ્થળે જવા તૈયાર થયા. એટલામાં એક અદેખો-મશ્કરી કરનારો માણસ તુલસીદાસ પાસે આવી પહોંચ્યો. અને તેમને વંદન કરી કહ્યું કે ચાલો આપને રામચંદ્રનાં દર્શન કરાવું. આ સાંભળી મહાત્માણ ઘણા પ્રસન્ન થઈ તેની સાથે ગયા. મશ્કરા માણસે તેમને રાધા-કૃષ્ણના મંદીરમાં લઈ જઈ કહ્યું કે— આ રામચંદ્રણ છે તમે મહાત્મા થઈ રામ અને કૃષ્ણમાં ભેદ ધરાવો છો તેનું શું કારણ છે ? તે મને સમજાવો.

તુલસીદાસ-રામ અને કૃષ્ણમાં ભેદ છે એમ હું કહેતો નથી. ઇશ્વરનાં રૂપાંતર થતાં નથી. પરંતુ જેમ સુવર્ણ વસ્તુ એકજ છે છતાં તેના અનેક પ્રકારના દાગીના થાય છે. કોઈ વીંટી પહેરે તો કોઈ માળા પસંદ કરે. તેમ ઇશ્વરે પોતાની માયાથી અનેક નામ ધારણ કરેલાં છે તેમાં હું રામચંદ્રણનો ઉપાસક હોવાથી રામને ભણું છું.

(૧૦૭)

મશ્કરો—આપ કહો છો તે સત્ય હોય તો આ રાધાકૃષ્ણની પ્રતિમાને આપની ભકિતથી રામચંદ્રની પ્રતિમા બનાવો તો હું આપની વાત સ્વીકારવા તૈયાર છું.

તુલસીદાસે તેવું સાંભળી રાધાકૃષ્ણની પ્રતિમાને હાથ ભેડી કહ્યું કે—

કયા કહું છળી આજઠી—ભલે બને રધુનાથ;

તુલસી મસ્તકે જળ નમે—ધનુષ્ય બાણ લો હાથ.

તુલસીદાસની પ્રાર્થનાને પ્રભુએ સ્વીકાર કર્યો અને રાધા—કૃષ્ણના સ્વરૂપને બદલે રામચંદ્રના ત્યાં દર્શન થયાં. બંસીને બદલે ભગવાને ધનુષ્ય બાણ હાથમાં ગ્રહણ કર્યાં તેથી મશ્કરો ત્યાંથી શરમીદો બની ચાલ્યો ગયો.

*

*

*

*

મહાત્મા ત્યાંથી કાશીમાં પાછા આવ્યા. અને ત્યાં પોતે રચેલી રામાયણની કથા વાંચવાનો આરંભ કર્યો. એક દીવસે એક ઘણોજ પાપી માણસ તુલસીદાસની પાસેથી કથા સાંભળી પોતાને ઘેર જતાં રસ્તામાંજ અચાનક તેનું મૃત્યુ થયું—યમના દુતો તેના આત્માને ભયંકર પાસથી બાંધીને લેઇ જવા લાગ્યા. તેટલામાં ત્યાં હનુમંત આવી પહોંચ્યા. અને યમના ભયંકર દુતોની પાસેથી તે પાપી માણસના આત્માને બળભેરથી છીનવા લીધો તત્કાલે

ભગવાનના પાર્ષદો વીમાન લઈ આવી પહોચ્યા. અને તે આત્માને વીમાનમાં બેસાડી સ્વર્ગમાં લઈ ગયા.

યમના હુતોએ ધર્મરાજની પાસે જઈ તેમને હનુ-મંત્રણએ માર્યાની ફરીયાદ કરી. એટલે ધર્મરાજ તેમને વિષ્ણુભગવાનની પાસે લઈ જઈ યમના હુતોની દુઃખી સ્થિતિ કહી સાંભળાવી અને પાપી આત્માને સ્વર્ગમાં લાવવાનું કારણ પુછ્યું. વિષ્ણુભગવાને તે સાંભળી કહ્યું કે:—

હે યમહુતો ! હાલમાં સૃષ્ટીમાં તુલસીદાસ મહાત્મા રામાયણની કથા કહી અજ્ઞાન જીવોને પ્રભુભક્તિનો ઉપદેશ આપે છે. એ પાપી આત્મા હુતો. પરંતુ જે સમયે તેનું મૃત્યુ થયું તે વખતે તે માણસ રામાયણની કથા સાંભળીને ઘેર જતાં માર્ગમાંજ તમોએ તેના આત્માને જકડી લીધો.

રામાયણની કથા સાંભળવાથી તેના સર્વ પાપનો નાશ થઈ ગયો હુતો. પરંતુ તમોને તે વાત માલુમ ન હોવાથી હનુમંત્રણએ તમારા પાસમાંથી તેને મુક્ત કરાવ્યો અને રામકથા સાંભળવાના સુયોગથી તે સ્વર્ગનો અધીકારી થયો.

હવે પછી જે માણસ એકાગ્ર ચિત્તથી રામાયણની કથાનું શ્રવણ અને મનન કરે તેવા માણસની પાસે તમો કદી પણ જશો નહિ.

આવું સાંભળી યમહુતો ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૪

સ્વર્ગ ગમન

મહાત્માનો ભક્તિનો પ્રચાર કરવાનો ઉપદેશ પ્રભુ કૃપાથી સરળ થયો. એક રાત્રે નીંદ્રાવસ્થામાં તેમને સ્વપ્ન દર્શન થયું. સ્વપ્નામાં કૈલાસ પર્વત ઉપર મહાદેવ વીરાજમાન થયા હતા. તેમની પાસે ભક્તિદેવી ઉભેલાં હતાં. ભક્તિદેવીએ તુલસીદાસને સૃષ્ટીમાંથી સ્વર્ગ લોકમાં પાછા લાવવાની વિનંતી કરી. મહાદેવની આજ્ઞાથી તુલસીદાસ સદેહે કૈલાસ પર્વત ઉપર આવતાંજ તેમના દેહનું પરિવર્તન થઇ તેઓ વાલ્મીકી ઋષીના મુળ સ્વરૂપમાં પલટાઇ ગયા. આવો દેખાવ જોતાંજ તુલસીદાસની નીંદ્રા જતી રહી. તેઓ ભગૃત થઇ સ્વપ્નનો વિચાર કરવા લાગ્યા. અને પોતાનો અંતકાળ નજીક આવી પહોંચ્યો છે એમ સમજી ગયા. તેથી તેઓએ પોતાની રચેલી રામાયણ પોતાના ભક્ત મંડળમાં આપી દીધી.

અંતકાળ

સંવત ૧૬૮૦ ના શ્રાવણ સુદ ૭ ને રોજ મહાત્મા તુલસીદાસજી સમાધીસ્થ થતાં તેઓના આત્માને શિવના ગણેા કૈલાસમાં લઇ ગયા. ત્યાં તેઓને પોતાનું મુળ સ્વરૂપ (વાલ્મીકી ઋષીનું) પ્રાપ્ત થાય છે.

સમાપ્ત

અંતીમ પ્રાર્થના

ધતના તું કરના સ્વામી, જખ પ્રાણ તનસે નીકલે,
 ગોવિન્દ નામ ભેકર, શીર પ્રાણ તનસે નીકલે.
 શ્રી ગંગાજીકા તટ હો, યા યમુનાજીકા બટ હો,
 મેરે સાંવરા નીકટ હો, જખ૦
 શ્રી વૃંદાવનકા સ્થલ હો, મેરે મુખમેં તુલસી ફલ હો;
 વિષ્ણુ ચરણકા જલ હો, જખ૦
 સન્મુખ સાંવરા ખડા હો, ખંસીકા સ્વર ભરા હો;
 તીરછા ચરણ ધરા હો, જખ૦
 શીર સોહના મુકટ હો, મુખડે પે કાલી લટ હો;
 યહી ખ્યાન મેરે ઘટ હો, જખ૦
 જખ કંઠે પ્રાણ આવે, કોઇ રોગ ના સતાવે;
 યમ દર્શ ના દીખાવે, જખ૦
 મેરા પ્રાણ નીકલે મુખસે, તેરા નામ નીકલે મુખસે;
 ખચ જહિં ધોર દુઃખસે, જખ૦
 હિસ વકત જલદી આના, નહિ શ્યામ બુલ જના;
 ખંસીકી ધુન સુનાના, જખ૦
 યહ નેકસી ચરજ હે, માનો તો કયા હરજ હે;
 કુછ આપના કરજ હે, જખ૦
 વિદ્યાનંદકી પે ચરજ, ખુદ ગર્જકી હે ગરજ;
 આગે તુમહારી મરજ, જખ૦

* (સ્વામી શ્રી વિદ્યાનંદ મહારાજ-દાલ મુ. વડોદરા)

(૧૧૧)

પ્રકાશકનો ખુલાસો

આ પુસ્તકમાં વાર્તાનો મુખ્ય ભાગ તુલસીદાસ કૃત રામાયણમાં આપેલા તુલસીદાસના જીવનચરિત્ર ઉપરથી ચોજવામાં આવેલો છે.

થે ડોક સાર સીનેમા કંપનીની ફીલ્મ ઉપરથી અને કેટલોક વૃત્તાંત મગજશક્તિની કલ્પનાથી પ્રગટ કરવામાં આવેલો છે.

હાલ જનસમુહનો થોડો ભાગ પ્રકાશ તરફ વધતો જાય છે. પરંતુ દેશના દુર્ભાગ્યથી જનસમુહનો મોટો ભાગ જાણતાં-અજાણતાં અધિકાર તરફ ઘસડાતો જાય છે. જેઓ અનીતિરૂપી અધિકારના ગારમાં ડુબી ગયા છે તેઓના હૃદય પ્રદેશમાં ભક્તિરૂપી પ્રકાશ પાડવાની સુઘંચાથીજ આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં આવેલું હોવાથી તેમાં કોઈ સ્થળે હુમારો દોષ દૃષ્ટિગોચર થાય તો વાંચકો ઉદાર દીલથી ક્ષમ. કરશે.

આપનો

જહુલાલ ચોકસી (નડીઆદ)

તૈયાર છે નવીન પુસ્તકો તૈયાર છે
❧ ભક્તરાજ પ્રહલાદ ❧

:: યાને ::

* પ્રભુના નામ પર *

સંત તુકારામ

* યાને *

❧ સંસાર-સિન્ધુ ❧

સ્વર્ગની અપ્સરા

—: યાને :—

શ્રી પીત સુંદરી

મળવાનું મુખ્ય ઠેકાણું:—

કંચનલાલ શાન્તિલાલ બ્રધર્સ બુકસેલર્સ

તમામ જાતનાં પુસ્તકો છપાવનાર અને સસ્તા ભાવથી વેચનાર

મું નડીઆદ.

લોકપ્રિય ભજન સંગ્રહ

રાગ ખમાજ-ધુમાળી

વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ જે પીડ પરાઈ બાણે રે
પાઠુઃખે ઉપકાર કરે તોયે મન અભિમાન ન આણે રે
સકળ લોકમાં સહુને વંદે, નિંદા ન કરે કેની રે
વાચ કાછ મન નિશ્ચળ રાખે, ધન ધન જનની તેની રે
સમદૃષ્ટિ ને તૃપ્તિ ત્યાગી, પર સ્ત્રી જેને માત રે
જિભડા થકી અસત્ય ન ખોલે, પરધન નવ ઝાલે હાથ રે
મોહ માયા વ્યાપે નહિ જેને, દૃઢ વૈરાગ્ય જેના મનમાં રે
રામ નામ શું તાળી લાગી, સકળ તીરથ તેના તનમાં રે
વણલોભી ને કપટ રહિત છે, કામ ક્રોધ નિવાર્ય રે
ભણે નરસૈયો તેનું દરશન કરતાં, કુળ એકોતેર તાર્યાં રે

(૧૧૪)

રાગ ખમાજ-ધુમાળી

નારાયણનું નામજ દેતાં, વારે તેને તણએ રે
 મનસા વાચા કર્મણા કરીને, લક્ષ્મીવરને બણએ રે
 કુળને તણએ કુટુંબને તણએ, તણએ મા ને યાપ રે
 બગિની સુત દારાને તણએ, જેમ તજે કંચુકી સાપ રે
 પ્રથમ પિતા પ્રહલાદે તજિયો, નવ તજિયું હરિનું નામ રે
 ભરત શત્રુઘ્ન તણ જનેતા, નવ તજિયા શ્રીરામ રે
 ઋષિ પત્નીએ શ્રીહરિ કાજે, તજિયા નિજ ભરથાર રે
 તેમાં તેનું કંઈએ ન ગયું, પામી પદારથ ચાર રે
 મજવનિતા વિકુલને કાજે, સર્વ તણને ચાલી રે
 ભણે નરસૈયો વૃન્દાવનમાં, મોહન સાથે માલી રે

રાગ આસા માંડ-ઝપતાલ

જ્યાં લગી આતમા તત્વ ચીન્થે નહિ
 ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી
 માનુષા દેહ તારો એમ એળે ગયો
 માવઠાની જેમ વૃષ્ટિ પુઠી ૧

(૧૧૫)

શું થયું સ્નાન પૂજા ને સેવા થકી
શું થયું ઘેર રહી દાન લીધે
શું થયું ધરી જટા ભસ્મ લેપન કરી ?
શું થયું વાળ લોચન કીધે ? ૨
શું થયું તપ ને તીરથ કીધા થકી
શું થયું માળ ગ્રહી નામ લીધે ?
શું થયું તિલક ને તુલસી ધાર્યા થકી
શું થયું ગંગાજળ પાન કીધે ? ૩
શું થયું વેદ વ્યાકરણ વાણી વદે
શું થયું રાગ ને રંગ બાણે ?
શું થયું ખટ દર્શન સેવ્યા થકી
શું થયું વરણના લેહ આણે ? ૪
એ છે પરપંથ સહુ પેટ ભરવા તણા
આતમારામ પરિગ્રહ ન ભયો
ભણે નરસૈયો કે તત્ત્વદર્શન વિના
રત્નચિંતામણિ જન્મ ખોયો ૫

(૧૧૬)

રાગ આસા માંડ-તાલ અપતાલ

સમરને શ્રીહરિ મેલ મમતા પ્રરી
જેને વિચારીને મૂળ તાઈ
તું અલ્યા કોણ ને કોને વળગી રહ્યો
વગર સમજ્યે કહે માઈ માઈ ૧

દેહ તારી નથી જો તું જુગતે કરી
રાખતાં નવ રહે નિશ્ચે જાયે
દેહ સંબંધ તજ્યે અવનવા બહુ થશે
પુત્ર કલત્ર પરિવાર વહાયે ૨

ધન તણું ધ્યાન તું અહોનિશ આઢરે
એજ તારે અંતરાય મોટી
પામે છે પિયુ અલ્યા તેને નવ પરખિયો
હાથથી બ જી ગઈ થયો રે ખોટી ૩

ભરનિંદ્રા ભર્યો રૂંધી ઘેર્યો ઘણો
સંતના શબ્દ સુણી કાં ન લાગે ?
ન જાગતાં નરસૈયા લાજ છે અતિ ઘણી
જનમોજનમ તારી ખાંત માગે ૪

(૧૧૭)

રાગ આસા માંડ-ઝપતાલ

અખિલ પ્રહ્લણમાં એક તું શ્રીહરિ
જૂજવે રૂપે અનંત ભાસે
હેહમાં હેવ તું, તેજમાં તત્વ તું
શૂન્યમાં શબ્દ થઈ વેદ વાસે ૧
પવન તું, પાણી તું, ભૂમિ તું ભૂધરા
વૃક્ષ થઈ ફૂલી રહ્યો આકાશે
વિવિધ રચના કરી અનેક રસ લાવીને
શિવ થકી જીવ થયો એજ આશે ૨
વેદ તો એમ વહે શ્રુતિસ્મૃતિ સાખ હે
કનક કુણ્ડલ વિષે લેહ નહોયે
ઘાટ ઘડયા પછી નામરૂપ જૂજવાં
અંતે તો હેમનું હેમ હોયે ૩
વૃક્ષમાં બીજ તું, બીજમાં વૃક્ષ તું
જેઉં પટંતરો એજ પાસે
ભણે નરસૈયો એ મન તણી શોધના
પ્રીત કરૂં પ્રેમથી પ્રગટ થાશે ૪

રાગ આસા માંહ-ઝપતાલ

જે ગમે જગતગુરુ દેવ જગદીશને
 તે તણે ખરખરો ફેક કરવો
 આપણે ચિંતવ્યો અર્થ કાંઈ નવ સરે
 ઉગરે એક ઉદ્દેગ ધરવો ૧
 હું કરું હું કરું એજ અજાનતા
 શકટનો ભાર જેમ જ્ઞાન તાણે
 સૃષ્ટિ મંડાણ છે સર્વ એણી પેરે
 ભેગી ભેગેશ્વરા કોઈક બાણે ૨
 નીપજે નરથી તો કોઈ ના રહે દુઃખી
 શત્રુ ભારીને સૌ મિત્ર રાખે
 રાય ને રંક કોઈ દૃષ્ટે આવે નહિ
 ભવન પર ભવન પર છત્ર ઢાખે ૩
 ઋતુ લતા પત્ર ફળ ફૂલ આપે યથા
 માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ શોચે
 જેહના ભાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું
 તેહને તે સમે તેજ પહોંચે ૪
 અંથ ગરબડ કરી વાત ન કરી ખરી
 જેહને જે ગમે તેને પૂજે

(૧૧૬)

મન કર્મ વચનથી આપ માની લહે
સત્ય છે એજ મન એમ સૂઝે પ
સુખ સંસારી મિથ્યા કરી માનજે
કૃષ્ણ વિના ખીજું સર્વ કાચું
જીગલ કર જોડી કરી નરસૈયો એમ કહે
જન્મ પ્રતિજન્મ હરિનેજ જાયું ૬

રાગ ખીલાવલ-તાલ ઝપતાલ

મહા કષ્ટ પામ્યા વિના કૃષ્ણ કેને મળ્યા
ચારે જીગના જીઓ સાધુ શોધી
વહાલ વૈષ્ણવ વિષે વિરલાને હોય બહુ
ખીડનારા જ લકિત વિરોધી મુઠ
મુવજી, પ્રહ્લાદજી ભીખમ, બળી, વિલીપજી
વિદુર કુન્તી કુંવર સહિત દુઃખિયાં
વસુદેવ દેવકી, નંદજી, પશુપતિ
સકળ પ્રજાલકત દુઃખી લકત સુખીયા ૧
નળ કમયંતી, હરિશ્ચંદ્ર તારામતી
રેક માંગલ અંબરીષાદી કપ્તી

(૧૨૦)

નરસિંહ મહેતો ને જયદેવ, મીરાં, જની
પ્રથમ પીડા પછી સુખની વૃષ્ટિ ૨

વ્યાસ આધિ વ્યાધિ તુલસી માધવાદિક
શિવ કપાલી વિદ્યા વિશ્વ નિન્દે

જગજનની જનકી દુઃખ દુસ્તર સહું
પાપ વણ તાપ જેને જગત વહે ૩

સંચિત ક્રિયમાણ પ્રારબ્ધ જેને નથી
તેને ભય તાપ આવી નડે છે

અકલ ગત ઇશ હેતુ ન સમજ્યું પડે
પ્રબલ ઇચ્છા સરવ તે પડે છે ૪

છે કથન માત્ર એ પાપ ને પુણ્ય બે
નચળ્યું નંદકુંવરનું જગત નાચે
દયા પ્રીતમ રુચિ વિના પત્ર હાલે નહિ
પણ ન ભાગે ભ્રમણ મન કાચે ૫

(૧૨૧)

રાગ આસા માંડ-ઝપતાલ

ભગીને ભેઉં તો જગત દીસેં નહિ
ઉંઘમાં અટપટા ભોગ ભાસે
ચિત્ત ચેતન્ય વિલાસ તદ્દૂપ ' છે
પ્રહ્લ લટકાં કરે પ્રહ્લ પાસે ૧

પંચ મહાભૂત પરિપ્રહ્લ વિષે ઉપજ્યાં
અણુ અણુ માહી રહ્યાં રે વળગી
પુલ ને ફળ તે તો વૃક્ષનાં બાણવાં
થડ થકી ડાળ તે નહિ રે અલગી ૨

વેદ તો એમ વહે શ્રુતિ સ્મૃતિ શાખ દે
ઠનક કુણ્ડલ વિષે ભેદ ન્હોયે
ઘાટ ઘડયા પછી નામ રૂપ જૂજવાં
અંતે તો હેમનું હેમ હોયે ૩

જીવ ને શિવ તો આપ ઇચ્છાએ થયા
રચી પરપંચ ચૌદ લોક કીધા
ભણે નરસૈયો એ 'તેજ તુ' 'તેજ તુ'
એને સમર્યાથી કઇ સંત સીધ્યા ૪

(૧૨૨)

રાગ આસા માંડ-ઝપતાલ

ધ્યાન ધર હરિતાણું અદ્યમતિ આળસુ
જે થકી જન્મનાં દુઃખ જાયે
અવર ધંધો કર્યે અરથ કાંઈ નવ સરે
માયા દેખાડીને મૃત્યુ વહાયે ૧
સકળ કલ્યાણ શ્રીકૃષ્ણના ચરણમાં
શરણ આવે સુખપાર નહોયે
અવર વેપાર તું મેલ મિથ્યા કરી
કૃષ્ણનું નામ તું રાખ મોંચે ૨
પટક માયા પરી અટક ચરણે હરિ
કટક મા વાત સુણતાંજ સાચી
આશનું લવન આકાશ સુધી રચ્યું
મૂઠ ! એ મૂળથી ભીંત કાચી ૩
અરસ ગુણ હરિતાણા જે જનો અનુસર્યા
તે તણા સુજશ તો જગત બોલે
નરસૈંયા રંકને પ્રીત પ્રભુશું વળી
અવર વેપાર નહિ લજન તોલે ૪

રાગ છાયા અમાજ-ત્રીન તાલ

હરિનો મારગ છે શુરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને
 પરથમ પહેલું મસ્તક મુકી, વળતી લેવું નામ જોને ધ્રુ
 સુત વિત દારા શીશ સમરપે, તે પામે રસ પીવા જોને
 સિંધુ મધ્યે મોતી લેવા માંહી પડયા મરજીવા જોને ૧
 મરજી આગમે તે ભરે મુઠી, દીલની દુગ્ધા વામે જોને
 તીરે ઉભા જીએ તમાશો, તે કોડી નવ પામે જોને ૨
 પ્રેમપંથ પાવકની જ્વાળા ભાળી પાછા ભાગે જોને
 માંહી પડયા તે મહાસુખ માણે, દેખનારા દાઝે જોને ૩
 માથા સાટે મોંઘી વસ્તુ, સાંપડવી નહિ સહેલ જોને
 મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા, મુકી મનનો મેલ જોને ૪
 રામ અમલમાં રાતા માતા પૂરા પ્રેમી પરખે જોને
 પ્રીતમના સ્વામીની લીલા તે રજનીકંન નરખે જોને ૫

રાગ સારંગ-દીપચંદી તાલ

જનની જીવે રે ગોપીચંદની, પુત્રને પ્રેર્યો વૈરાગ જી
 ઉપદેશ આપ્યો એણી પેરે લાગ્યો સંસારીડો આગ જી મુઠ
 ધન્ય ધન્ય માતા મુવ તણી, કહ્યાં કઠણ વચન જી
 રાજ સાજ સુખ પરહરી, વેગે ચાલીઆ વંન જી ૧
 ઉઠી ન શકે રે ઉઠીયો, બહુ બોલાવ્યો બાજંદ જી
 તેને રે દેખી ત્રાસ ઉપન્યો લીધી ફકીરી છોડ્યો ફંદ જી ૨
 ભલો રે ત્યાગ ભરથરી તણો, તણ સોળસેં નાર જી
 મંદીર ઝરખા મેલી કરી, આસન કીધેલાં બહાર જી ૩
 એ વૈરાગ્યવ્રતને જાઉં વારણે, ખીજા ગયા રે અનેક જી
 ભક્ષા રે ભુંડા અવની ઉપરે, ગણતાં ન આવે છેક જી ૪
 ક્યાં ગયું કુળ રાવણુ તણું, સગરસુત સાઠ હજાર જી
 ન રહ્યું તે નાણું રાજા નંદનું, સર્વ સુપંન વેવાર જી ૫
 છત્રપતિ ચાલી ગયા, રાજ મુકી રાજન જી
 દેવ દાનવ મુનિ માનવી, સર્વે જાણો સુપંન જી ૬
 સમજી મુકો તો સાફ ઘણું, જરૂર મુકાવશે જમ જી
 નિબુળાનંદ કહે નહિ મટે, સાચું કહું ખાઈ સમ જી ૭

(૧૨૫)

ધીરા ભગતની-કાફી

જેને રામ રાખે રે, તેને કુણુ મારી શકે
અવર નહિ દેખું રે, બીજે કોઈ પ્રભુ પખે મુઠ
ચાહે અમીરને લીખ મગાવે, ને રંકને કરે રાય
થળને થાનક જળ ચલાવે, જળ થાનક થળ થાય
તરણુંનો મેરૂ રે, મેરૂનું તરણું કરી દાખવે ૧
નીલાડાથી બળતાં રાખ્યાં, માંભરીનાં બાળ
ટીંટોડીનાં ઇંડાં ઉગાર્યાં, એવા છો રાજન રખવાળ
અન્ત વેળા આવો રે, પ્રભુ તમે તેની તકે ૨
બાણુ તાણીને ઉભો પારધી, સીંચાણુ કરે રે તકાવ
પારધીને પગે સર્પ ડસીયો, સીંચાણુ શીર મહીં ધાવ
બાજ પડયો હેઠો રે, પંખી બીડી ગયાં સુખે ૩
ગજ કાતરણી લઈને ખેડા, દરજી તો દીનદયાળ
વધે ઘટે તેને કરે બરાબર, સૌની લે સંભાળ
ધણી તો ધીરાનો રે, હરિ તો મારો હીંડે હકે ૪

ધીરા ભગતની-કાફી

તરણા ઓથે ડુંગર રે, ડુંગર કોઈ દેખે નહિ
અબાજુથ માંહે રે, સમરણ ગાળે સહી ધ્રુ૦

સિંહ અબામાં કરે ગરજના, કસ્તુરી મૃગ રાજન
તલની ઓથે જેમ તેલ રહ્યું છે, કાષ્ટમાં હુતાશન
દધિ ઓથે ધૃત જ રે વસ્તુ એમ છુપી રહી ૧

કોને કહું ને કોણ સાંભળશે, અગમ ખેલ અપાર
અગમ કેરી ગમ નહિ રે, વાણી ન પહોંચે વિસ્તાર
એક દેશ એવો રે, બુદ્ધિ થાકી રહે તહીં ૨

મન પવનની ગતિ ન પહોંચે, છે અવિનાશી અખંડ
રહ્યો સચરાચર ભર્યો પ્રહ્લ પૂરણ, તેણે રચ્યાં પ્રહ્લાંડ
ઠામ નહિ કો ઠાલો રે, એક અણુમાત્ર કહી ૩

સદ્ગુણોએ કૃપા કરી ત્યારે, આપ થયા રે પ્રકાશ
શાં શાં દોડી સાધન સાધે, પોતે પોતાની પાસ
હાસ ધીરો કહે છે રે, જ્યાં જોઈ ત્યાં તું હી તું હી ૪

ધીરા ભગતની કાફી.

દુનિયા તો દિવાની રે, પ્રહ્લાંડ પાખંડ પૂજે
કર્તા વસે પાસે રે, મૂરખને નવ સૂએ ટેક

જીવ નહિ તેને શિવ કહી માને પૂજે કાષ્ટપાપાણ
 ચૈતન્ય પુરૂષને પુઠે રે મુકે, એવી અધી જરા અનણ
 અરકને અજવાળે રે, પારસમણિ નવ સૂઝે દુનિયાં
 પથ્થરનું નાવ નીરમાં મૂકે, સો વાર પટકે શીશ
 કોટી ઉપાયે તરે નહિ તે તો, બુઢે વસા વીશ
 વેળુમાં તેલ ક્યાંથી રે, ધાતુની ધેનુ કેમ દુઝે-દુનિયાં
 અંતર મેલ ભર્યો અતિ પૂરણ, નિત નિર્મળ જળમાં ન્હાય
 સાપ ડસીને દરમાં પેઠા પછે, રાપડો કાપ્યે શું થાય
 ધાયલ અતિ વાયલ રે, બાણે કોઈ જ્ઞાની દહે-દુનિયાં
 દૂર નથી નાથ છે નજીક, નિરંજન પ્રગટ પિંડમાં તું પેખ
 દિલ સુધરી દિદાર તારો, આપે રુદિયામાં દેખ
 ધૈરિધર ધણી ધીરાનોરે, જગતમાં બહેર સૂઝે-દુનિયાં

રાગ ખમાજ-તાલ ધુમાળી

જીભલડી રે તને હરિગુણ ગાતાં, આવડું આજસ ક્યાંથી રે
 લવરી કરતાં નવરાધ ન મળે, બોલી ઉઠે મુખમાંથી રે
 પરનિંદા કરવાને પુરી, શુરી ખટરસ ખાવા રે
 ઝગડો કરવા બુઢે વહેલી, કાયર હરિગુણ ગાવા રે
 અંતકાલ કોઈ કામ ન આવે, વહાલા વેરીની ટોળી રે
 વજન ધારીને સર્વસ્વ લેશે, રહેશે આંખો ચોળી રે

તલ મંગાવો ને તુલસી મંગાવો, રામનામ સંભળાવો રે
 પ્રથમ તો મસ્તક નહિ નમતું, પછી શું નામ સુણાવો રે
 ઘર લાગ્યા પછી કૂપ ખોદાવે, આગ એ કેમ હોલવાશે રે
 ચોરો તો ધન હરી ગયા પછી, દીપકથી શું થાશે રે
 માયા ઘેનમાં ઉઘી રહે છે જાગીને જો તું તપાસી રે
 અંત સમે ખોવાને ખેડી, પડી કાળની પ્રાંસી રે
 હરિગુણ ગાતાં દામ ન ખેસે, એકે વાળ ન ખરશે રે
 રહેજે પંથનો પાર ન આવે, ભજન થકી ભવ તરશે રે

ભજન.

હરિને ભજતાં હજી કોઈની લાજ, જતી નથી જાણી રે,
 જેની સુરતા શામળિયા સાથ, વહે વેદ વાણી રે ટેક.
 વહાલે ઉગાર્યો પ્રહલાદ, હરણાકંસ માર્યો રે
 વિભિષણને આપ્યું રાજ્ય, રાવણ સંહાર્યો રે
 વહાલે નરસિંહ મહેતાને હાર, હાથોહાથ આપ્યો રે
 ધ્રુવને આપ્યું અવિચળ રાજ, પોતાનો કરી થાપ્યો રે
 વહાલે મીરાં તે બાઈનાં ઝેર, હળાહળ પીધાં રે
 પંચાળીનાં પૂર્યાં ચીર, પાંડવ કામ કીધાં રે
 આવો હરિ ભજવાનો લ્હાવો, ભજન કોઈ કરશે રે
 કર જોડી કહે પ્રેમાળદાસ ભકતોનાં દુઃખ હરશે રે.

આ ચિત્રનો ભેદ જાણવા માટે વાંચો વરદાસી વીણા

